EUROPEAN UNIVERSITY

UDC 33

ISSN: 2545-4552 (Print)
ISSN: 2545-4560 (Online)

IDEA
International Journal *of* Science and Arts

ИДЕЈА Меѓународно списание за наука и уметност

IDEA Int. J. Sci. Arts **ИДЕЈА Меѓунар. Спис. Наук. Умет.**	VOL. ГОД. **3**	No. Број **6**	pp. стр. **1 - 180**	**Skopje Скопје 2019**

IDEA

International Journal of Science and Arts

ИДЕЈА Меѓународно списание за наука и уметност

IDEA Int. J. Sci. Arts ИДЕЈА Меѓунар. Спис. Наук. Умет.	VOL. Год.	3	NO. Број.	6	pp. стр.	1-180	Skopje Скопје	2019

International Journal of Science and Arts – IDEA
Меѓународно списание за наука и уметност – ИДЕЈА
Publisher
European University – Republic of Macedonia
About the publisher
Prof. Bojo Andreski, PhD, EURM (Macedonia)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD
Prof. Vlado Vankovski, PhD, Chancellor, EURM (Macedonia);
Assoc. Prof. Biljana Andreska Bogdanovska, PhD, Faculty of Economics, EURM (Macedonia); Prof. Lidija Naumovska, PhD, Faculty of Economics, EURM (Macedonia); Prof. Stojanka Maneva-Chuposka, PhD, EURM (Macedonia)**;** Prof. Savica Dimitrieska, PhD Faculty of Economics, EURM (Macedonia); Prof. Elizabeta Stamevska, PhD Facultuy of Economics, EURM (Macedonia); Ognyana Stoichkova, PhD, Faculty of Economics, University of finance, business and entrepreneurship, Sofia (Bulgaria); Assoc. Prof. Yakim Kitanov, PhD, Faculty of Economics, University of finance, business and entrepreneurship, Sofia (Bulgaria); Assist. Prof. Virginiya Zhelyazkova, PhD, Faculty of Economics, University of finance, business and entrepreneurship, Sofia (Bulgaria); Assist. Prof. Dinka Zlateva, PhD South-West University “Neofit Rilski”, Faculty of Economics, Blagoevgrad (Bulgaria); Prof. Zdravko Špirić, PhD Green infrastructure Ltd., Zagreb (Croatia); Prof. Mile Matijević, PhD Faculty of Legal Sciences, University of Business Studies, Banja Luka (Bosnia and Hercegovina); Prof. Slobodan Sajnovski, PhD, Faculty of Law, EURM (Macedonia); Prof. Zeljko Bratulovic, PhD, Department of History of Law and State, University of Rijeka (Croatia); Assist. Prof. Zeynep Ece Ünsal, PhD, Başkent Unıversıty- Ankara (Turkey); Assist. Prof. Abdullah İslamoğlu, PhD, İstanbul University – İstanbul (Turkey); Prof. Atanas Kozarev, PhD, Faculty of Detectives and Criminology, EURM (Macedonia); Assist. Prof. Žarko Ćulibrk, PhD, Faculty of Security and Protection, Banja Luka, Republic of Srpska (Bosnia and Hercegovina); Prof. Zdravko Skakavac, PhD, Faculty for Legal and Business Studies dr. Lazar Vrkatić, Novi Sad, Union University, Belgrade (Serbia); Prof. Ljubo Pejanovic, PhD, Faculty of Law and Business Studies dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, University Union, Belgrade (Serbia); Prof. Boris N.Krshev, PhD Faculty for Law and Business Studies Dr. Lazar Vrkatic, Novi Sad (Serbia); Prof. Miroslav Milutinović, PhD, College of Professional Studies of Traffic Management, Niš (Serbia); Eneko Sanz, PhD Band Research, Barselona (Spain); Prof. Gordana Vrencoska, PhD, Faculty of Art and Design, EURM (Macedonia); Prof. Marina Kocareva Ranisavljev, M.Sc. School of Textile Design, Technology, and Management, DTM, Belgrade (Serbia); Prof. Vlado Vankovski, Faculty of dentistry, EURM (Macedonia); Prof. Pietro Zecca, PhD University of Florence, Department of Mathematics and Computer Science "Ulisse Dini" (DIMAI) (Italy); Assist. Prof. Anis Sefidanoski, PhD, Faculty of Informatics, EURM (Macedonia).

Editor-in-Chief
Prof. Zivko Andrevski, PhD, Faculty of Law, EURM (Macedonia)
Consultant
Prof. Gordana Vrencoska, PhD, Faculty of Art and Design, EURM (Macedonia)
Technical Editor
Stefan Jakimovski, Faculty of Informatics, EURM (Macedonia)
Graphic design Editor
Prof. Gordana Vrencoska, PhD, Faculty of Art and Design, EURM (Macedonia)
Cover Illustration
Prof. Gordana Vrencoska, PhD, Faculty of Art and Design, EURM (Macedonia)
Proofreader (Macedonian)
Valentina Bacvarovska
Lenka Karadzovska
Proofreader (English)
Marija Dragovic, MA
Elena Prendjova, MA
UDC: “St. Kliment Ohridski” Library – Skopje
Copies: 50
Frequency: 2 Issues Per Year
Address
European University – Republic of Macedonia
Kliment Ohridski Blvd 68
Skopje 1000, Macedonia
Telephone: +389 2 320 2020
Fax: +389 2 320 2030
Email: idea@eurm.edu.mk
www.eu.edu.mk

Кон изданието

Прегледот на активности и резултати на Европскиот Универзитет-Скопје се збогатува со уште едно издание на меѓународно списание за наука и уметност Идеја. Ова декемвриско (во 2019 година) појавување е тематски насочено, како практикувана можност за пројавување на авторски определби, идеи, размислувања, проектирања. Тематскиот опфат/ панорамата се засновува на новите парадигми во инклузивното општество.

Појдовни основи на елабoрациите се:
Прво, инклузивното општество, или „општество за секого“ е клучна цел во современиот општествен развој. Експертска група на ОН во 2008 година го дефинираше инклузивното општество како „она што ги надминува разликите на расата полот, класата, генерацијата и географијата, и обезбедува вклученост, еднакви можности, како и капацитет сите членови од општеството да определат општествени институции што ќе ја владеат општествената интеракција“. Ова општество подразбира прифаќање на културните и религиозни различности, еднакви права за сите граѓани, вклученост на малцинствата, непречно функционирање на лицата со посебни потреби – своевиден крај на инклузивно-неодржливите традиции и создавање нови социјални парадигми за кохезивност и интеграција.
Второ, почитувањето на сите човекови права и слободи, овозможено преку непреченото владеење на правото, е фундамент на здравото општество. Секој поединец треба да се чувствува сигурно и безбедно и да има услови за активно учество во сите нивоа на граѓанскиот, културниот, економскиот и политичкиот живот на сопствената општествена заедница. Сведоци сме на значајни позитивни во просперитетнитеопштества во насока на надминување на расните, полови и класнипредрасуди, нови граѓански права до сега незамисливи за традиционалните наративи, но и на паралелното постоење на привилегирани поединци и групи, загрижувачка нерамномерна распределба на богатството и други состојби на нееднаквоста. Достапноста до квалитетно образование и здравство, правна заштита, непречно учество во јавниот и политичкиот живот, здрави природни ресурси, слобода на говор и изразување, слобода на движење - се само дел од целите кои инклузивното општество ги поставува на својата патека за подобар живот на сите нас.
Разработените теми го прикажуваат односот помеѓу традиционалното и инклузивното општество, и посочуваат на предизвиците со кои се соочуваме на патот кон поставувањето на новите парадигми на инклузивното општество. Читателите, секако, ќе забележат дека Списанието донесува и редица уметничко-дизајнерски апликации.

Главен и одговорен уредник:
Проф. д-р Живко Андревски

About the publication

The activities and achievements of the European University – Skopje are now richer for one more issue of the International Journal of Science and Art “Idea”. The present December (2019) issue is focused on a specific topic as a platform for laying out authors’ views, ideas, thoughts, and projections. The topic is focused on new paradigms of an inclusive society.

The elaborations of the present issue stem from two basic points:

Firstly, an inclusive society or ‘society for all’ is a key goal of the modern social development. The expert group of UN in 2008 defined the inclusive society as one that “over-rides differences of race, gender, class, generation, and geography, and ensures equal opportunities for all to achieve full potential in life, regardless of origin.” This society implies accepting cultural and religious diversity, equal rights to people with disabilities – an end to the non-sustainable practices from an inclusive point of view and creating new social paradigms for cohesion and integration.

Secondly, the respect for human rights and freedoms, enabled by the unhindered rule of law, is the fundament of a healthy society. Everyone should feel safe and secure and enjoy the right to actively participate in all aspects of the social, cultural, economic, and political life of the community. We witness important positive changes in the prosperous societies in terms of overcoming racial, gender, and class prejudices, new civil rights until now unprecedented in traditional narratives, but also a parallel existence of privileged individuals and groups, a concerning unequal distribution of wealth, legal protection, freedom of speech and expression, freedom of movement – are only a fraction of the goals that the inclusive society aims for on the path to a better life for us all.

The topics discussed here portray the relationship between the traditional and the inclusive society and point to challenges we face on the way to establishing new paradigms of the inclusive society. The readers will certainly notice that the Journal includes a number of artistic-designer applications.

Editor-in-chief

Professor Zivko Andrevski, PhD

IDEA Int. J. Sci. Arts ИДЕЈА Меѓунар. Спис. Наук. Умет.	VOL. Изд. 3	NO. Број. 6	pp. стр. 1-180	Skopje Скопје 2019

Содржина

ЕКОНОМИЈА

Проф. д-р Елизабета Стамевска, доц. д-р Зоран Крстевски

СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА НА МЛАДИТЕ ПРЕКУ ПАЗАРОТ НА ТРУД...9

Доц. д-р Зоран Крстевски, проф. д-р Елизабета Стамевска

ИНДИВИДУАЛНА И КОЛЕКТИВНА ИНКЛУЗИЈА ВО ОПШТЕСТВОТО......................................17

MSc Sanja Pavlova

„INCLUSIVE MARKETING - OPPORTUNITY TO EMPOWER THE PEOPLE“..................................23

М-Р ВЕРИЦА НАЈДОВСКА

ВЛИЈАНИЕТО НА ИНКЛУЗИВНИОТ МАРКЕТИНГ ВРЗ БРЕНД ЛОЈАЛНОСТА КАЈ КУПУВАЧИТЕ ОД ГЕНЕРАЦИЈА Y..29

Ina von Ber, PhD.

STRATEGIC IMPROVISATIONAL LEADERSHIP THEORY AND PRACTICE: DISRUPTIVE LEADERSHIP STRATEGIES FOR FAST PACE EXECUTIVES...37

Проф. д-р Викторија Кафеџиска

НОВИ ПРЕДИЗВИЦИ ВО ОРГАНИЗАЦИСКОТО КОМУНИЦИРАЊЕ - ПОВРЗУВАЊЕ ПРЕКУ МЕНАЏИРАЊЕ НА РАЗЛИКИТЕ И СОЗДАВАЊЕТО НА СОЈУЗИ...43

Ass. Prof. Emanuela Esmerova, PhD; Prof. Drashko Atanasoski, PhD

PROFESSIONAL LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT...53

ИНФОРМАТИКА

Prof. Zoran Gacovski, PhD; Ass. Prof. Anis Sefidanoski, PhD; Stefan Jakimovski

ICT APPLIED AS ASSISTIVE TECHNOLOGY FOR IMPAIRED PEOPLE..61

Mohamed Hassan, Ass. Prof. Anis Sefidanoski, PhD

OCR FOR THE MACEDONIAN ID CARD..69

ПРАВО И ПОЛИТИКА

Проф. д-р Слободан Шајновски

ПРИНЦИПОТ ОВЛАСТУВАЊЕ – ИСКЛУЧУВАЊЕ КАЈ СОПСТВЕНОСТА..................................73

Вон. проф. д-р Ѓорги Сламков, вон. проф. д-р Васко Стамевски

ЛОБИРАЊЕТО КАКО НАЧИН ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИ ЦЕЛИ И КОРУПЦИЈАТА - ДОПИРНИ ТОЧКИ И РАЗГРАНИЧУВАЊЕ...79

Вон. проф. д-р Васко Стамевски, вон. проф. д-р Ѓорги Сламков

ВКЛУЧУВАЊЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА ДОНЕСУВАЊЕ НА ОДЛУКИ ПРЕКУ ЛОБИРАЊЕ...............89

Доц. д-р Марјан Габеров

КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРЕВЕНЦИЈА И БОРБА ПРОТИВ НАСИЛСТВОТО ВРЗ ЖЕНИТЕ И СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО – БАЗИЧЕН ДОКУМЕНТ ЗА ЗАШТИТА ОД РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО....................99

М-р Виолета Паунковска

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА ДРЖАВАТА И ИДЕНТИТЕТОТ....................107

БЕЗБЕДНОСТ

Доц. д-р Александар Нацев, проф. д-р Марјан Богданоски

РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО ВО СЕМЕЈСТВОТО – ТЕОРИИ И ПРИСТАПИ КОН ДОМАШНОТО НАСИЛСТВО....................113

МЕДИЦИНА И ЗДРАВСТВО

Проф. д-р Митко Ивановски

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА ЗА СОЦИЈАЛНО ЗАГРОЗЕНИ ПАЦИЕНТИ ВО КОИ СПАЃААТ И ИМИГРАНТИТЕ....................123

Асистент м-р Мимоза Стаменковска

ПРИМЕНА НА КУРКУМИНОТ И НЕГОВИТЕ ДЕРИВАТИ ВО МЕНАЏМЕНТОТ НА КАРДИОВАСКУЛАРНИТЕ ЗАБОЛУВАЊА....................131

АРТ И ДИЗАЈН

Проф. м-р Маја Ѓуреска, проф. м-р Зоран Ѓурески

ИНКЛУЗИЈАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ ВО ПРОЦЕСОТ НА СЕЛЕКЦИЈА И КУПУВАЊЕ НА ОБЛЕКА И МОДНИ ДОДАТОЦИ ВО Р.С. МАКЕДОНИЈА....................139

Prof. Elena Chepelyuk, PhD; Oksana Hnatyshyn; Maria Shahman

PREREQUISITES FOR DESIGNING A MULTI-SENSOR ENVIRONMENT OF MEDICAL REHABILITATION INSTITUTIONS....................147

ДЕЛА

Prof. Marta Dziomdzora, PhD

FROM THE CYCLE “INVISIBLE”....................153

Здружение на граѓани ‘‘ХОПС - Опции за здрав живот“, Скопје

ПЛАСТИКА....................155

Prof. Hristijan Sanev, MA

INVISIBLE TOUCHES....................157

Проф. д-р Стојанка Манева – Чупоска - Јана

ТИ НЕ СИ САМ....................159

Александра Петрушевска Ристовска

ОПШТЕСТВО СО МЕМОРИЈА....................161

Nazli Can

CONTEMPORARY ART IN THE FIGHT FOR HUMAN RIGHTS..163
Проф. д-р Гордана Вренцоска
EVERYONE..165
Проф. м-р Маја Ѓуреска, Антонија Гугинска Росица Колева, Елена Бојаџиева
ВО МОИТЕ ЧЕВЛИ...167
Доц. м-р Александра Јовановска и асс. м-р Екатерина Намичева
RE=REQUALITY...169
Мерт Расим
ЈАС СУМ ПОВЕЌЕ ОД МОЈАТА ПОПРЕЧЕНОСТ...171
Андреј Стамевски
НИЕ СМЕ „ИН“..173
Андреј Стамевски
ИНКЛУЗИВНА УНИЈА..175
Ангела Евремова
SCALES..177
Ангела Евремова
TERMINATE..179

СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА НА МЛАДИТЕ ПРЕКУ ПАЗАРОТ НА ТРУД

UDC: 364.652-053.6:331.5(497.7) *Прегледен труд*

Проф. д-р Елизабета Стамевска[1], Доц. д-р Зоран Крстевски[1]

Европски универзитет, Скопје

Апстракт

Инклузивно општество се базира на заедничко почитување и солидарност, со еднакви и пристојни можности за живеење за сите. Социјалната инклузија на младите е чувство дека тие се дел од заедницата, со заеднички идентитет и споделени вредности. Тоа е процес кон кој треба да се пристапи сериозно и преку заеднички напори да се придонесе за подобрување на севкупната социо-економска благосостојба. Потребно е да се изработи целосен, студиозен пристап за превенција на социјалната исклученост на младите луѓе, при што раното препознавање на ризиците со кои тие се соочуваат е од огромна важност. Конечно, државата мора да има мултипрофесионален пристап за да може да обезбеди соодветно социјално вклучување на младите преку пазарот на труд.

Клучни зборови: *социјална инклузија, млади, инклузивно општество, социјална исклученост, пазар на труд.*

SOCIAL INCLUSION OF THE YOUNG THROUGH THE LABOR MARKET

Abstract

An inclusive society is based on mutual respect and solidarity, with equal and decent living opportunities for all. Social inclusion of the young is the feeling they are part of a community, with a shared identity and shared values. It is a process that needs to be taken seriously and, through joint efforts, it should be contributed to the improvement of the overall socio-economic well-being. It is necessary to design a complete, studious approach to prevent social exclusion of the young, and the early recognition of the risks they face is of paramount importance. Finally, the state must have a multi-professional approach in order to ensure adequate social inclusion of the young through the labor market.

Keywords: *social inclusion, youth, inclusive society, social exclusion, labor market*.

ВОВЕД

Социјалната инклузија претставува сериозен предизвик со кои нашата земја, во континуитет, се соочува преку младите кои се долгорочно невработени лица, корисници на социјална помош, лица со низок степен на образование и слично. Сиромаштијата е една од најголемите причини заради која што младите луѓе се чувствуваат исклучени од општеството. Немањето соодветен пристап до здравствени, социјални услуги или образовни и работни можности, исто така, може да придонесе за социјална ексклузија. Но, социјалната исклученост (ексклузија) не влијае само на лица кои се финансиски немоќни. Всушност, едно до три лица во Европа и Централна Азија се социјално исклучени.

Концептот на социјална исклученост не ја вклучува само традиционалната димензија на сиромаштијата, туку и мултидимензионалните аспекти на нематеријалните и материјалните лишувања, нивните меѓусебни врски, како и динамиката на социјалната, економската и политичката маргинализација која произлегува како резултат од истите. Поради сложената природа на концептот нема сеопфатна дефиниција за социјална исклученост, која ги интегрира сите димензии и функции кои се преклопуваат, туку постојат повеќе дефиниции за терминот или процесот на оваа проблематика.

Социјална ексклузија претставува повеќедимензионален и сложен процес кој влијае на ослабувањето на врските на поединецот и заедницата. Барањето решенија за вклучување на социјално исклучените поединци, групи или заедници е поврзано со процес на градење конструктивен пристап во општествени рамки и прифаќање на стратешка ориентација за различни решенија и потреби кои постојано се изразуваат. Социјалната исклученост подразбира повеќе елементи од недостигот на пари или материјални средства и освен економска, вклучува и други димензии, како: социјална, културна, политичка, морална и слично, што упатува дека борбата против социјалната исклученост бара поширок пристап до институциите и механизмите на социјалната интеграција.[1]

Според документите на ЕУ кои се однесуваат на социјална вклученост, политиките, мерките за младите, како главни аспекти на социјалната исклученост може да се сумираат во листа, но истата не може да се смета за целосна:

1) Лоши услови за живеење (во смисла на домување, исхрана, облека, физичка безбедност);
2) Немање можност за учество во општествениот и политичкиот живот на една заедница (не по свој избор, туку како резултат на пречки со кои се среќаваат);
3) Немање можност да учествуваат во културни и рекреативни активности (како резултат на пречки со кои се среќаваат);
4) Несоодветни здравствени услови кои произлегуваат од нискиот животен стандард и пречки за остварување на правата за здравствена заштита и социјални услуги;
5) Емоционална и психолошка смисла на исклучување и изолација од заедницата и/или од општеството во целина.

[1] Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Р. Македонија 2010-2020, МТСП, https://goo.gl/jLxlbB

Општо земено, постојат повеќе детерминанти кои се причинители за овие аспекти на социјална исклученост, како што се: [2]

- ниското ниво на образование,
- дискриминација врз основа на личните карактеристики,
- монетарната сиромаштија,
- невработеноста,
- недостаток на место за живеење или статус во земјата,
- малолетничката деликвенција и слично.

Младите лица се најчувствителната категорија во општеството, особено за време на економските падови и растежи. Едно од пет од деца (до 17 години) живеат во домови кои се на ризик од сиромаштија, а повеќе од една третина од возрасните млади луѓе (од 18 до 24 години) во ЕУ се невработени, немаат образование, вработување или обука. Луѓето, пак, од руралните средини имаат скоро четири пати поголеми можности од социјална исклученост од оние кои живеат во градовите.

Социјалната инклузија и економското зајакнување на младите во социјален ризик во нашата држава е интегрирано, пред се, во рамките на бројните оперативни програми и мерки коишто се спроведуваат години наназад и коишто даваат одредени резултати. Една таква мерка е Програмата за условен паричен надоместок за субвенционирано вработување на лица во социјален ризик, која што има за цел да ги поттикне работодавачите да вработуваат лица во социјален ризик, и тоа корисници на социјална парична помош кои се на возраст помеѓу 16 и 29 години.

Со оваа мерка се опфатени и лицата кои до 18 годишна возраст имале статус на деца без родители и родителска грижа, лицата кои биле корисници на програмата условен паричен надомест за средно образование, како и лицата до 29 години чијшто месечен семеен приход, по член на семејство, во годината пред годината во која аплицираат, е понизок од 50 проценти од последната просечна нето плата, објавена од Државниот завод за статистика.

Значајна мерка е и Програмата за самовработување со кредитирање, Програмата за кредитирање на правни субјекти за отворање на нови работни места, кои како целна група ги има таргетирано младите лица до 29 - годишна возраст.

Главни предизвици во однос на пазарот на трудот се бавниот економски развој и ниско ниво на креирање на работни места, како и малиот број на инвестиции, недоволна ефективност и ефикасност на користењето на можностите на институциите на пазарот на трудот, евидентна неусогласеност помеѓу знаењата и вештините на понудата со побарувачката на пазарот на трудот, присуство на неформалната економија, недоволна функционалност и ефикасност на социјалните партнери во креирањето и имплементацијата на економските и социјални политики.[3] Со цел да се надмине предизвикот со вработувањето на младите, на национално ниво, треба да се работи на подобрување на усогласеноста на

[2] http://eacea.ec.europa.eu/youth/tools/documents/social_exclusion_and_youth_work.pdf

[3] Трбојевиќ, С., *Експертска анализа: Социјална инклузија на ранливите групи на пазарот на трудот во Република Македонија,* Национална конвенција за Европската Унија во Република Македонија

понудата на вештини со барањата на пазарот на трудот, промовирање на отворањето работни места, првенствено од приватниот сектор и олеснување на преминот на младите лица од образование кон работа.

1. Бариери за социјална инклузија на младите преку пазарот на труд

Постојат повеќе бариери кои ја попречуваат социјалната инклузија на младите луѓе преку пазарот на трудот:

- Бариери за пристап на младите, кои резултираат со низок степен на мотивација од страна на барателите на работа/невработените:
  - Недостаток на знаење и вештини за барање на работа и процес на поднесување на барања за работа;
  - Недостаток на работни места кои се адекватна за стручната спрема и/или образование на невработените;
  - Пристап до ниско платени работни места поради што се јавува немотивираност за работа;
  - Проблеми со пристап до лицата кои се неактивни, па оттука и препреки да се вклучат во програмите за поддршка;

Младите лица се во неповолна положба и имаат исти аспирации како и останатата „мејнстрим“ популација, па сите горе наведени недостатоци и бариери можат да доведат до разочарувања од типот на недостаток на доверба во системот и општеството во целина.

- Социјални бариери:
  - Зголемена конкуренција за ниско квалификувани и ниско платени работни места, како резултат на понизок степен на економски развој;
  - Необјавување на огласи од страна на микро и малите компании (кои се најмногубројни), при што се јавува потреба од висок степен на социјално вмрежување за да се добијат информации;
  - Неефективно вклучување на маргинализираните групи од страна на системот на образование, поради што се јавува недостаток на квалификации кои подоцна се проблеми при наоѓање на работно место;
  - Барање искусни кандидати за одредени работни места кои ги нудат работодавачите поради што младите не можат да најдат соодветни позиции;
  - Висок степен на миграција и иселување на младите од државава, како и привремената работа во други држави.
- Системски бариери
  - Различните потреби за социјално исклучените лица во зависност од природата на исклученоста и факторите за истата. Поради различноста на овие категории или групи, системски предизвик е да се одговори со услуги кои одговараат на сите потреби;
  - Недостаток на знаење и информации за социјалниот систем кој може да се јави како резултат на бирократија и сложеност;

- Сивата економија како фактор кој има ефект врз вработувањето на младите и социјално исклучени лица. Недостаток на вештини и празнини во обуки и квалификации;
- Недостаток на секојдневни вештини за комуникација, управување со време и организациски вештини;
- Недостаток на професионални и стручни вештини и клучни компетенции за одредена работа, како: странски јазици, компјутерски вештини, работа со опрема и машини и слично;
- Неусогласеност на понудата на работна сила со потребите на пазарот на трудот, како резултат на ненавремена адаптација на системот на образование на потребите на побарувачката на труд. Несоодветен однос на стекнатото образование во однос на константните промени на побарувачката на пазарот на трудот. Неможност на работодавачите да најдат работна сила со потребните квалификации;
- Ограничени можности за доживотно учење за лицата што ја пропуштиле можноста да се образуваат, посебно за возрасните лица чии стекнати работни вештини се застарени;
- Недоволно развиен и омасовен систем на преквалификација и доквалификација на атрактивни и високодоходовни занимања. Системот за препознавање и сертифицирање на стекнатите квалификации и работни вештини е во почетна фаза.

• Макроекономска рамка и деловно опкружување
  - Релативно низок економски раст кој се одразува во намалена или стагнантна потреба од работна сила без разлика на квалификацијата;
  - Странските инвестиции имаат позитивен ефект врз нивото и структурата на извозот, но се релативно мали и немаат значајно влијание на развојот на економијата во регионот;
  - Ограничен број на нови МСП и нивен развој во регионот, кој ги ограничува потребите за нов кадар и работни места;
  - Микро и мали претпријатија со ограничени можности за финансирање, како за започнување така и за развивање, поради што е ограничено и креирањето на други работни места;
  - Високи стапки на привремено и сезонско вработување на младите лица во споредба со возрасните;
  - Недостаток на ресурси во центрите за вработување, слабо развиената физичка и техничка инфраструктура, што предизвикува нерамномерно покриеност со услуги и информации за пазарот на трудот;
  - Недостаток на ресурси и/или ограничена можност на локалните чинители за локални политики за социјално вклучување и унапредување на вработливоста: немање на Стратегии и програми за социјално вклучување на младите на локално ниво, делумно и ограничено постоење на локални/регионални политики за вработување и социјално вклучување на младите.

Надминувањето на овие предизвици бара координирано и усогласено делување на поголем број чинители во области од економската и фискалната политика, политиките за развој на претпријатија,

образованието, пазарот на трудот, на институциите за пазарот на трудот, како и на граѓанското општество.[4]

2. Мерки за унапредување на социјалната инклузија на младите

Имајќи ги предвид стратешките документи кои ги спомнуваат целите на Европа 2020, како и европските политики за социјална инклузија на младите, а притоа фокусирајќи се на димензијата на нивно вклучување преку пазарот на труд, потребно е унапредување на интерактивниот пристап на политиките за младите. Според анализите, може да се издвои дека се прават напори на овој план, посебно во димензиите на образование и вработување и претприемништво.[5] Меѓутоа, потребно е истите да се унапредат, следат и да овозможат поголема инклузија, преку:

1) Едукација и обука - интегрирање на пристапот на образование, обуки, доживотно учење, преквалификација да биде сообразен со потребите на пазарот на труд, навремено, а со мерки кои ќе опфатат различни категории или поткатегории за засегнати лица и да се овозможи поширок опфат;
2) Вработување и претприемништво - посебен фокус на вработување преку програми и политики кои ќе овозможат иновации, креативност и претприемништво, преку мерки кои се широки и кои се однесуваат на деловното опкружување. Повеќе прегледи на европските политиките укажуваат дека успешна интеграција во општеството потребно е да содржи: економска интеграција како што е пристап до образование и пазар на труд, социјална интегрираност како што е интеракција меѓу заедниците, чувство на припаѓање како и правна интегрираност: граѓански права, рамка за антидискриминација итн. Потребен е интегриран пристап на политики од мноштво засегнати страни (влада, граѓанско општество, бизнис заедница, академска заедница) и тоа на повеќе нивоа (национално, регионално, локално) чии политики се заеднички т.е. интегрирани и меѓусекторски.
3) Вклучување на општините во процесот на подобрување на состојбата на младата работна сила, преку соодветни реформи во средното и основното образование, родова еднаквост, кои се во нивна надлежност и усогласување на политиките со централната власт;
4) Унапредување на програмите на средното стручно образование кои ќе бидат во согласност со карактеристичните потреби на деловниот сектор и дејностите и практиканство како задолжителен дел од образовните институции;
5) Платена практична обука и фокус кон реформа на средното образование со соодветни лаборатории, работилници, наставен кадар, педагошко-методски наставни помагала и материјали. Локалната власт во чија надлежност се училиштата заедно со коморите каде субјектите членуваат може да бидат движечка сила;

[4] Исто

[5] Повеќе: Треновски, Б. и др., *Анализа и преглед на политиките на социјално вклучување на младите со посебен осврт на младите невработени од Североисточниот плански регион*, Центар за економски анализи - ЦЕА, Скопје, 2016.

6) Евалуација, оценка и/или модифицирање на формите и начините на поддршка во насока на унапредување на условите за работа и деловното опкружување, како и модификации во насока на поедноставување на процедурите и намалување на административните и техничките ограничувања;
7) Суштинска реформа на клучните области на образовниот систем (воведување на образование за кариерата, реформа на наставните програми, распоредувањето на работно искуство и шемите за практикантство) како главна алатка за подобрување на резултатите на вработеноста кај младите;
8) Унапредување на вештините на младите луѓе во изнаоѓање на различни канали за самопромоција, како и нивно информирање за методите и каналите за барање на работа и поднесување на барања за работа. Во оваа насока исклучително е важно да се креираат политики и мерки за намалување на пасивноста на младите во процесот на барање на работа и нивно промовирање како проактивни и креативни партнери во процесот на надминување на невработеноста;
9) Обезбедување на стабилен амбиент и економска слобода која ќе овозможува предвидливост за иднината на младите, а со тоа и можност за стабилна работа, социјална заштита, место за домување и сл.
10) Вклучување на младите во креирање политики што ги засегаат нив - под оваа мерка се подразбира вклучување на младите, притоа почитувајќи ги принципите на недискриминација и слобода на изразување, во процесот на креирање политики што директно се поврзани со нив. Во контекст на тоа, образовните политики не треба да се донесуваат зад затворени врати и со репресии. Потреба е инклузија на младите за искажување на нивниот став во однос на конкретни прашања. Каков и закон или политика да се носи, како што се Законот за средно образование, Законот за високо образование, Законот за млади и други, треба сите засегнати страни да се вклучат, бидејќи само така може да се намали незадоволството, да се отвори можноста за прилив на нови идеи и да се цели кон унапредување на социјалната инклузија на младите и јакнење на демократијата во нашето општество.

Користена литература:

Акциски план за вработување млади лица 2016-2020 година

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Р. Македонија 2010 - 2020, МТСП

Национална стратегија за вработување млади (2016-2025)

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Р. Македонија 2010-2020, МТС

Трбојевиќ, С., *Експертска анализа: Социјална инклузија на ранливите групи на пазарот на трудот во Република Македонија,* Национална конвенција за Европската Унија во Република Македонија

Треновски, Б. и др., *Анализа и преглед на политиките на социјално вклучување на младите со посебен осврт на младите невработени од Североисточниот плански регион*, Центар за економски анализи - ЦЕА, Скопје, 2016

www.cea.org.mk

www.ffrm.org.mk

https://goo.gl/jLxlbB

http://eacea.ec.europa.eu/youth/tools/documents/social_exclusion_and_youth_work.pdf

ИНДИВИДУАЛНА И КОЛЕКТИВНА ИНКЛУЗИЈА ВО ОПШТЕСТВОТО

UDC: 316.37:316.344.5 *Прегледен труд*

Доц. д-р Зоран Крстевски[1], Проф. д-р Елизабета Стамевска[1]

[1]Европски универзитет, Скопје

Апстракт

Градењето здраво општество кое ќе биде еднакво за сите претставува приоритет за поединците кои разумно промислуваат, хумано постапуваат и придонесуваат за вредностите на квалитетното живеење. Философската концепција на утилатаризмот тоа го објасни со максимата: најголемо количество среќа за што поголем број на луѓе. Ова етичко учење покрај аспектот за постигнување лична среќа се застапува и за постигнувањето на општа состојба на среќа и корист, како услови за сопствена среќа и задоволство. Почитување на човековите права и слободи, овозможени преку непречено владеење на правото и воспоставување начела на сигурност, безбедност, вклученост, индивидуалност, соработка, еднаквост, пристапност, надминување на предрасуди и бариери, спојување на различитости се основни вредности за градење здраво општество. Сите овие категории се дел од инклузивното општество кое се базира на верувањето дека секој поединец има право да се чувствува сигурно и безбедно и да има услови за активно учество во граѓанскиот, културниот, економскиот и политичкиот живот на својата општествена заедница.

Клучни зборови: *инклузивно општество; утилитаризам; човекови права; владеење на право; еднаквост; вклученост; индивидуалност.*

INDIVIDUAL AND COLLECTIVE INCLUSION IN SOCIETY

Abstract

Building a healthy society that is equal for all is a priority for individuals who think reasonably, act humanely and contribute to the values of quality living. The philosophical conception of utilitarianism explained it with the maxim: the greatest amount of happiness for as many people as possible. This ethical teaching besides the aspect of achieving personal happiness also strives to achieve a general state of happiness and benefit, as the conditions for personal happiness and satisfaction. Respect for human rights and freedoms, made possible by the smooth rule of law and the establishment of principles of security, safety, inclusion, individuality, cooperation, equality, accessibility, overcoming prejudices and barriers, merging diversity are fundamental

values in building a healthy society. All of these categories are part of an inclusive society, which is based on the belief that every individual has the right to feel safe and secure and to have the conditions for active participation in the civil, cultural, economic and political life of their own social community.
Keywords: *inclusive society; utilitarianism; human rights; rule of law; equality; involvement; individuality.*

Вовед

Секој сака да живее во здраво, напредно и праведно општество во кое социјалната еднаквост, моралот, одговорноста, безбедноста и просперитетот ќе бидат објективно дофатливи категории и дел од вредното и посветено работење. Тоа е возможно во инклузивни општества кои се базираат на заедничко почитување и солидарност, со еднакви и пристојни можности за живеење за сите. Социјалната инклузија буди чувство дека секој граѓанин е рамноправен дел од заедницата, со заеднички идентитет и споделени вредности. Од друга страна, социјалната нееднаквост длабоко го поткопува темелот врз кој почиваат перспективните основи на инклузивното општество. Сé повеќе сме сведоци на присуство на расни, полови и класни предрасуди, на моќни влијанија и наметнувања на привилигирани поединци и групи, загрижувачка нерамномерна распределба на богатството и други состојби на нееднаквоста. За да се надминат ограничувачките општествени состојби, неопходно е да постои достапност до квалитетно образование и здравство, правична правна заштита, непречено учество во јавниот и политички живот, здрави природни ресурси, слобода на говор и изразување, слобода на движење. Сите овие нешта се само дел од целите кои инклузивното општество ги поставува на својата патека за создавање подобар живот на сите нас.

Во средиштето на процесот е да се создадат предуслови за посуштинска вклученост на граѓанинот во градење здраво општество во кое човековите права, квалитетниот живот, достоинството на личноста и колективната симбиоза ќе отворат можности за оптимален развој на поединецот и заедницата. Крајната цел на инклузијата е загрозените групи и единки да станат рамноправни членови на едно инклузивно општество, согласно со човековите права и процесите на заедништво, вклученост, припадност, социјализација, споделување, синергија и прифаќање. Инклузија е филозофија на дејствување базирана на верувањето дека секоја личност има право на учество во општеството. Потенцирањето на индивидуалните вредности и придонесот за колективниот напредок се клучот на успехот кој ги отвора вратите на личната среќа и општествената благосостојба. Секој врз основа на сопствените квалитети, иницијативи, определби и добродетели може да придонесе за напредокот на заедницата и за устоличување на вредностите како обележје на едно напредно, праведно, хумано и инклузивно општествено живеење. За да се постигне сето тоа, неопходно е да се подигне свеста за индивидуалните права, да се придонесе за општото добро и да се поттикнат луѓето посуштински да се вклучат во економските, социјалните и политичките процеси, како и во останатите процеси кои имаат влијание врз нивните животот. Со елиминирање на досегашната практика малцинство „избрани" и привелигирани

индивидуи и групации да ја определуваат за судбината на мнозинството, ќе се овозможи единките во многу поголема мера да одлучуваат за својата судбина и да бидат градители на општеството на кое му припаѓаат.

Напредокот на заедницата и личниот развој на поединецот не се можни, ако темелите на општеството и човековата сигурност се нестабилни. Човековата сигурност се однесува на повеќе видови сигурности, кои меѓусебно корелираат, како што се: економската сигурност, здравствената сигурност, сигурноста во обезбедувањето храна, личната сигурност, сигурноста на животната средина, политичката и безбедносната сигурност и други. Сите овие нешта се меѓусебно поврзани и во зависна врска од стапката на општествената сигурност. Во основата на инклузивните општества е да се создаде егзистенцијална сигурност која ќе овозможи членовите на заедницата да ги задоволат своите основни потреби и желби, како во сегашноста, така и во иднината.

Инклузивно општество се базира на пристојни можности за живеење за сите и на еднакво партиципирање во економските, социјалните и политичките процеси. Луѓето може да партиципираат во општествени-економските текови, како индивидуалци или како групи. Како индивидуалци во демократско општество, тие можат да партиципират како гласачи на политички избори, или во пазарна економија како претприемачи или како работници. Социјалната партиципација подразбира вклучување во сите форми на општествениот живот без разлика на религијата, полот или расата. Политичката партиципација, пред сé, подразбира можност за слободен политички избор и определување.

Клучот на сите овие аспекти од општественото живеење е да се воспостават услови луѓето да водат здрав, просперитетен и долг живот, да бидат едуцирани, да живеат во здрава и чиста природна средина, да уживаат во сигурноста на својот дом, работното место и општеството.

1. Индивидуализам и колективизам

Секој разумен, зрел и самостоен човек е одговорен за својот живот, но со сопствените одлуки, постапки и избори станува одговорен и за економските, социјалните и политички процеси во општеството во кое живее. Човекот е суштество на социјални односи, кои успешно се унапредуваат доколку постои симбиоза помеѓу индивидуалните цели и активности со колективните тенденции за градење хармонични заедници. Тука станува збор за тоа кој има доминантна улога во животот – личноста или општеството. Индивидуалистичкиот пристап ја смета личноста, единката за најважен дел на човештвото, колективистичкиот пристап инсистира дека најважното во животот и во дејствувањето е групата (раса, племе, нација, држава, партија...).

За индивидуализмот правата, потребите и настојувањата на единката се најважни. Тој верува дека нема добар живот и развиток ако нејзе не ѝ е подредено сé. Тоа го кажал уште Протагора (481-411 пред н.е.): „Човекот е мерило на сé". За индивидуализмот, во единката е сконцентриран животот, таа е создавач на вредностите, од неа извираат целите и енергијата на живејачката, таа е носител на активноста.

Заедницата од каков било вид (социјална, економска, политичка) постои само за услуга на единката, за нејзе да ѝ биде добро и подобро.

За колективизмот единствено е важна целината, групата. Тој верува дека сѐ во животот треба да биде подредено на општествениот напредок, бидејќи е најважен неговиот опстанок, просперитет и развиток. Начело на колективизмот е дека заедницата е најважен елемент на животот - таа е креатор, двигател и носител на сите вредености и активности. Индивидуата е тука само за да го одржи и поттикне постоењето на заедницата и да биде слуга на нејзините интереси[1].

Тесната поврзаност на индивидуализмот со колективизмот е темелот врз кој се потпира инклузивното општество, бидејќи јасно е дека не може да продолжи континуитетот на човештвото без да постои интерактивна поврзаност помеѓу луѓето. Тие живеат и работат со други луѓе, со нив создаваат разни групи, прават семејства, раѓаат деца и ги одгледуваат како социјални суштества, кои животот ќе го продолжат во заедница. Јасно е дека нема ниту општество без личности. Овие се составен дел на заедницата и активни чинители кои произведуваат, креираат културолошки вредности и ги создаваат начелата на општественото живеење.

Клучното прашање е како овие две тенденции меѓусебно да се поврзат и да создадат општествена акција во која секоја индивидуа ќе биде рамноправен дел од одредена заедница.

Во старите држави, во големите царства, во стегнатите заедници (какви што се традиционалните општества, или какви што беа, во поновата историја, фашистичките и советските комунистички држави) личноста е безначајна, се е сосредоточено кон силата над неа. Оваа управува со животот, заповедува што да се прави, секоја единка во таквата заедница е покорна и постои само за да ги остварува целите на колективот.

Во заедниците со поблиски односи меѓу луѓето во нив, во поновите слободни држави, во напредните заедници на современото човештво (какви што се демократските општества, плуралистичките демократии) се смета дека заедницата (државата и др.) е само институција која служи за реализирање на целите и насоките на единските во неа.

Денес во напредните општества владее принципот на индивидуализмот. Инклузивноста овозможува напредок на општеството преку заемното дејствување на единките. Стопанскиот индивидуализам бара економскиот живот да биде оставен на слободната активност на единките, со што се остварува најдобар економски развиток. За педагошкиот индивидуализам, педагошката работа треба да сообразува според особеностите и способноста на воспитаниците. За етичкиот индивидуализам единката и нејзиниот развиток и среќа се највисока, крајна цел. Личноста е основен носител на моралноста, нејзините постапки се израз на нејзините настроенија и етички решенија, а етичките односи меѓу луѓето се градат како односи меѓу рамноправни и еднакво одговорни морални субјекти[2].

И најзначајниот политичко-етички документ на XX век Универзалната декларација на човековите права ја потенцира оваа основна индивидуалистичка ориентација на современото човештво – со истакнување на личните пред колективните права. Големиот реформист и социјален утопист Роберт Овен (1771-

[1] Kiril Temkov, *Dobro, bolje, najbolje*, Niš: Bajka, 2003, str. 31-32.
[2] Ibid, str. 34-35.

1858) сметал дека „интерес на секој човек на Земјата е да има еднакви услови и секој човек да биде ангажиран со работата која ќе придонесува за напредокот на сите“.

Заклучок

Основна цел на инклузивното општество е поврзано со прашањето за зголемување на квалитетот на живот со воспоставување на начелата на еднаквост, праведност, солидарност, почит и вклученост во стопанските, социјалните и политички процеси во општеството. Таквиот пристап отвора предуслови повеќето од луѓето да водат долг и здрав живот, да бидат добро образовани и да имаат пристоен животен стандард. Квалитетот на живот зависи од правата, слободата и благосостојбата на членовите на пошироката заедница. Тој опфаќа повеќе компоненти, меѓу кои едни се мерливи, како на пример - животниот стандард, а други се немерливи, како на пример - среќата, слободата во изборот, здравјето, животната средина, слободното време, сигурноста, образованието, општествениот живот, итн.

Тенденцијата на инклузивното општество не е да создава луѓе кои ќе бидат повлечени во себе, свртени кон себе и заинтересирани само за себе. Целта на овој процес е општата среќа, која се гради од реалната среќа на единките. Тоа е едно ново единство на индивидуалното и колективното – кое се воспоставува како доминација на принципот на индивидуалното, но проследено со ангажман за колективното. Новите парадигми на инклузивноста изнајдоа современата форма на рамнотежа помеѓу дејноста и желбата, единката и заедницата, личното и општото. Таа е афирмативно поставена социјална етика, во која доброто на сите е исто толку важно за секого колку и неговото добро. За овие етички постулати најзначајниот теоретичар на утилитаризмот Џон Стујард Мил има напишано: „Вистински лични стремежи, како и искрено интересирање за општото добро, се можни кај секое правилно одгледано човечко суштество... Заедницата меѓу еднаквите може да постои само врз основа на спогодбата – интересите на сите да мораат подеднакво да се почитуваат“[3].

Најголемиот број од проблемите со кои се соочува човештвото можат да се намалат ако чувството за општо добро и човековите околности постојано се подобруваат. Сиромаштвото, загадувањето на еко средината, економската експлоатација, социјалната несигурност, нееднаквоста пред законот, јазот помеѓу малцинството екстремно богати и мнозинство исклучително сиромашни граѓани можат да се сведат на минимум со мудроста на општеството здружено со здравиот разум, верноста на должноста и повисокиот степен на одговорност на единките и институциите. Со својата грижа и труд луѓето можат да ги намалат сите големи извори на човечките страдања, доколку престанат алчно, егоистично и безумно да постапуваат и да создаваат несовршени институции или лоши општествени практики.

Судбината на човекот не може да биде хармонична ако во општеството владеат неморал, нееднаквост, криминал и ниска свест за општото добро. Тоа укажува дека добриот човек, без оглед што индивидуално го заобиколила несреќата, неминовно ќе се соочи со духовна болка и со страдање, ако во својата непосредна околина е опкружен со несреќни луѓе кои се жртви на разни тортури и

[3] Види поопширно во: Џон Стјуард Мил, *За слободата*, Скопје: Епоха, 1996.

ограничувања. Според Жан Жак Русо, клучно е да се изгради праведно демократско општество во кое нема да има некои кои оргијастички ќе уживаат во изобилство и ќе тонат во разврат, а другите ќе скапуваат во беда и немаштија. Сите ние треба да градиме општество во кое ќе бидат вреднувани позитивните нешта, во кое ќе се ценат духовните и етички ангажмани, во кое секој одговорно и доблесно ќе ја извршува својата функција и со работниот ангажман ќе придонесе за себе и за заедницата во која живее[4].

„Кога еден човек е во заедница со другите, нужно станува похрабар и посилен“, сметал аргетинскиот писател Хозе Хернандез.

Во основата на инклузивното општество е да се воспостават добри животни решенија со хумано поставени цели и со негување на правата, посебноста и достоинството на сите членови на општеството. Инклузивноста е концепција која може да ги растресе, присобере, охрабри, поттикне и поведе кон успех заостанатите општества на коишто толку им се потребни успех и добри морални односи. Станува збор за живот и етика во кои секој е должен да ги чува својата слобода, посебност и интимни интереси, но и да придонесе заедницата да стане добра, модерна и успешна.

Со градење општество за сите и со насочување на процесите кон заштита на човековите права и хуманите димензии на постоењето, нужно ќе се зголеми моралното ниво на општеството и ќе се обезбеди поле за етичка иницијатива и за добродетелно дејствување.

Користена литература

1. Ефтимоски, Димитар. „Основни економски концепти и модели“, Битола: Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009.
2. Fromm, Erih. „Zdravo društvo“, Zagreb: Naprijed, 1986.
3. Галбрајт, Џон., „Анатомија на моќта“, Скопје: Култура, 1995.
4. Henis, Vilhelm. „Politika i praktička filozofija“, Beograd: Nolit, 1983.
5. Hobsbaum, Erik. „Doba extrema“, Beograd: Dereta, 2002.
6. Крстевски, Зоран., „Заштита од злото и негативните вибрации“, Скопје. 2016.
7. Мил, Џон Стјуард., „За слободата“, Скопје: Епоха, 1996.
8. Пери, Марвин., „Интелектуална историја на Европа“, Скопје: ВиГ Зеница, 2010.
9. Русо, Жан-Жак. „Општествениот договор“, Скопје: Мисла, 1978.
10. Temkov, Kiril. „Dobro, bolje, najbolje“, Niš: Bajka, 2003.

[4] Зоран Крстевски, *Заштита од злото и негативните вибрации*, Скопје: 2016.

INCLUSIVE MARKETING- AN OPPORTUNITY TO EMPOWER PEOPLE

UDC: 364.652:658.8]:331.5 *Прегледен труд*

Sanja Pavlova, MSc student

Faculty of Economics, European University, Skopje, Republic of Macedonia

Abstract

" Don’t leave us out. Don’t underestimate us. We have a powerful voice, so bring us in from the sidelines."- Micah Fowler, Actor & Disability Advocate

We define inclusive marketing as creating content that truly reflects the diverse communities that our companies serve. It means that we raise diverse voices and role models, decrease cultural bias, and lead positive social change through thoughtful and respectful content. We believe that our responsibility as marketers is to relay a brand’s messaging in a way that resonates with people from all backgrounds, regardless of race, ethnicity, gender identity, age, religion, ability, or otherwise. Beyond diversity, inclusive marketing can truly elevate the stories and voices of people that have been typically marginalized or underrepresented, deepen connections with customers, and even influence positive social changes. As our societies become more diverse and interconnected, it is more important than ever that companies are thoughtful about the messages, images, voices and values that represent their brands, as well as their greater social impact. Inclusive marketing is advantageous to both the organization and the customer. For businesses, a wider audience results in campaigns reaching more potential customers. Additionally, the brand is seen in a positive light. Customers, in turn, feel represented and valued.

Key words: *inclusive marketing, social change, brand, society, organization, customers*

Inclusion vs. diversity

Inclusive Marketing strives to create a visual culture that is more representative. It endeavors to appreciate and understand our various identities, differences and histories while also illuminating places of commonality. Inclusive Marketers are willing to cultivate the skillset required to market to specific demographics without relying on stereotypes. Inclusive Marketing takes a progressive stand on issues of social justice.

Inclusion is different than diversity. Diversity has become an empty term in most organizations, often denoting little more than the checking of boxes and meeting of quotas. Conversely, inclusion speaks to the quality of experience, where multiple perspectives are sought out and treated equitably.

The business case for Inclusive Marketing is simple, it bolsters the bottom line. A great example is the incredible success of Mattel, which finally incorporated the feedback they have been getting for years and

launched a line of Barbies representing different races and body shapes. The Ava DuVernay Barbie was sold out in 20 minutes.

From a business perspective, inclusive marketing is going to become increasingly important because if we are unwilling to learn, consult experts and think inclusively about our audience, we are going to spend far more on damage control than we would on the professional and personal development we need to become inclusive.

How can we become more inclusive in our work?

There are some ideas to get us started[1]:

1. Start with yourself. We all possess identities that inform the work we do. How does who we are impact how we see the world? Do we have assumptions that we take as truths? How might these assumptions or biases come through in our work?
2. We should scroll our IG, Twitter and FB feeds. How many faces of color do we see? How about disability issues? How many news sources do we follow that are centered on the experience of people different than us?
3. It is good to give every piece of marketing material a clean read.
4. Do our companies have a Chief Diversity Offices, or the equivalent? We might reach out to them, develop a working relationship, inquire about the trainings they offer and consider bringing them into marketing meetings when appropriate.
5. And finally, it is necessary to make and remember the difference between diversity and inclusion, and intent vs. impact

Diverse marketing shifts towards inclusivity

Diversity in marketing has become more important than ever. The average consumer is developing an increasingly sophisticated understanding of how their different identities intersect and are taking a fluid approach to markers once accepted as fixed such as gender. Now, 43% of consumers in Europe say that advertising is not doing a good job of representing diversity in their country, and we all have an opportunity to fix that. Marketers have two options: to entrench the needs of a target group in the branding or to become all inclusive to the intricacies of identity today.

The danger of ignoring diversity

Marketing diversely can be hard to get right. We can all think of the spot that made us cringe when it failed to hit the mark. Brands must be brave and do their best to understand and properly represent their audience. Audiences are now less afraid to call out brands for their misdemeanors and outrage holds the viral appeal that makes for both bad brand image and earnings. Dolce and Gabbana Chopsticks ad in China last winter is a prime example. The video showed a Chinese women presented with various Italian foods as a narrator challenged her to eat them with chopsticks until he found something she could not pick up. Consumers were quick to call out the ad’s orientalism and the backlash trended on Chinese social media sites. As a result of the outrage, D&G

[1] https://www.forbes.com/sites/womensmedia/2016/06/29/make-an-impact-your-guide-to-inclusive-marketing/#7d14df2469fc

was forced to cancel a show in Shanghai, especially as a number of models and celebrities pledged they would boycott it. Reports estimate that D&G lost £ 22.5 million on the show and a number of retailers in China pulled D&G offline reducing their retail scope.

The reward when brands get it right

Beyond the success of Nike's Dream Crazy ad with Kaepernick and now Dream Crazier with Serena Williams (Nike's stock has risen 22% since the end of December), there are a number of other brands which are also getting inclusivity right and are reaping the benefits. In a recent "Stepping into the Spotlight" talk at the IPA (Institute of Practitioners in Advertising), Jean Reddan, Head of Brand Communications at Lloyds Bank and the bank of Scotland explained how her team takes the feel-good factor as a serious metric with real impact on brand awareness and success[2]. Lloyds won Channel 4's Diversity in Advertising Award last year with an ad tackling the taboo of mental health. Some punters were left flummoxed, but for the one in three in Brits who get stressed and anxious easily, they know how money worries exacerbate poor mental health.

Photo 1: Marketing's future needs to be centered on diversifying

Photo source: https://www.adweek.com/agencies/to-make-diversity-effective-in-marketing-it-needs-to-be-inclusive/

[2] https://www.advertisingweek360.com/inclusive-marketing-matters-and-this-is-how-its-done/

The importance of a diverse workforce

It is important to acknowledge, however, that the topic of diversity and inclusion varies from one region to the next, with some parts of the world progressing faster than others. In the case of Latin America, for example, the different workforces, marketplaces and cultures of each country have resulted in unique challenges, ranging from gender to generational conflicts, but the robust economic growth over the last decade has prompted many organizations across the region to develop inclusive environments[3].

And while today’s consumers are forcing organizations to match the market by structuring a workforce that mirrors the diversity of their end users, today’s professionals are also looking to take their talents to companies that foster a culture of equality.

In the case of the legal industry, where the hunt for top talent is a pillar of business strategy, more and more companies are promoting their diversity and inclusion programs. They want to assure potential and existing employees that this is an environment where professionals are safe to be themselves, and opportunities for growth are made available regardless of gender, status or background.

The result of these efforts can be summarized in a word: value. The assembly of diverse teams translates into value for clients because the differences in perspectives, thought processes and mindsets allow for distinct approaches to the legal challenged businesses face today. When clients see the value in a product or service, the organization’s goal of growing and getting ahead of competitors becomes much more obtainable.

Photo 2: A woman from the Amazon region weaves a textile during the "Ruraq Maki", or handmade, artisan fair in Lima, Peru, July 19, 2012.

Photo source: REUTERS/Enrique Castro- Mendivil

[3] https://www.weforum.org/agenda/2015/05/the-importance-of-a-diverse-workforce/

Coming face-to-face with sexism

The women paleontologists wear fake beards in a fight for equality to challenge stereotypes about who works in the field and gain more recognition for their work. It all started when one professor of paleobotany became fed up of feeling invisible, after a male colleague was praised for an idea she had suggested just moments before. Dr. Ellen Currano wondered whether she would be listened to if she had facial hair, so she gave it a go. Now she is inspired a new project to challenge stereotypes in the scientific community including an exhibition of 100 female scientists wearing fake beards.

Photo 3: Woman paleontologist wearing fake beard in fight for equality

Photo source: https://www.pictame.com/media/2119736066050524769_354112442

The women share stories of their fight for equal pay, opportunities in field work and promotions. Just 1 in 4 members of professional societies for paleontologists are women, although many countries have legislation to ensure gender equality. It will take another 108 years to close the global gender gap, at current rates of progress.

Conclusion

Taking diversity and inclusion global is not about the export of specific programs, but about creating a movement and infusing energy into a global corporate value system that holds diversity and inclusion as a fundamental tenet. A critical issue that diversity and inclusion professionals struggle with is how to keep the uniqueness of their national culture and still address the shared goal of embedding diversity and inclusion into day-to- day operations.

While each organization faces a unique set of challenges because of differing levels of diversity and inclusion maturity, variances in corporate culture, and the number of countries involved, there are also crucial commonalities. Regardless of their industry or sector, all companies must address a lack of equity around the world. There is also still a great deal of misunderstanding about how to define, leverage and measure diversity and inclusion.

References

1. https://www.advertisingweek360.com/inclusive-marketing-matters-and-this-is-how-its-done/ (15 Apr. 2019)
2. https://www.adweek.com/agencies/to-make-diversity-effective-in-marketing-it-needs-to-be-inclusive/ (24 Feb. 2019)
3. https://www.conference-board.org/pdf_free/councils/TCBCP014.pdf (May 2009)
4. https://www.forbes.com/sites/womensmedia/2016/06/29/make-an-impact-your-guide-to-inclusive-marketing/#7d14df2469fc (29 June 2016)
5. https://www.instagram.com/worldeconomicforum (27 Aug. 2019)
6. https://www.pictame.com/media/2119736066050524769_354112442
7. https://www.weforum.org/agenda/2015/05/the-importance-of-a-diverse-workforce/ (8 May 2015)

ВЛИЈАНИЕТО НА ИНКЛУЗИВНИОТ МАРКЕТИНГ ВРЗ БРЕНД ЛОЈАЛНОСТА КАЈ КУПУВАЧИТЕ ОД ГЕНЕРАЦИЈА Y

UDC: 364.652:658.8]:658.626:658.89(497.7) *Изворен научен труд*

Асс. м-р Верица Најдовска

Европски универзитет, Скопје

Апстракт

Во време кога личните идентитети на купувачите се комплицирани со нијансирани изрази на пол, раса, религија, националност, јазик, приходи, сексуалност итн., брендовите се повеќе прават напори автентично да се поврзат со своите потрошувачи. Имено, денес брендовите се свесни за разновидната природа на нивната база на купувачи, како и за социјалните, политичките и културните сили кои влијаат врз нивниот бренд имиџ. Токму затоа, водени од желбата да создадат производи и услуги кои ги задоволуваат потребите, вкусовите и желбите на сите свои потрошувачи, силните брендови, креираат инклузивни маркетинг програми кои ја зголемуваат свесноста за брендот, иницираат силни, поволни и уникатни бренд асоцијации, градат позитивни ставови и чувства и градат лојални и автентични врски со своите потрошувачи.

Цел на истражување во овој труд е да се утврди влијанието на инклузивниот маркетинг врз бренд лојалноста кај купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија.

Клучни зборови: *инклузивен маркетинг, бренд, лојалност, купувачи, генерација Y.*

Abstract

Nowadays brands are aware of the diverse nature of their customer base, as well as the social, political and cultural forces that influence their brand image. Therefore, driven by the desire to create products and services that meet the needs, tastes and desires of all their consumers, strong brands create inclusive marketing programs that increase brand awareness, initiate strong, favorable, and unique brand associations, build positive attitudes and feelings, and build loyal and authentic relationships with their customers. **The purpose of this study** is to determine the impact of inclusive marketing on brand loyalty of Generation Y customers in the Republic of North Macedonia.

Keywords: *inclusive marketing, brand, loyalty, customer, generation Y*

ВОВЕД

Инклузивниот маркетинг е маркетинг кој адресира специфични демографии без да се потпира на стереотипи (Pozin, 2015), настојува брендовите да го приспитаат влијанието на пораката која ја испраќаат до своите купувачи (Zak, 2019), прави напори да создаде нова визуелна култура која ќе ја претставува глобалната популација, обидувјќи се да ги претстави разните идентитети, разликите и потеклото, истовремено истакнувајќи ги сличности (Fish, 2016). Имено, тој се дефинира како креирање на содржини кои ги рефлектираат различностите во општеството намалувајќи ја културната пристрасност и водејќи позитивни општествени промени преку внимателна содржина на пораката која ја испраќаат (Siegel, 2019), преку заземање на прогресивен став за прашања од социјална правда (Fish, 2016) и помош при олеснувањето на социјалните промени (Pozin, 2015).

Денес, се повеќе се нагласува потребата брендовите да ги прилагодат своите пораки до потрошувачите, без оглед на расата, етничката припадност, родовиот идентитет, возраста, религијата, способноста, сексуалната ориентација, приходите итн (Papandrea 2019). Токму преку инклузивниот маркетинг од една station може да се воздигнат приказните и да се подигне гласот на луѓето кои обично се маргинализирани или недоволно застапени, но од друга страна преку емпатија и чувство на заедница и припадност да се продлабочат врските со купувачите, па дури и иницирање на позитивните општествени промени преку еволуција на идеите во движења насочени кон општествено добро ”Movement Marketing” како што се кампањата на компанијата Dove "Real Beauty", кампањата на Pepsi "do some good", кампањата на компаниајта Coca-Cola “buying the world a coke” итн.

Генерацијата Y за која се направени најрадикалните маркетинг промени во последните декади е носител и генератор на 4тата индустриска. Популацијата која расте со девизите на позитивна толеранција “што и да мислиш кажи го или направи го, тоа е во ред”, ”сите сме победници”, ”не осудувај, интегрирај се”, “сите имаме нешто заедничко” итн. (Tulgan, 2009), има различна потрошувачка филозофија и одлука за купување (Noble et al., 2009) како и намалена лојалност кон брендовите во споредба со потрошувачите од Генерација X и Baby boomers. Брендовите кои водат активно општествено – одговорни кампањи имаат најсилна шанса за освојување на нивната лојалност, како и компаниите кои водат позитивна политика на почитување на различности, делуваат инклузивно и се автентични во внатрешната и надворешната комуникација (Наумовска 2019).

Според истражувањето спроведено од стана на Accenture Holiday Shopping во 2018, (Carufel, 2019) дури 70% од купувачите од генерација Y " Millennials" ги избираат брендовите кои се инклузивни и се сметаат за поотворени во своето дејствување. Додека според новото истражување Salesforce (Salesforce research report 2019), 90% од потрошувачите веруваат дека бизнисите имаат одговорност да гледаат подалеку од профитот и да ја подобрат состојбата во светот.

МЕТОДОЛОГИЈА НА РАБОТА

Во корелација со главната цел, истражувањето во овој трудот, ќе даде одговор на следниве истражувачки прашања:

-Какво е влијанието на брендот кој адресира специфицни демографии без да се потпира на стериотипи врз бренд лојалноста?, Какво е влијанието на содржината на маркетинг пораки кои повикуваат на инклузивност и прифаќање на разликите врз бренд лојалноста?, Какво е влијанието на позитивната деловна политика за почитување на различностите и инклузивност врз бренд лојалноста?, Колкаво е влијанието на брендовите кои се општествено одговорни?. Какво е влијанието на содржината на маркетинг пораки кои заземаат позитивен став за прашањата од родовиот идентитет и сексуалната ориентација врз лојалноста на купувачите?

- Дали инклузивниот маркетинг влијае врз зголемувањето или пак врз намалувањето на бренд лојалноста кај купувачите од генерација Y? Колкаво е неговото влијание?

-Дали постојат значајни разлики помеѓу влијанието на инклузивниот маркетинг врз зголемување/намалување на лојалноста кон брендовите помеѓу половите, месечните приходи, образование и трите возрасни категории кај купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија

При истражувањето користени се класични научни методи: анализа и синтеза, статистичката и историската метода, како и анкетно истражување. Презентирањето на материјалот е реализирано со помош на користење на методите на теоретската и емпириската анализа, која овозможи осознавање на одредени аспекти на проучуваната проблематика. Преку дескриптивна статистика, корелациона анализа и употреба на непараметарски Хи-квадрат тест, утврдени се релевантни индикатори кои пак овозможија носење на соодветни заклучоци и препораки.

РЕЗУЛТАТИ ОД ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

Дескриптивна статистика

Според дескриптивната анализата на добиените одговори од спроведеното анкетно истражување можеме да заклучиме дека:

1. Најголем број од испитаниците истакнале дека брендот кој адресира специфицни демографии без да се потпира на стериотипи, односно таргетира различни идентитети истовремено истакнувајќи ги сличностите помеѓу сегментите (60%) има позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалност кон тој бренд, додека (27%) од испитаниците се изјаснале дека ваквата определба на брендовите нема влијание, наспроти нив за 12% од испитаниците ваквите ставови на компаниите имаат големо позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалноста кон одредени брендови.

Во однос на соодносот помеѓу одговорите од трите возрасни групи можеме да констатираме дека купувачите од трите возрасна групи реагираат позитивно на брендовите кои таргетира различни идентитети истовремено истакнувајќи ги сличностите помеѓу сегментите.

2. Анализата на добиените резултатите од второто прашање кое се однесува на влијанието на содржината на маркетинг пораки кои повикуваат на инклузивност и прифаќање на разликите врз бренд лојалноста покажаа дека за 59% од испитаниците има позитивно влијание додека за 31% од испитаниците пораките на брендовите со прилагодена содржина без оглед на вера, раса, возраст, приходи, идентитет итн. има големо влијание врз зголемување на нивната лојалноста за тој бренд. Десет проценти (10%) од испитаниците сметаат дека ваквите маркетинг порака не влијае врз нивната лојалност кон брендот.

Кај купувачите од третата возрасна група 33-38 години пораките на брендовите со прилагодена содржина без оглед на вера, раса, возраст, приходи, идентитет итн. имаат најголемо позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалноста кон брендот.

3. Девеесет и два проценти (92%) од испитаниците сметаат дека особено е важно брендовите не само да испраќаат пораки кои повикуваат на инклузивност и прифаќање на различностите туку и реално да антиципираат и водат таква позитивна деловна политика на почитување на различностите и инклузивност, односно за 26% наспроти 67% од испитаниците има големо односно многу големо влијание врз зголемување на нивната лојалност кон овие брендови.

Можеме да констатираме дека брендовите кои атиципираат и водат позитивна деловна политика на почитување на различностите и инклузија имаат големо позитивно влијание врз зголемување на лојалноста кон брендот кај купувачите од сите трите возрасни групи.

4. Најголем број од испитаниците (90%) истакнале дека брендовите кои се оппштествено одговорни имат позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалност кон тој бренд од кои дури 56% сметаат дека ваквата определба на брендот има многу големо позитивно влијание, додека (6%) од испитаниците се изјаснале дека ваквата определба на брендовите нема влијание.

Најголем процент од трите возрасни групи на испитаници се согласуваат со фактот дека опшествено одговорната компанија има големо позитивно влијание врз глолемување на лојалноста кај купувачите.

5. Анализата на добиените резултатите од петтото прашање кое се однесува на влијанието на содржината на маркетинг пораки кои заземаат позитивен став за прашањата од родовиот идентитет и сексуалната ориентација врз лојалноста на купувачите покажаа дека кај 62% од испитаниците има негативно влијание додека за 24% од испитаниците нема никакво влијание. Тринаесет проценти од анкетираните сметаат дека маркетинг пораката која зазема позитивен став за родовите идентитети сексуалната ориентација влијае позитивно врз нивната лојалност кон брендот.

И покрај тоа што најголем процент од испитаниците кај сите возрасни категории истакнаа дека пораките кои брендовите кои ги испраќат со цел прифаќање и интегрирање по родовите идентитети и

прифаќење на секоја сексуалната ориентација ја намалуваат лојалноста кон брендот, сепак може да се констатира дека најмладата возрасна група на испитаници од генерација Y во Република Северна Македонија имаат најмалку предрасуди, имено 10% истакнале дека ваквиот инклузивен маркетинг на брендовите има позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалност кон брендот.

Коефициент на корелација

Коефициентот на корелација изнесува 0,10 и согласно добиените резултати можеме дека да заклучиме дека оваа врска е позитивна, но со многу слаба корелација односно влијанието на инклузивниот маркетинг врз зголемување/намалување на лојалноста за брендот незначително е условено од старосните категории на купувачите од генерација Y. Имено може да се заклучи дека купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија имаа многу случни ставови во однос на тоа како инклузивниот маркетинг влијае врз зголемување/намалување на лојалноста за брендот.

Инференцијална стратистика-тестирање на хипотези

Анализата на добиените резултати со помош на Хи-квадрат тестот укажа на фактот дека:

-не постојат значајни разлики помеѓу влијанието на инклузивниот маркетинг врз зголемување/намалување на лојалноста кон брендовите помеѓу половите кај купувачите, помеѓу трите категории на возрасни групи на купувачи од генерација Y, како и кај купувачите од генерација Y ѕо различни месечни примања во Република Северна Македонија.

-постојат значајни разлики помеѓу влијанието на инклузивниот маркетинг врз зголемување/намалување на лојалноста кон брендовите помеѓу купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија во зависност од нивното образование.

ЗАКЛУЧОК

Според анализата на добиените податоци може да се заклучи дека влијанието на брендот кој адресира специфицни демографии и испраќа маркетинг пораки кои повикуваат на инклузивност и прифаќање на разликите како и брендовите кои имаат позитивната деловна политика и се општествено одговорни имаат големо позитивно влијание врз бренд лојалноста кај сите возрасни групи кај купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија.

Додека ставовите на брендовите кои испраќаат маркетинг пораки преку кои заземаат позитивен став за прашањата од родовиот идентитет и сексуалната ориентација имаат негатиен ефект врз лојалноста кон тој бренд кај купувачите. Ваквите ставови укажуваат на фактот дека купувачите од генерација Y во Република Северна Македонија сеуште имаат стереотипи и предрасуди во поглед на овие прашања, но од друга страна пак може да се констатира дека најмладата возрасна група на испитаници 18-24 години се пофлексибилни и отворени во компарација со испитаниците од повозрасната категорија 24-38 години, имено десет проценти од испитаниците истакнале дека ваквиот

инклузивен маркетинг на брендовите има позитивно влијание врз зголемување на нивната лојалност кон брендот.

Сепак генералниот заклучок е дека купувачите од генерација Y имаа многу случни ставови во однос на тоа како инклузивниот маркетинг влијае врз зголемување/намалување на лојалноста за брендот како независно од возрасната група, месечни примања и полот, но од друга страна постојат значајни разлики помеѓу ставовите на купувачите за влијанието на инклузивниот маркетинг врз зголемување/намалување на лојалноста кон брендовите во зависност од нивното образование.

Денес, се повеќе се нагласува потребата на потрошувачите кои очекуваат инклузивност, застапеност и автентичност токму во таа насока брендовите треба да ги продлабочат врските со купувачите и да иницираат позитивни општествени промени преку прилагодена порака до потрошувачите, без оглед на расата, етничката припадност, родовиот идентитет, возраста, религијата, способноста, сексуалната ориентација, приходите итн.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Belleau, B. D., Summers, T. A., Xu, Y., & Pinel, R. (2007). Theory of reasoned action purchase intention of young consumers. Clothing and Textiles Research Journal, 25(3), 244-257
2. Carufel Richard "Marketing, Public Relations Millennials will spend big with inclusion-conscious retailers this holiday", 15/10/2018, Достапно на: https://www.agilitypr.com/pr-news/public-relations/millennials-will-spend-big-with-inclusion-conscious-retailers-this-holiday/
3. Fish Jessica," Make An Impact, Your Guide To Inclusive Marketing" Forbes, 06/2016, Достапно на: https://www.forbes.com/sites/womensmedia/2016/06/29/make-an-impact-your-guide-to-inclusive-marketing/#37f6ef4f69fc
4. Fish Jessica, "Inclusive marketing" Leader Network, Достапно на: https://socialmediastrategiessummit.com/assets/client_files/files/Higher%20Ed%202016/SMSSBoston2016_JessicaFish.pdf
5. Lee, N., & Kotler, P. (2016). Social Marketing: Changing Behaviors for Good. (S. Publications, Ed., 5th ed.). United States of America
6. Noble, S. M., et al. (2009). What drives college-age generation Y consumers? Journal of Business Research, 62(6), 617-628.Nusair, K. K., et al. (2011). Building a model of commitment
7. Orozpe, N. (2014). Millennials, serán los consumidores del 2017. Merca 2.0 Достапно на: http://www.merca20.com/millenials-seran-los-consumidores-del-2017/
8. Papandrea Dawn, "A Movement, Not a Trend: The Power of Inclusive Marketing", 22/01/2019, Достапно на: https://insights.newscred.com/inclusive-marketing/

9. Pozin, Ilya "How To Engage An Increasingly Diverse Consumer Market" Forbes, 9/11/2015, Достапно на: https://www.forbes.com/sites/ilyapozin/2015/11/09/how-to-engage-an-increasingly-diverse-consumer-market/#38c5c86e1e36
10. Salesforce research report 2019, https://www.salesforce.com/company/ethical-and-humane-use/
11. Siegel Alexandra "6 Principles of Inclusive Marketing: Introducing our New Equality Trailhead Module, 02/06/2019, Достапно на: https://www.salesforce.com/blog/2019/02/inclusive-marketing-equality-trailhead.html
12. SJC Insights, "The Importance of Inclusive Marketing in 2019", 22/01/2019, Достапно на: https://stjoseph.com/insight/importance-inclusive-marketing-2019/
13. Tulgan, B. (2009). Not everyone gets a trophy: How to manage generation Y. John Wiley & Son
14. Zak Haidi, An Open Letter to Victoria's Secret, 11/19/2018 Достапно на:https://www.thirdlove.com/blogs/unhooked/thirdloves-open-letter-to-victorias-secret
15. Наумовска Љупка, Мулти-генерацискиот маркетинг е задолжителен за секој бренд, 19/05/2019 Достапно на https://blog.brainster.co/kurs-za-marketing-koncepti/

STRATEGIC IMPROVISATIONAL LEADERSHIP THEORY AND PRACTICE DISRUPTIVE LEADERSHIP STRATEGIES FOR FAST PACE EXECUTIVES

UDC: 005.322:316.46 *Original Scientific Paper*

Ina von Ber, Ph.D.

Doctoral Leadership Faculty, Pepperdine University, Los Angeles, U.S.A.

Abstract

Strategic Improvisational Leadership theory introduces paradigm shifts and timely changes, adapting to environments impacted by disruptions in technology, politics, and business. It distinguishes itself from other leadership theories, as it empathizes today’s rapidly changing environment driven by technology which requires leaders to utilize novel competencies and adapt existing skill sets to achieve success (von Ber, 2017). Strategic Improvisational Leaders (SILs) operate best in situations requiring rapid action (context dependent) and decision-making capabilities (von Ber, 2014).

This new theory offers innovative, imaginative, fast, applicable solutions for rapidly changing business, economic, social, political and educational environments through critical and divergent thinking and social & emotional intelligence.

STRATEGIC IMPROVISATIONAL LEADERSHIP DEFINITION

Strategic Improvisational Leadership is based on rapid, adaptive behavior of an individual in response to a dynamically changing environment, interruption and disruption. SILs have, high tolerance for ambiguity, prepare for the unexpected and have solid strategic knowledge how to handle situations based on experience and practice SILs are imaginative, stress playfulness, foster a culture of empowerment and real-time decision-making processes based on decisive training practices, ability to seize situations and understand expectations.

SOME AREAS OF IMPROVISATIONAL LEADERSHIP PRACTICE

- IT, Internet of Things, Artificial Intelligence, Cyber
- Sales, Customer Service
- Meetings, Negotiations
- Education
- NASA, Red Cross, FEMA, Agencies Dealing with Disasters
- Cockpit Communication
- Non-Government Organizations, Private Sector

- Law Enforcement, Military
- Theater, Music, Film

WHY NOW?

IMPROVISATION

In accelerated environments in which information and communication flow at the speed of light, leaders no longer have the luxury of taking the time to make decisions. Being able to move with agility, flexibility, and determination through different contexts is critical to success. SILs operate best in situations requiring rapid action (context dependent) and decision-making capabilities (von Ber, 2014). Through well-rehearsed improvisation, constant practice, experience, and insight, they add value, create new opportunities, valuable innovations and implement solutions. They can act quickly to mitigate or lessen reputational harm using the best course of action to stem the tide of damage.

In this world full of technological changes, SILs must be ready to face the uncertain and constantly morphing flow of information and communication. This feeds into the need for fast and complex decision making in a world that demands immediate answers. Although these decisions must be made rapidly, they are also grounded in the strategic thinking of the SIL.

STRATEGY

SILs instantly co-create new realities by taking calculated risks and making decisions confidently based on patterns of association and accommodation. They have the ability to lead through improvisation, adaptable mental transitions, to avoid being leapfrogged, and become a necessity rather than a choice (von Ber, 2017). Similar to "satisficing" (Simon, 1957), which is defined as selecting the first option that works, SILs avoid unnecessarily pausing or entering an "analysis paralysis" state (Harari, 1996). They engage, demonstrate high levels of efficiency, proficiency, competency, spontaneity, and avoid excessive delays in the name of information-gathering. They understand the importance of training and experience, identifying one option that will solve their immediate problem. SILs recognize they are not separated from their environment, rather they are a dynamic component of it and utilize recognition-primed decision-making models (Klein, 1998). Law enforcement, military, and emergency response personnel, for example, involve the examination and utilization of limited action options to enhance their decision-making abilities and improve the likelihood that they will select the optimal solution in dynamic and rapidly changing environments Bass (1990).

SILs assure cultural continuity by embedding the improvisational fabric into the social context of the organization and leveraging individual empowerment. They build a solid foundation for generations to come, create new ideas and generate solutions which lead organizations through uncertain times. Kolb describes these experiential learning cycles as four processes of concrete experience, reflective observation, abstract

conceptualization, and active experimentation. “Learning is the process whereby knowledge is created through the transformation of experience” (1984).

Allen and Kayes (2012) argue that the four processes of the experiential learning cycles described by Kolb can happen so quickly that they occur nearly simultaneously. This phenomenon is referred to as "Molten" experiences. Where not every environment or market is accelerated, and has molten experiences, the example illustrates how quickly leaders have to be able to learn and take action to exercise improvisational leadership.

IMAGINATION

SILs easily learn and use new ways of thinking, move at the speed of light, are behind some of the world's best companies, big and small, as they can pioneer new industries, disrupt others, design superior products and services, and bring them to market faster and at a lower cost Koestenbaum (1991). As CEOs and entrepreneurs, SILs have to propel their companies from one stage of growth to another, from startup to profit, or small enterprise to big business, create opportunities out of their imagination and realize their dreams through tenacity and hard work. They have to remain nimble, agile, and poised for growth, lead with clarity and vision to achieve enduring success, and take their companies from one stage of growth to another, expand across borders and diversify into new business lines (von Ber, 2016).

SILs are imaginative, and their attitudes energize companies, recalibrate their growth engines to create new value, revitalize their culture and performance (von Ber, 2016). Through previous experience and formal training, SILs have the ability to utilize pattern recognition for improvisational decision-making. Experience and training provide the decision makers with greater response options, which increase the probability that the mental simulation script they select will most likely work. As individuals become more adept at this process, their speed and effectiveness in processing mental simulations and decision-making models gives the appearance of improvisational decision-making ability, when in fact, it is a highly evolved and refined, structured process Harari (1996).

EMOTIONAL AND SOCIAL INTELLIGENCE

SILs are experts at the subtle and emotional aspects of transitioning, adjusting mental models, learning to differentiate between universal principles and their particular embodiments and being open to new ideas. Leonard & Yorton (2015). They influence multidirectional relationships using persuasion, rational strategies, political analysis, metaphors, and rituals Goleman, Boyatzis, & Mckee (2002). SILs are adept at appealing to emotional attachments, friendships, connectedness, relationships, to the higher ground--ethical/moral stands and communitarian ideas, the commons, public good, purposely personalizing the organizational culture Goleman (1998).

INTEGRATION, INVENTION AND INNOVATION

SILs are innovative, integrative, intelligent and have the innate ability to move with speed, agility, vision and desire to get the job done (von Ber 2014). They are self-disruptors and see change as normal. They combine the scientific, positivistic, rationalistic, technocratic world of the industrial paradigm and get into the intuitive, creative, open, diverse, global world of the postindustrial paradigm Clifton & Buckingham (2001). SILs rely on creative thinking as they reinvent themselves and experiment with new identities. They work with models which have not been established, are embedded in the technological revolution, driven by ambition and fierce competitiveness (von Ber, 2017).

EMPOWERMENT & TRUST

SIL requires a culture of trust. SILs set a context of trust and transparency with those they lead so as to have the autonomy to make lightning fast decisions that will support the organization and their followers. It is in the context of trust that risks can be taken and are an accepted practice (Hurley, 2012). SILs thrive in environments where they are empowered, have autonomy and authority to carry out organizational missions, make tactical and strategic decisions and implement innovation.

SUMMARY

Frequent disruptions and advances caused by rapid technology changes require a distinct shift in leadership practices. Successful innovation efforts are measurable, connected to organizational strategy and achieved collaboratively. The organization’s culture balances tensions that arise between running the current business while exploring ways of transforming that business. Leaders formally support innovation by creating systems and processes that reward risk-taking, creativity and innovation. The underpinnings of Strategic Improvisational Leadership theory lays the foundation for successful leadership applications required by rapidly changing business, economic, social, political, educational and environments. Speedy, goaloriented actions, innovation, imagination and offer easily implementable solutions to complex technological and digital environments.

References

Allen, N., & Kayes, D. C. (2012). Leader Development in Dynamic and Hazardous
Environments: Company Commander Learning Through Combat. In McKee, A. & Eraut, M.

(Eds.), *Learning Trajectories, Innovation and Identity for Professional Development* (93-112).

Heidelberg London New York: Springer Science & Business Media.

Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, (Winter): 19-31.

Clifton, D., & Buckingham, M. (2001). *Now discover your strengths*. New York: Free Press.

Covey, S. R. (1998). Servant-leadership from the inside out. In L. C. Spears (Ed.), *Insights on leadership: Service, stewardship, spirit, and servant leadership* (pp. xi-xvii). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Covey, S. R. (1989). The 7 habits of highly effective people. New York: Simon & Schuster.

DeLuca, J. R. (1999). *Political savvy: Systematic approaches to leadership behind the scenes*. Berwyn, PA: Evergreen Business Group.

Ford, L. (1991). *Transforming leadership: Jesus' way of creating vision, shaping values and empowering change.* Downers Grove, IL: Intervarsity Press

Goleman, Boyatzis, & Mckee, 2002). Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence Harvard Business Press; 1st edition (2002)

Goleman, D. (1998). What makes a leader? *Harvard Business Review*, *76*(6), 93-102.

Harari, O. (1996). Quotations from Chairman Powell: A Leadership Primer. *Management Review, 85* (12), 34-37.

Hurley, R. (2012). The Decision to Trust: How leaders create high-trust organizations. San Francisco, CA. Jossey-Bass.

Klein, G. (1998). *Sources of Power: How People Make Decisions.* Massachusetts: MIT.

Koestenbaum, P. (1991). The leadership diamond: Four strategies for greatness. In *Leadership: The inner side of greatness*, pp. 83-104. San Francisco: Jossey-Bass.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Leonard, K., & Yorton, T. (2015). *Yes, and: How Improvisation Reverses" No, But" Thinking and Improves Creativity and Collaboration--lessons from the Second City*. Harper Collins.

Simon, H. A. (1957). *Models of Man: Social and Rational*. New York: Wiley.

von Ber, I. (2014) The Future Belongs To Hepta Entrepreneurs: The 7 Excellences of Global Innovators. http://www.uspa24.com/berichte/schritt4-2683.html.

von Ber, I. (2014) *Building and Leading High Performance Teams*. Paper presented at the Executive Development Forum, Rady School of Management, University of California, San Diego.

von Ber, I. (2016) Websummit 2016 Booms with Novelties -Web Giants Meet in Lisbon. http://www.uspa24.com/berichte/schritt4-9991.html.

von Ber, I. (2017) Innovation at the Intersection of Technology, Art and Business Collision 2017 Disrupts, Creates, Invents. http://www.uspa24.com/berichte/schritt4-11162.html

НОВИ ПРЕДИЗВИЦИ ВО ОРГАНИЗАЦИСКОТО КОМУНИЦИРАЊЕ - ПОВРЗУВАЊЕ ПРЕКУ МЕНАЏИРАЊЕ НА РАЗЛИКИТЕ И СОЗДАВАЊЕТО НА СОЈУЗИ

UDC: 005.57 *Изворен научен труд*

Проф. д-р Викторија Кафеџиска

Меѓународен Балкански Универзитет – Скопје

Апстракт

Поединците и организациите, претставуваат мешавина на соработкаи конкуренција На пример,колегите во рамките на една организација можат да се натпреваруваат за промоција, асепак, да соработуваат, за постигнување на корпоративни цели. Организациите,исто така, формираат стратегиски сојузи за споделување на знаење,способности или други ресурси, но продолжуваат да се натпреварува во другисфери. Успехот или неуспехот во овие напори, зависи во голема мерка одквалитетот на интеракцијата меѓу релевантните лица и групи.

Од друга страна, неуспесите во комуникацијата се заедничка карактеристика на организацискиот живот, штоможе да создаде интензивна фрустрација за сите погодени. Иако тие, се често производ на посложени организациски проблеми, луѓето имаат тенденција да ги поврзат неуспесите со нивните најочигледни симптоми. Во пратика тоа значи, дека, одговорите веројатно ќе бидат во форма на персонализирани и емотивни критики упатени кон менаџерите . Се разбира, дека, личните способности и перформанси на менаџерите прават голема разлика. Сепак, треба да се разликуваат слабостите во управувањето во целина, од оние што можат да се припишат на одделни менаџери (Watson, T. 1994) .

Ова е особено важно зашто, со подобро разбирање на релевантните механизми, се создава потенцијал, со кој можат, да се направат значителни подобрувања во комуникациските практики и да се создаде поздрава и попродуктивни работна средина.(Lado et al. 1997, Child and Faulkner 1998).

Деловното комуницирање во целост е поврзано со предизвивиците со кои се соочуваат менаџерите, при тоа фокусирајќи се на организациската структутура, хиерархијата во управувањето и неизбежните прашања поврзани со организациската култура.

Клучни зборови: *организациска структура, комуницирање, пречки, менаџмент*

NEW CHALLENGES IN ORGANIZATIONAL COMMUNICATION – CONNECTING THROUGH MANAGEMENT OF DIFFERENCES AND CREATION OF ALLIANCES

Abstract

Individuals and organizations engaged in a frequently uneasy mix of collaboration and competition, for example, colleagues within an organization, may be competing for promotion opportunities, yet, also, collaborating to achieve corporate objectives. Similarly, organizations often find themselves forming strategic alliances to share knowledge, capabilities or other resources, while continuing to compete in other spheres. Success or failure in these endeavors depends to a great extent on the quality of interaction between the relevant individuals and groups.

Communication failures are a common feature of organizational life, which can create intense frustration for all those affected. Though they are frequently the product of more complex organizational problems, people have a strong tendency to associate failures with their most obvious symptoms. In practice, responses are likely to take the form of personalized and often emotionally charged criticism of high-profile individuals and groups. Of course, the capabilities and performance of individual managers can make a great deal of difference. However, it should be possible to distinguish weaknesses in ‘management’ from those that can be attributed to individual managers (Watson 1994).

The value of organizational research is helping us to probe beneath the surface level and to reveal more about the underlying causes. With a better understanding of the relevant mechanisms, we have the potential to make more substantial improvements in communication practices, and to create healthier and more productive organizations. (Lado *et al.* 1997, Child and Faulkner 1998).

Organizational communications are more common challenges faced by managers, focusing on formal structures, hierarchies, top management teams and the endemic issues associated with organizational cultures and sub-cultures.

Key words: *organization structure, communication, barriers, management.*

1. Карктеристики кои го определуваат организациското комуницирање

Кога станува збор за организациското комуницирање, доминираат пет теми. Првите три, се однесувааат на формалните структури, хиерархиските нивоа и високите управувачки позиции,кои до одреден степен, се под контрола на високи менаџери. Четвртата и петтата се организациската култура и неформалната „винова лоза“. Последниве две се понекогаш потценети, но се мошне важни со влијанието кое го имаат врз комуникацијата.

1.1.Организациска структура: секогаш компромис?

Секој вид организација, било да се однесува за мала организација, мал старт ап, па се до најсложените организации, имаат потреба од структура и процедури.

Формалните структури се неопходни,зашто помагаат, менаџерите да распределат задачи и одговорности помеѓу дефинирани функции (на пр.маркетинг, финансии, производство), а тоа дава основа за презицен начин на командување. Формалните структури обично се претставени во форма на организациска табела, покажувајќи ги нагорните, надолните и страничните врски помеѓу именувани лица, работни улоги или оддели. Менаџерите можат да изберат од број на различни структури, кои се применуваат во различни организации. Идентификувани сеголем број фактори кои се тесно поврзани со структурата на организацијата и се однесуваат на нејзината големина, користената технологија,видовите на активност, целите на самата организација и конкурентското опкружување. Водечкиот принцип, кој произлезе од овие пристапи на управување, е дека структурата на една организација треба да ги "вклопи" функциите кои ги врши, со околината во која работи (Pugh et al. 1968, Pugh 1997). Во наједноставна, смисла на зборот, ова укажува на два пристапа кон структуирање на бизнисот.

Функционална структура, која дава приоритет на внатрешните операции и структура базирана на производот ориентирана кон факторите во надворешното опкружување, а тоа,обично се пазарите на организацијата.

Функционалните структури имаат тенденција да бидат поефикасни начини за организирање на „производството“ , но се помалку флексибилни во промените на „пазарот“, без разлика дали е тоа комерцијален клиент или корисници / потрошувачи на услуга во јавниот сектор. Организациите коисе производно базирани можат да бидат поефикасни во исполнување на барањата на клиентот но, да бидат, внатрешно помалку координирани. Со други зборови, секоја опција претставува неизбежен компромис, кој е тесно врзан со тековите на комуникација.

1.2.Хиерархиски нивоа

Тие го одразуваат степенот на врски меѓу вработените, што влијае врз нивната комуникација.Организациите можат да бидат поврзани вертикално, хоризонтално или географски. Вертикалниот начин, ја одразува хиерархијатаодносно, бројот на менаџерски нивоа во организациска структура. Хоризонталното (или латералното) растојание се однесува набројот на групирања на одредено ниво. Заедно, овие врски го одразуваат целокупниот облик на организацијата. На пример, големите индустриски корпорации и владините оддели имаат тенденција да усвојуваат организациска структура,со многу слоеви на управување и релативно малку вработени кои известуваат пред раководителите на секое ниво. Спротивно на тоа, фирмите со висока технологија и консултантски фирми се типично „рамни“ хиерархии, со неколку раководни нивоа.

Во 1980-тите, големите организации имаа за цел да ги намалат нивоата на управување со единствена цел, скратување на оперативните трошоци и подобрување на протокот на информации. Анализирајќи ги ваквите трендови, многу набљудувачи, забележаа дека, прекумернотонамалување нахиерархиските нивоа, создава нови проблеми, како што е губење на основните знаења (т.е. знаење засновано на искуство, честопати изградено во текот на многу години).(Clark,P.A. 2000).

1.3. Топ менаџментот и пречки во комуникацијата

Личност, која треба да биде во контакт со целата организација е главниот извршен директор. Тој извршувајќи ја оваа работа, треба да биде во можност, да доставува пораки до внатрешните и надворешните чинители, но и да биде отворен за повратни информации за стратегиски важни и итни прашања. Покрај сите напори, сепак,многу фактори можат да ја блокираат комуникацијата во која било насока. Особено, сложеноста на големите организации, главниот извршен директор го ставаат во зависност од повратните информации. Од тие причини информациите од пониските нивоа, до топ менаџментот, по потреба, се доставуваат восумирана форма. Како резултат, на ова постои опасност за членовите на врвниот менаџерски тим (ТМТ) да ги унапредат интересите на еден дел од организацијата,а да оспоруваат достигнувањатаво другите сектори, наместо да креираат заеднички стратегиски прашања.Накратко, ТМТ формира критична врска помеѓу главниот извршен директор и остатокот од организацијата. Ваквата хипотеза, предизвика многу истражувања за составот и динамиката на овие тимови, фокусирајќи се на теми како што се можности за донесување одлуки, добро управување и одговорност.Овие студии укажуваат на сериозни проблеми, кои ги искусија многу главни директори во однос на нивните ТМТ. На пример, Хамбрик (1995) ги претставил резултатите од длабинските интервјуа со 23 главни извршни директори на поголемите компании со седиште во САД и Европа. Неговото истражување ги идентификуваше категориите на проблеми, од гледна точка на главниот извршен директор, а тоа се: несоодветни способности на извршниот директор; вообичаени недостатоци на целиот тим; штетни ривали; групно размислување и фрагментација.

Проблемот со фрагментација кај ТМТ е делумно поради карактеристиките на организациите и нивната стратегиска насока.(Hambrick, D.C.1995)

1.4. Организациска култура

Организациите имаат тенденција да развиваат карактеристични култури што се репродуцираат преку комуникациските практики, а луѓето можат, брзо да започнат да се идентификуваат со организациско групирање, особено кога имаат заеднички искуства, интереси и цели. Од друга страна, тие може да имаат потешкотии во комуницијата со членови, со кои имаат културолошки разлики. Сликата е дополнително комплицирана, бидејќи разни оддели и професионални групи во рамките на една организација имаат свои посебни норми, вредности и комуникациски практики. Тие обично се

нарекуваат организациски „подкултури". За комуникаторите, еден од клучните предизвици е како да се управува со организациските култури и подкултури, со цел да се олесни внатрешната и надворешната комуникација.(Huczynski, A. and Buchanan, D. 1997)

1.5.Винова лоза

Овој вид на комуникација е неформален, а се состои од разговорите на пријатели и колеги честопати за време на паузите за ручек или социјалните настани. Од организациска перспектива, т.н. винова лоза може да биде многу ефикасен „несоцијален" комуникациски канал, затоа што е побрза од конвенционалните патишта, со голема веројатност дека ќе го привлече вниманието на вработените и не бараат инвестиција во комуникациската инфраструктура. Од овие причини, менаџерите, некогаш, знаат да ја употребат оваа техника, за да ги објават службените пораки, на тој начин подготвувајќи ја средината за официјалниот став. Сепак, виновата лоза може да стане и контра-продуктивна. На пример, во време на неизвесност, како што се реструктуирање или прогласување на вишокот вработени, безопасните озборувања, често се заменуваат со дезинформации. Во овие услови, пораките пренесени на овој начин не се точни. Затоа менаџерите во вакви ситуации мораат дареагираат брзо, одлучно, со испраќање наточни информации. Понекогаш, во вакви случаи, се бара, изворот на негативни приказни (т.е. менаџерите се занимаваат со симптомите, а не со причината). Правилниот пристап, кој ќе даде резултати, е да се протолкуваат разговорите пренесени преку виновата лоза, овозможувајќи им на менаџерите да одговорат со вистинска информација.(Ebers, M. 1999)

2. Нови предизвици во организациското комуницирање

„Класичните" предизвици во комуникацијата за кои зборувавме претходно, влијаат на комуникацијата, но се појавуваат многу нови проблеми, кои исто така, имаат длабоки ефекти врз денешните организации. Тука, ќе се задржиме на три од нив: а(улогата на дигиталните технологии; б) нејасно дефинираните организациски граници; и в) зголемента свесност на засегнатите страни во јавниот, приватниот и волонтерскиот сектор

2.1. Дигитални технологии: трансформирање на темпото и местото на работа

Информациските и комуникациските технологии (ИКТ) го трансформираат работниот век на многу луѓе. Две од клучните промени се однесуваат на темпото на коешто работат луѓето и местата во кои се преземаат. На пример, воведување на мобилните телефони од средината на 1990-тите воведе, нова ера на мобилни компјутери, така што вработените би можеле да останат во контакт со корпоративни интранети, каде и да се наоѓаат. Инстантната интеракција, преку е-пошта и други форми на пренос на податоци, имала мешани резултати. Од гледна точка на вработениот, позитивните исходи вклучуваат

создавање на новиначини на работа, кои одговараат на посебен животен стил. Наспроти ова, новите технологии овозможуваат зголемена менаџерска контрола врз вработените, преку компјутерско следење на нивните работни активности. Сите овие промени заслужуваат посебно внимание, бидејќи имаат добри, но и лоши страни. Употребата на новите технологии создаде голем број комуникациски предизвици, кои бараат внимателно разгледување и управување. Во овој контекст, треба да бидат разгледувани и културолошките разлики, кои се, се поприсутни во денешните глобализирани компании. Се поставува прашањето, како треба организациите да се справат со овие предизвици во комуникацијата? Еден од најважните начини е програмата за обука, на оние кои се вклучени во ова, т.н. далечинско работење, зашто вработените, денес може даги извршуваат своите работни обврски и од дома.Обуките треба да ги опфатат сите технолошките и процедурални аспекти, како што на пример се, управување со времето, организирање на надзорот,праќање повратни информации до вработените и друго. Можеби најважниот елемент е кодексот на однесување, односно договорот кој за ваквото работење се прави однапред, а ги дефинира очекувањата на двете страни (Orlikowski and Yates 1994, Yates and Orlikowski 2002). Исто така, редовните посети на организацијата (барем еднаш неделно), може да помогнат, обезбедувајќи му на вработениот, пристап до неформални канали и помагајќи во зајакнувањето на чувството на припадност.

2.1. Нејасно дефиниранорганизациски граници

Во денешниот глобализиран свет, границите на организациите стануваат сè повеќе нејасни. Комплексната комбинација на фактори, почнувајќи од воведувањето на концепти за „вкупно управување со квалитетот“ (TQM), па се до, приватизацијата на претпријатијата, во многу нешта, го трансформира индустрискиот пејзаж.

Во втората половина на минатиот век, во многу индустрии доминираа големи ‘мулти-дивизиски’ корпорации, кои функционираат како вертикално интегрирани и релативно добро разработени субјекти (Chandler 1962, Galbraith 1967). Тоа што, „големите деловни“ корпорации опстоија, не значи, дека, така големи се гаранција за успешност. Напротив, нивните ресурси и можности се повеќе се засноваат на стратегиски сојузи, заеднички вложувања и разни видови на меѓу-организациска мрежа (Birkinshaw and Hagström 2000, Child and Faulkner 1998, Ebers 1999). Мрежите не се ниту нов, ниту новооткриен феномен, но се признати како карактеристичен начин за координирање на економските активности .

Тенденцијата да се организираат активности надвор административни граници, отвора неколку основни прашања во врска со начините на кои комуницираат организациите. На пример, истражувачите се фокусираа на прашања поврзани со: довербата (на пр. како се воспоставуваат и одржуваат врските); интелектуалната сопственост (на пример, како може да се заштитат информации од имитатори); создавање на знаење (на пр. како се одржува процесот кога одредени услуги се бараат од надвор). Иако, секое од овие прашања заслужуваат посебна анализа, можеме да заклучиме дека менаџерите треба да

вложат време и напор во активно развивање на односите и создавање на врски кои ќе ја подобрат целокупната организациска комуникација.

2.2. Зголемена свесност на засегнатите страни во јавниот, приватниот и волонтерскиот сектор

Концептот за дијалог меѓу засегнатите страни беше популаризиран од северноамериканскиот писател, Р. Едвард Фримен, во книга под наслов „Стратешки менаџмент: пристап на засегнатите страни". Дефиницијата на засегнатите страни на Фримен ја нагласува идејата дека креирањето стратегија на една организација опфаќа многу различни страни:
„Засегната страна во една организација е (по дефиниција) која било група или индивидуа која може да влијае или е засегната од постигнувањето на целта на организацијата." (Freeman 1984: 25)
Постојат неколку истражувања во оваа област. Многу студии се обидуваат да ги класифицираат овие надворешни групи, кои имаат интерес од работењето, во категории, што го претставува нивниот однос со организацијата. Популарен начин, на собирање на овие идеи е „мапирањето" на моќта и интересите на различните актери, вклучително и создавање на промени во однесувањето. Во овој случај , бидејќи станува збор за надворешни членови, активностите во поврзувањето треба да ги води одделот за односи со јавност, кој на успешен начин треба даги менаџирабарањатана надворешните членови и да ги усогласи со можностите наорганизацијата, при тоа овозможувајќи дасе постигне добитнакомбинацијаза двете страни.

Заклучок:

Тешкотиите во комуникацијата, можат од една страна да бидат, само, симптом на проблемот, но и фактор кој ја влошува ситуацијата, Затоа, се додека не се истражи што е коренот на проблемот секое решение може да бидеперцепирано како козметичко и веднаш дискредитирано.Важно е да се признае, дека, дури и најискрените напори за дијалог може да имаат ограничено влијание врз посуштинските организациски проблеми. Зголемениот контакт меѓу страните може дури и да го влоши конфликтот, како резултат на „бучава", односно, неправилно декодирање и примање на искривени повратни информации. Затоа,топ менаџментот, кој е поврзан преку извршните директори и остатокот од организацијата, е чувствителен на комуникацики грешки, вклучувајќи го тука т.н. групно размислување и фрагментацијата. Комуникацијата е честопати особено тешка во организации со различни култури и подкултури, делумно заради нивните карактеристични норми, вредности и практики.Ваквите проблеми можат да се намалат со формирање на мулти таскинг тим. Дигиталните информациски и комуникациски технологии, нејасно дефиниранитеорганизациски граници и размислувањето на засегнатите страни претставуваат нови предизвици. Оттука, заедничката карактеристика на организациското комуницирање е потребата за пофлексибилни и интерактивни пристапи кон комуникацијата,кои ќе ги намалат недоразбирањата меѓу вработените и нивна поголема инклузивност

во работниот процес. Промените од ваков вид бараат од нас да ги преиспитаме воспоставените пристапи кон организациската комуникација, вклучително и рамките, што ги користиме за да ги разбереме овие појави. Доволно е да се забележат, стандардните разлики во литературата, помеѓу „внатрешна“ и „надворешна“ комуникација. Во организациите, денес, менаџерите треба да размислуваат во многу пошироки контексти, имајќи ги во предвид,нејасно дефиниранитеорганизациски граници и сложените односи. Секоја значајна стратегија за комуникација мора целосно да ги земе предвид врските на една организација со повеќе засегнати страни, вклучително и добавувачи, партнери за соработка, консултанти, договорен персонал и клиенти.

Conclusion:

Difficulties in communication can be both a symptom of an underlying problem in the organization, and a contributory factor, perpetuating and even worsening the original problem. Unless the root cause of the problem is tackled, any communication-based ‘solution’ will be correctly perceived as purely cosmetic, and, hence, discredited. However, it is also important to recognise that even the most sincere efforts at dialogue may have limited impact on more fundamental organizational problems. Indeed, increased contact between the parties may even exacerbate the conflict, due to ‘noise’, incorrect de-coding and distorted feedback.Top management teams, which connect chief executives to the rest of the organization, are vulnerable to communication failures, including ‘groupthinking’ and fragmentation. Communication is often particularly difficult at the boundaries of organizational cultures and sub-cultures, due in part to their distinctive norms, values and practices. Such problems can be reduced using multi-tasking project teams. Digital information and communications technologies, blurred organizational boundaries and stakeholder thinking have posed new challenges, the common feature being a need for more flexible and interactive approaches to communication, which will reduce misunderstandings between employees and their greater inclusiveness in the work process. Changes of this kind require us to reconsider established approaches to organizational communication, including the frameworks that we use to understand these phenomena. For example, the indication of one of the standard distinctions in the literature, between ‘internal’ and ‘external’ communication. In today’s organization, managers are required to think in much broader terms, addressing the blurred boundaries of the organization and the complex relationships in which it is engaged. Any meaningful communication strategy must take full account of an organization’s connections with multiple stakeholders, including suppliers, collaborative partners, consultants, contracted-out personnel and customers.

Користена литература

[1] Watson, T. (1994*) In search of management.* Routledge, London.

[2]Lado, A.A., Boyd, N.D. and Hanlon, N.C. (1997) ‘Competition, cooperation, and the search for economic rents: a syncretic model’. *Academy of Management Review*, 22, 1, 110–41.

[3]Child, J. and Faulkner, D. (1998) *Strategies of co-operation: managing alliances, networks and joint ventures.* Oxford University Press, Oxford.

[4]Pugh, D.S. (1997) *Organisation theory: selected readings*, Penguin Books, London.

[5]Pugh, D.S., Hickson, D.C., Hinings, R. and Turner, C. (1968) ‘Dimensions of organizational structure’. *Administrative Science Quarterly,* 13, 1, 65–105.

[6]Clark, P.A. (2000) *Organisations in action: competition between contexts*. Routledge, London.

[7]Hambrick, D.C. (1995) ‘Fragmentation and the other problems CEOs have with their top management teams’. *California Management Review,* 37, 3, 110–27 (Spring).

[8]Huczynski, A. and Buchanan, D. (1997) *Organisational behaviour: an introductory text*. Prentice Hall, Hemel Hempstead.

[9]Ebers, M. (ed.) (1999) *The formation of inter-organizational networks.* Oxford University Press, Oxford

[10]Orlikowski, W.J. and Yates, J. (1994) ‘Genre repertoire: the structuring of communicative practices in organizations’. *Administrative Science Quarterly,* 39, 541–74

[11]Chandler, A.D. (1962) *Strategy and structure: chapters in the history of the industrial enterprise.* MIT Press, Cambridge MA.

[12]Galbraith, J.K. (1967) *The new industrial state.* Hamish Hamilton, London

Birkinshaw, J. and Hagström, P. (eds.) (2000) *The flexible firm: capability management in network organizations.* Oxford University Press, Oxford.

[13]Child, J. and Faulkner, D. (1998) *Strategies of co-operation: managing alliances, networks and joint ventures.* Oxford University Press, Oxford.

[14]Freeman, R.E. (1984) *Strategic management: a stakeholder approach.* Pitman, Boston MA.

PROFESSIONAL LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

UDC: 658.738:005(430) *Прегледен труд*

Prof. Emanuela Esmerova, PhD[1]; Prof. Drashko Atanasoski, PhD[2]
European University – Republic of North Macedonia, Skopje[1]
Faculty of Tourism and Business Logistics
University "Goce Delcev", Stip, Republic of North Macedonia[2]

Abstract

Modern logistics is more than a seamless exchange of goods and information. Intelligent and sustainable business requires the competence of logistics experts who are thinking about the future. As competent providers of full service logistics, we empathize with this approach. From procurement to shipment and from individual shipment to mass distribution, Orange Logistics develops customized solutions for the entire supply chain. Supply chain management analyzes the business relationships that exist between a company and its suppliers, as well as between the company and its customers.

The purpose of professional supply chain management is to connect the market, distribution network, manufacturing and outsourcing in order to increase the level of service provided to consumers and reduce overall costs.

Key words: professional management, logistics, procurement, delivery and business.

ПРОФЕСИОНАЛЕН МЕНАЏМЕНТ СО ЛОГИСТИКА И СИНЏИР НА НАБАВКА

Апстакт

Модерната логистика е повеќе од беспрекорна размена на стоки и информации. Интелигентниот и одржлив бизнис бара компетенција од експертите за логистика, кои размислуваат за иднината. Како компетентни даватели на целосна услуга во логистиката се соживуваме со овој пристап. Од набавка до испорака и од поединечна пратка до масовна дистрибуција, портокаловата логистика развива индивидуални решенија за целиот ланец на набавка.

Менаџмент на синџирот на снабдување ги анализира деловните релации кои постојат помеѓу компанијата и нејзините добавувачи, како и помеѓу компанијата и нејзините потрошувачи.

Целта на професионалниот менаџмент на синџирот на снабдување е да ги поврзе пазарот, дистрибутивната мрежа, производството и аутсорсингот со цел да се зголеми нивото на услугите кои им се даваат на потрошувачите и да се намалат вкупните трошоци.

Клучни зборови: *професионален менаџмент, логистика , набавка, испорака и бизнис*.

Вовед

Многу луѓе имаат дилема и проблем да определат поконкретно што значи логистиката и што покрива денес ... ние го разбираме нивниот проблем. Едноставно бидејќи потребите на пазарот и очекувањата се многу пошироки во смисла на тоа какви услуги би требало да вклучи еден модерен понудувач на логистика во своето портфолио. Имајќи ги предвид денешните предизвици и приоритети за поголема безбедност и заштита на глобалната средина, ние сме длабоко фокусирани да создадеме и да одржуваме ефикасна едношалтерска услуга и комлетно покривање на логистиката за нашите клиенти. Бизнис логистичарите и менаџерите веруваат дека сè е можно, но во нашиот свет на логистика, веруваат дека ништо не е невозможно. Секоја работа за бизнисот и логистиката претставува нов предизвик и тие ги исполнуваат налозите на клиентот со голема страст и посветеност.

Нивното регионално знаење и професионално искуство им дава можности да се справат со сите барања на клиентите, без разлика дали се работи за логистика на проекти, логистика на саеми, пакување, складирање, управување со налози, копнена дистрибуција, царинење, логистика на проекти,осигурување-итн.

Бизнис логистика е збирен поим за вкупната логистика во една фирма. Ги вклучува сите интерни аспекти како и сите крос-компаниски акспекти на логистиката. Тука припаѓаат набавките, интерната логистика за производството како и испораката и дистрибуцијата на произведената роба.

Во економската наука поимот „логистика“ се дефинира како планирање, управување, спроведување и контрола на физичкиот проток на робата и на протокот на информации кој е тука вклучен во ракмите на целокупниот синџир на вредности на една фирма. Во основа во секоја фирма има логистички задачи, без разлика во која дејност.

Бизнис логистика при тоа е над-поим за многуте различни барања кон логистиката на секоја поединечна фирма. Фирми, кои се активни во логистичката дејност, се специјализирани за физичкиот тек на робатата и истата ја превземаат како и задачите поврзани со тоа, како даватели на услуги за други фирми, особено при транспортот на стоки.

1. Бизнис логистика и менаџирање

Логистиката е процес на планирање, организирање и контрола на ефективното и ефикасно движење и складирање на производите и услугите и информациите поврзани со нив од местото на

производството до местото на потрошувачката(вклучувајќи влезни, излезни, внатрешни и надворешни движења) со цел задоволување на барањата на клиентот.

Меѓународната поделба на трудот, децентрализацијата и просторната дисперзија на индустриското производство, интензивниот развој на индустриските и потрошувачките центри, различноста помеѓу селската и урбаната структура претставуваат карактеристични форми на современата цивилизација и генератори за нови потреби за стоков транспорт. Токовите стока во милиони и вомилијарди тони ги транзитираат регионалните, националните и меѓународните простори. Стоковните токови се последица на постојаниот пораст на просторните, временските и количинските трансформации во непрекината променливост на активностите на пакување, товарење, транспорт, складирање, повторен претовар, транспорт,растовар, складирање, испорака итн.[1] Сите активности на просторната, временската, квалитативната и квантитативната трансформација на стоковните токови предизвикуваат огромно високи трошоци на работење, материјал, енергија, транспортни трошоци, манипулативна штета, големи трошоци на ангажиран капиталитн. Носители на реализацијата на стоковните токови се логистичките вериги и логистичките системи. Овие две подрачја се истражуваат и се анализираат во поглед на можноста за нивна рационализација, забрзан проток на стоките, зголемување на ефикасноста на логистичките системи, хармонизација на логистичките процеси и кооперација на учесниците во логистичките вериги. Логистичките центри, како идеја и реална форма егзистираат повеќе децении, меѓутоа нивните основачи, функцијата, структурата и развојните цели со текот на времето добиваат различен облик во терминолошки и технолошки аспект, како според име, така и според функција.

Во поновите дефиниции за логистика во нејзиниот предмет се вклучуваат и тековите од услуги и од луѓе. Во однос на објектот на логистиката ќе нагласиме дека неговата главна содржина се материјалните текови (суровини и материјали, недовршено производство и готови производи) и информациските текови поврзани со нив.

Логистика ги разгледува материјалните текови во времето/во просторот според нивните стандарди. При секоја од овие три категории целта е да се постигне бараниот минимум или оптимум што резултира со директни или индиректни рефлексии врз одделни сегменти од реалниот деловен систем или врз глобалниот економски систем. -Категоријата време е присутна во сите фази на движењето на материјалните текови и го опфаќа времето потребно да се набават суровини и други ресурси за претпријатието, сметани како деловен систем, брзината на нивното третирање, манипулирање, складирање и трансформација во процесот на производство, како и времето за дистрибуција до крајните клиенти и корисници.

Концептот на логистичкиот менаџерски центар е базиран на три битни елементи:[2]

1.Територијално планирање заедно со инфраструктурна рационализација

2.Квалитетот на транспортот,

[1] Taylor David , Global cases in logistics and supply chain management, Cengage Learning Business Press, 2006

[2] Stock James R., Lambert Douglas M., Logistics Management, McGraw-Hill, 20018

3.Развој на интермодален транспорт,

Овие за возврат остваруваат други релевантни ефекти од економијата и транспортните гледишта

2. Професионален менаџмент со логистика и синџир на набавка

Менаџмент на синџирот на снабдување ги анализира деловните релации кои постојат помеѓу компанијата и нејзините добавувачи, како и помеѓу компанијата и нејзините потрошувачи. Целта на предметот Менаџмент на синџирот на снабдување е да ги поврзе пазарот, дистрибутивната мрежа, производството и аутсорсингот со цел да се зголеми нивото на услугите кои им се даваат на потрошувачите и да се намалат вкупните трошоци[3]. Поврзаност и интеракција помеѓу логистиката и менаџментот на синџирот на снабдување, синџир на вредност, SCOR (Supply Chain Operations Reference) модел, управување со побарувачката и понудата, управување со производството (MRP, ERP), аутсорсинг, предвидување, управување со залихи, дистрибуција, логистички апликации, логистички информациски систем, e-SCM. Флексибилниот менаџмент ја поддржува соработката во и помеѓу компаниите. Овие области за дејствување и нивните потенцијални синергии доведуваат до визија за ефикасен транспорт во 2030 година. Со фокус на патниот и на железничкиот транспорт, сценаријата ќе се испитуваат и ќе се развиваат во иднина врз основа на иновативни и одржливи транспортни системи во контекст на растечкиот обем на транспортот. Тие сценарија не бараат повеќе од мали промени во инфраструктурата, како и идентификување на глобалните трендови, влијателни фактори и ефекти врз ефикасноста на транспортот, различни решенија опишани секако способни за справување со идните предизвици и исполнување на барањата за поставената цел.[4]

Иднината на логистиката се заснова на технологија и иновации. Денес, многу бизниси се во потрага по паметни начини за да го намалат губењето на синџирот з аснабдување и да ја иновираат индустријата во целина. Поголемите индустрии треба постојано да се стремат да станат подобри и попродуктивни Логистичарите, шпедитерите и добавувачите може да најдат едноставни и ефикасни начини за подобро управување, формирајќи распоред со барања, коишто се потребнисо цел следење на пратката и во најдалечните места. Вклучување персонал од секторите за продажба и маркетинг во секторот за планирање на синџирот на снабдување, исто така, докажано им помага да се разберат циклусите на клиентите и побарувачката на производи. 3D печатењето и интернетот на работите, исто така, играат значајна улога во новите трендови во логистиката.Како што е веќе наведено,иднината на логистиката се заснова на иновации и на технологија. Подолу се претставени новите трендови што влијаат и ќе влијаат на иднината на логистиката. Моделите на раст во логистичката индустрија веќе не се предводени од извозот од Големите сили. Тоа ќе доаѓа од друго место, а ќе биде сè повеќе фрагментирано, сè повеќе непредвидливо и сè повеќе променливо. Економскиот и растот на населението ќе биде повеќе центриран во градовите. Инфраструктура ќе стане главен фактор за раст.

[3] Lambert D.M., Stock J. R., Ellram l. M.,(1998), Fundamentals of logistics management, wyd. Mcgraw-hill, boston usa, 482

[4] Gunasekaran C., Patel R., Mcgaughey E., (2004), A framework for supply chain performance measurement, international journal of production economics 87.

Флексибилност, исполнување на барањата на потрошувачите на повеќе локации со повеќе видови транспорт во различни времиња бара флексибилен синџир на снабдување кој може лесно да се прилагоди на неочекувани промени и околности.

Станување „меѓународен“стана еден вид стандард и провајдери на логистички решенија треба да им го овозможат тој тренд. Растечката сложеност и динамиката на синџири на снабдување бара сè понапредни информатичко-технолошки решенија. Да се биде во можност да се обезбеди брзина на пазарот и да се намали ризикот од одложувања и алтернативни начини на транспорт и патишта, ќе се поддржи продолжувањето на трендот на аутсорсинг на логистичките услуги. Клиентите повеќе преферираат производи што се направени на т.н. „вистински пат“; минимизирање на социјалните влијанија, економските влијанија и влијанието-надворешното опкружување кое ќе доведе до зголемување на сите полиња на логистиката со позитивните ефекти[5]

3. Развој на висококвалитетни логистички системи на Германија

Квалитетот на услугата е прашање од интерес на сите нивоа на менаџмент.Фокус на различни сегменти што го сочинуваат целокупниот квалитетсе: лидерство, соработка, управување, учење, процесен имиџ, резултати од вработените и организациона изведба.

Квалитет, од аспект на потрошувачот = го дефинира квалитетот како вредност или како погодност за користење.[6]

Очекувањата на потрошувачите може да се различни. Она што е квалитет за производител, не мора дазначи и квалитет за потрошувач.Што сè вклучува квалитет (според потрошувач): хигиена, број на грешки, време на чекање на телефон/електорнска пошта, љубезност, стручност... Претпријатието треба да ги инкорпорира сите аспекти на интерно и екстерно набљудување на квалитетот. Цели и решенија за логистичките процеси се:[7]

Цел: Квалитет на производител = Квалитет на потрошувач

Односно: Интерен квалитет = Екстерен квалитет

Решение: Воведување TQM во логистиката

Суровините, меѓу производите и готовите производи влегуваат во Германија низ пристаништата и низ аеродромите. Производите со висок квалитет се извезуваат од Германија преку истите патишта кон различни дестинации низ целиот свет. Како транспортни центри, пристаништата и аеродромите имаат голема улога за Германија како земја извозник. Заедно со добро развиената транспортна мрежа и особениот квалитет на германските логистички услуги, тие ја формираат основата за ефикасна меѓународна размена на стоки. Покрај тоа,пристаништа со висок капацитет се од суштинско значење ако целта е да се намали нивото на товарниот сообраќај на патиштата во Германија.Сигурноста дека

[5] Lambert D.M., Stock J. R., Ellram l. M.,(1998), Fundamentals of logistics management, wyd. Mcgraw-hill, boston usa, 483

[6] Професионална логистичка компанија од Полска, Логистички центри во Краков, преземено на 26 Декември 2016, http://logistiko.eu/.

[7] Петревска, Б. Информациони системи и логистика (скрипта за интерна употреба) (2010), стр.65

оваа транспортна мрежа функционира правилно и нејзиното оптимизирање се од суштинско значење за Германија како центар за логистика.

Овој квалитет на Германија како бизнис локација е да се пласира најдобро насекаде низ светот. Особено, иновативните технологии за транспорт и логистички услуги даваат можност да се прошири и на странските пазари. [8]

Соодветни мерки за заштита на безбедноста на луѓето вработени во транспортната товарна индустрија е да се обезбеди безбедно давање на овие важни услуги. На мерките утврдени во овој Акционен план се напредувало преку комуникациска мрежа со вклучување на сите релевантни фактори, на чело со координаторот на федералната влада за товарен транспорт и логистика.

4. Пазарот како центар на логистика

Кои се целите? Како главна врата за Европа и за Светот, Германија како водечки логистички центар треба да се направи меѓународно видлива и призната како трговска марка, особено за неевропските пазари. Интересот на странските шпедитерите во услугите обезбедени од страна на германскиот товарен транспорт и логистичката индустрија е да се предизвикаат и истовремено да се олесни размената на искуства и шеми за соработка. Како да се постигне тоа? Со помош на целните активности фокусот е свртен кон промовирање на Германија како логистички центар на меѓународно ниво. Тоа ќе се постигне со идентификување на маркетингот со голема поддршка на меѓународните саеми, особено во Русија, Бразил, САД, Индија и Кина. Сојузното министерство за транспорт, градежништвои урбанизам на почетокотќе обезбедува 600,000 € годишно за оваа намена.[9] Транспортната индустрија на ова финансирање ќе одговори со износ кој е барем исто толку висок. Ова е наменето за да се зајакне влијанието на самата иницијатива. Што е ново? Меѓународниот имиџ на Германија, како центар за логистика е да се подобри и да се осигура дека оние што го водат германскиот логистички пазар соработуваат и ги координираат своите активности секогаш кога е можно. Тие ја интензивираат соработката меѓу Сојузната влада, сојузните држави и регионалните маркетинг-иницијативи. Во иднина, Сојузното министерство за транспорт, градежништво и урбанизам ќе ја поддржи иницијативата на зголемување на политичкото присуство на тие настани, особено надвор од Германија. За да се обезбеди правилно функционирање на снабдувачките синџири и сигурни транспортни инфраструктурни услуги, потребно е да се развие мултимодална стратегија за безбедност во снабдувањето на стоки. Ваквиот пристап е дасе обезбеди максимална безбедност при целосното функционирање на снабдувачките синџири и што е можно помалку тешкотии при протокот на сообраќај,со што ќе се зачувува и бизнис конкуренцијата на пазарот.

Логистичките центри претставуваат технолошка целина во транспортната верига помеѓу макро и микро дистрибуцијата, тие се место за собирање, складирање, распределба и дистрибуција на стоката

[8] Federal Ministry of Transport, Building and Urban Development and Federal Government Coordinator for Freight Transport and Logistics, Freight Transport and Logistics Action Plan –Logistics Initiative for Germany (2010).
[9] Federal Ministry of Transport, Building and Urban Development and Federal Government Coordinator for Freight Transport and Logistics, Freight Transport and Logistics Action Plan –Logistics Initiative for Germany (2010).

со сите останати елементи, со што се овозможува брзо, квалитетно и економично доставување на стоката од производителите до потрошувачите и доставана суровини до производителите. Логистичките центри претставуваат уреден и организиран простор каде што се врши подготовка, манипулација и испраќањена стоката со сите останати технологии на транспорт,како што се: палетизација, контејнеризација, превоз на патните превозни средства со железница и превоз на железничките превозни средства со патни превозни средства, превоз на патните и железничките превозни средства со водени превозни средства. Резимирано од разработката на целокупниот акционен план на врвните германски федерални власти има економски и структурни фактори кои укажуваат дека растот на прометот ќе биде релативно умерен во текот на следните неколку години. Помеѓу 2003 и 2008 година,секторот успеал да го зголеми својот номинален промет од 4,6% на годишно ниво[10]. По рецесијата, односно од 2009 година до 2014 година, стапката на раст падна на 3,4% годишно (додека стапката на инфлација беше малку пониска). Во следните пет години просечниот годишен раст на номиналните приходи е поверојатно да биде помеѓу 2% и 3%[11]

Заклучок

Колку ќе бидат поедноставни логистички услуги, толку поинтензивна ќе биде и конкуренција. Специфичните услуги на купувачите, кои во некои случаи се многу посеопфатни отколку на традиционалниот репертоар на една логистичка фирма, можат да помогнат да се олесни притисокот врз маргините и да се отворат нови потенцијали за раст. Сепак, не сите компании ќе се успеат во тоа. Државна регулација, исто така, ќе остане на товар на секторот во иднина, кој се однесува особено на транспортниот бизнис. Креаторите на политиката треба да останат објективни и да ги земат предвид соодветните услови на странските пазари за причините на конкурентноста. Од политичка гледна точка, тоа се подразбира од суштинско значење за германската бизнис логистика дека важните домашни корисници не се изложени на прекумерни оптоварувања. Препораките кои би се дале во насока на подобро планирање и функционирање на логистичките центри се категоризираниво три области на иновации: дигитализација, технологија и флексибилен менаџмент. Дигитализацијата овозможува оптимизиранопланирање врз основа на податоци во реално време, подобрување на технологијата која доведува до оптимизирани, енергетско ефикасни и безбедни процеси.

За да се обезбеди синергија и комерцијална соработка, важно е дека логистичкиот центар е раководен од страна на едно и неутрално правно тело (по можност од страна на јавно-приватно партнерство).За крај, логистичките центри мора да се во согласност со европските стандарди и квалитетина перформанси за да се обезбеди рамка за комерцијални и одржливи транспортни решенија. Студиите спроведени за логистички центри покажаа дека има уште многу да се направи во однос на промовирање на одржливи решенија во форма на повеќе мултимодален и интермодалниот транспорт.

[10] Fraunhofer-institut für materialfluss und logistik, iml, daimler ag, db mobility logistics ag, visions of the future: transportation and logistics 2030, (2014)
[11] Fraunhofer-institut für materialfluss und logistik, iml, daimler ag, db mobility logistics ag, visions of the future: transportation and logistics 2030, (2014)

Во овој процес на развој, добро функционирање на транспорт и логистика може да игра важна улога. Ако центрите се доволно организирани и управувани, тие може да дадат придонес за промена, со ова на повеќе одржливи транспортни решенија.

Литература

1. Gunasekaran C., Patel R., Mcgaughey E., (2004), A framework for supply chain performance measurement, international journal of production economics 87.

2. Lambert D.M., Stock J. R., Ellram l. M.,(1998), Fundamentals of logistics management, wyd. Mcgraw-hill, boston usa, 482

3. Stock James R., Lambert Douglas M., Logistics Management, McGraw-Hill, 20018

4. Професионална логистичка компанија од Полска, Логистички центри во Краков, преземено на 26 Декември 2016, http://logistiko.eu/.

5. Петревска, Б. Информациони системи и логистика (скрипта за интерна употреба) (2010), стр.65

6.Taylor David , Global cases in logistics and supply chain management, Cengage Learning Business Press, 2006

7. Fraunhofer-institut für materialfluss und logistik, iml, daimler ag, db mobility logistics ag, visions of the future: transportation and logistics 2030, (2014)

ICT APPLIED AS ASSISTIVE TECHNOLOGY FOR IMPAIRED PEOPLE

UDC: 004.5-056.26 *Reviews*

Zoran Gacovski[1], Anis Sefidanoski[1], Stefan Jakimovski[1]
European University, Skopje – Macedonia

Abstract

In this paper - we present our summary findings regarding the applications of the human-computer interaction and multimodal interfaces in the field of assistive technologies for disables (impaired) people. The ICT can have multiple impact in these areas: image and pattern recognition for vision impaired persons, speech recognition and synthesis – for people with hearing / speaking problems, input devices and sensor technology – for people with hand's and touch problems, etc. There are many new implementations nowadays, and the IoT (Internet of things) is bringing new horizons and possibilities in the field of medical informatics (smart patient monitoring for: blood pressure, for glucose level, coagulation, asthma problems, depression and many more).
Keywords: *Human-Computer interaction, Assistive technology, Multimodal systems, Impaired people.*

1. INTRODUCTION

All of us know the story of Stephen Hawking, a great physicist whose motor neuron disease could not stop him on the road to great scientific advances. After learning that he was suffering from this incurable disease, his ally became his computer. His computer provided him assistance with wheelchair control and movement, communication, writing, reading, etc.

Assistive Technologies (herein referred to as AT) refers to any product, piece of equipment or system, whether used in its original form, modified or adapted, used to enhance, maintain or improve the functionality of persons with disabilities. Assistive technology is applicable in various areas of life: positioning and movement, dressing and eating, facilitating and / or improving communication, learning, solid and secure object keeping, playing and engaging in sports and recreational activities, managing appliances such as television, radio, computer or light sources [3].

The assistive technology (AT) is the name used worldwide for computer technology adapted to the disabled, which should be helpful when using computers. We are not just talking about specially built chairs or adapted tables, but about the whole branch of the IT industry - hardware and software. As people with disabilities face many obstacles in their daily work, individuals have realized that technology can help overcome many of them. If, for example, blind people are concerned for the availability of graphically presented data - is it possible to get this data through different methods of perception, through hearing or touch.

Because a blind person can hear information, they can receive it through adapted software and maybe even "read" it, using a transducer that converts the graphic image into electronic Braille text.

According to the DO-IT Foundation, the barriers that people with disabilities face when using a computer can be grouped into three functional categories: inability to use input hardware, interpreting output data, and reading additional documentation. Thanks to AT technology, these standard computer operations have been replaced by functional alternatives. For starters, access to the monitor, keyboard, and documentation should be provided. Scientists at the Institute for Perceptual Artificial Intelligence Dalle Molle, along with colleagues from Lausanne, Barcelona and London, have made wheelchairs that will be controlled solely through brain activity in the near future. Certain software that a handicapped person controls with the help of electrodes connected to his or her head - analyzes brain activity and transmits command to the cart system via a wireless link. The software currently supports "turn left", "turn right" and "go forward" commands, all based on a specific pattern of brain activity, but it is believed that the built-in intelligence as well as the infrared sensors will soon allow for the smooth movement of such wheelchairs.

The aids that can be brought by the ICT include:

• Communication aids,
• Computer aids,
• Aids for daily life (dressing, eating, bathing etc.),
• Educational aids,
• Aids for environmental control,
• Ergonomic aids,
• Hearing aids,
• Transport aids (carts, scooters, ambulances ...),
• Recreational aids,
• Seating and positioning aids / Orthopedic aids,
• Reading aids

In this paper we present different assistive technologies: pattern recognition for vision impaired persons, speech recognition and synthesis – for people with hearing / speaking problems, input devices and sensor technology – for people with hand’s and touch problems, etc.

2. ASSISTIVE INPUT DEVICES

In the area of input technologies – we have the following examples of assistive IT devices:

- Special Mouse - Mouse designed to be an assistive technology - aids for people with hand motor problems, such as people with: cerebral paralysis, muscular dystrophy, tetraplegia, Parkinson's disease, multiple sclerosis, and more. They are also suitable for the elderly people.

- The Joysticks can be used as an interface (assistive technology-aids for the disabled) instead of mouse control. Joysticks can be a great help for those who have difficulties with motor functions, dexterity, shaking hands or similar difficulties or injuries. The joystick is controlled by a stick and the keys on it - replace the standard mouse buttons.

- The trackball is a device whose core element is a rotating ball. The cursor on the screen is controlled by the ball, and the additional keys have the same functions as the mouse buttons. It is stable (fixed) and requires no additional room for maneuvering. For people who have difficulty using and holding a standard mouse, the trackball is a simple and effective solution for moving the cursor on the screen.

- Touch-sensitive mouse simulators are an alternative to a computer mouse, an assistive technology-aids for the disabled. It is suitable for all computer users, especially children and people with disabilities with motor functions and movement restriction.

- Smart pen - a "smart pen" is a device that captures spoken words and aligns them with notes that users write on special paper. In that manner the student can record everything they hear in the class lesson, and later play by pointing the top of the pen to the word.

- Micro-track Finger Mouse - this mouse is held in your hand, and the center button is used to start it. It has a total of 6 buttons: 2 balls and a switch for actions and 3 buttons for programming according to the needs of a specific user. Very small and easy to use. Suitable for left-handed and right-handed individuals, for use in a small area without any flat surface.

- Mouse simulator controlled by the lips movement it provides all mouse functions by breathing -air intake and blowing into the mouthpiece allows the cursor to be moved across the screen dynamically. The Integra Mouse has all the functions of a classic mouse, such as left and right clicks (the left key is activated by short suction at the opening, and the right by short blowing), as well as double click and drag operation.

- Finger Switch - Key for persons with reduced mobility and limb use. It requires little pressure to activate the switch mechanism, which can be adjusted to suit the characteristics of the user. It is activated by bending the black rubber on top of the thin tube in any direction - up, down, back and forth. A rigid flexible tube is an aid in positioning.

- Eye controlled switch – This device uses eyelid movements and can be adjusted to activate when the user blinks once or twice while ignoring spontaneous / normal blinking. An eye sensor allows the user to control communication devices, a computer or toys. It is easily positioned and mounted on the frame of the glasses or headband.

3. HCI INTERFACES FOR IMPAIRED PERSONS

- Eye Trackers - for people whose only, or most reliable, movement is head movement, Eye tracker may be the best solution. This device has two necessary parts: a small compact unit (camera) that attaches to the computer monitor (screen), and a small target (sticker) that attaches to the user's forehead or glasses. This device operates with a wireless optical sensor that uses infrared light. and translates user head movements into directly proportional computer mouse movements. Can be mounted horizontally or vertically.

- Eye gaze Edge tablet - Sophisticated software identifies (determines) where the user's view is directed and uses it as a cursor to control and manage the computer. The necessary setup for each individual user takes a very short time (about 15 seconds), with the user watching the movement of small circles on the screen. Nothing is related to the user's head or body. The user looks at the keys or cells that are displayed on the screen, and to activate the individual keys, the user needs to look at the key for a while. The view duration for the visual activation of the buttons is usually about half a second, but can be adjusted according to user needs. "Mouse clicks" are made by slow blinking, a longer view or by using an additional switch.

- PC Eye-Go is an eye-tracking device that makes it easier for people who can't use their hands to access the computer. It is a replacement for a standard mouse, so it can be used to control a computer using only the eyes. This device can be used on computers running Windows. The PC Eye-go can be mounted under the screen of a laptop or desktop computer, and with the help of a special Eye-Mobile stand it can also be used with tablets. The device connects to your computer via a USB port, much like a regular mouse or keyboard. That is why (as well as the weight of 200 gr) it is extremely easy to carry, as well as to attach and disassemble.

- Brain interface - the Brain-Gate BCI interface can record nerve activities that come directly from a small sensor located in the motor cortex, so the user can navigate through commonly used tablet programs, including email applications, chat, music streaming and video sharing.

- Brain-controlled wheelchair - a mind-controlled wheelchair is a mind-machine interfacing device that uses thought to command the motorized wheelchair's motion. The first such device to reach production was designed by Diwakar Vaish, Head of Robotics and Research at A-SET Training & Research Institutes.

- Brain controlled prosthetics (arm) - the integration of advanced robotics into medical prosthetics has been largely positive, even life-changing, for many patients. In some cases, the devices have been able to restore their motor and sensory abilities. The introduction of “mind-controlled” robotic prosthetics will allow patients with amputations, traumatic injuries, or who were born without a limb to utilize a complete and full range of motion. What’s most impressive is that the prosthetics will allow them to do this in a way that feels “natural.”

4. CONCLUSION

By assistive technologies - we consider various hardware and software solutions that improve the quality of life of people with reduced mobility and communication, and people with sensory and mental impairments. Benefits provided to persons with physical disabilities due to the use of assistive technologies - are huge. With the assistive technology, a large number of people with physical disabilities can perform different working tasks with the same speed and uniform quality as people without disability. By using these technologies – the impaired people can equally attend the educational institutions, as well as – to apply for different working positions.

Assistive technologies are usually diverse technological innovations. Assistive technologies defined in this way include electronic aids (special keyboards, alternative commands, communication aids), ergonomic aids and special software. Assistive technologies ensure optimal independence in the movement and communication of persons in need of such equipment. In this paper we gave an overview of the most common assistive technologies (input devices, visually and speech- based devices etc.).

Finally it is good to point out these findings:

- Although there are countless AT devices and devices on the world market, there is no assistive technology for some of the interferences and difficulties.
- In order to be usable and useful, assistive technology must suit the individual and its peculiarities, and not general difficulties or disabilities
- It is not necessary for children with disabilities to use assistive technology, many do not need it.
- An expensive device is not a guarantee for successful use, sometimes a tool made in household is much more useful than the most expensive device

- There is no one device that will solve all problems or enable or facilitate all activities. When choosing assistive technology, significant answers can be provided by answering the question: what tasks the child / student should do, which ones have been problematic or impossible so far, and which assistive technology might be the solution.

References

[1] Albert M. Cook, Janice Miller Polgar, “Assistive Technologies – Principles and Practice”, Elsevier Health Sciences, 2014.

[2] C. B. Hler, C. Marincek, “Assistive Technology - Added Value to the Quality of Life”, IOS Press, 2001.

[3] Collette Nicolle, Julio Abascal, “Inclusive Design Guideline for HCI”, CRC Press, 2001.

[4] Christian Bühler, “Empowered participation of users with disabilities in R&D projects”, in International Journal of Human-Computer Studies vol.55 (4):645-659, October 2001.

[5] http://www.inclusive.co.uk/

[6] http://www.nwrel.org/

[7] http://www.defektologija.net

[8] http://www.tottech.com

[9] http://www.inclusive.net

OCR FOR THE MACEDONIAN ID CARD

UDC: 004.93'1:347.181-056.26 *Professional paper*

Mohamed Hassan[1], Anis Sefidanoski, PhD[2]

University of Information Science and Technology – Ohrid[1]
Европски универзитет- Република Македонија – Скопје[2]

Abstract

This research paper explains and demonstrates the usage of Tesseract OCR in a Windows desktop application that can take an image of an ID card as an input, mapping to the location of data that should be extracted. The application, then should run the OCR process for the new locations and provide the extracted info in a text format that could be copied to other interfaces. The application is built using these tools: Visual Studio 2018, .NET programming language, Tesseract libraries, and EmguCV libraries.

Keywords: *OCR, Tesseract, OpenCV, EmguCV, ID, Software, Application.*

1. Introduction

Artificial intelligence (AI) has come to be the topic of this era. Scientists around the world, in different industries, are in a continuous research on how to develop AI systems that could help increase work efficiency and the quality of our life. One of the many problems the development of AI systems is facing is the identification and recognition of texts on a document. This field is known as Optical Character Recognition and abbreviated to OCR.

Optical character recognition can be applied to machine printed documents or handwritten ones. Documents that are printed by machines are the easier type to recognize by artificial intelligence. However, some problems come along in the recognition process. The printing quality and font complexity are two examples of the problems that we can face in the character recognition process.

In this paper, we will focus on the application of optical character recognition on the Macedonian identity card (ID) for foreigners. However, we will be referring to it as the Macedonian ID card throughout this paper. Using Tesseract OCR engine and OpenCV libraries we developed a solution presented as a software application built with .NET programming language. The software application is able to recognize and extract the texts printed on the ID card such as the card holder's name, surname, birthday, personal number and the card number and present them in an editable text format, thus they could be copied and pasted in other documents or other programs interfaces.

2. Optical Character Recognition

Optical character recognition (OCR) is the process of classification of optical patterns contained in a digital image corresponding to alphanumeric or other characters. The character recognition is achieved through important steps of segmentation, feature extraction and classification [1].

3. OCR Engines

OCR engines are designed systems to recognize machine printed characters. Considering that machine printed documents are usually well formatted and have consistency in the lines, words and characters shapes, so this is easier than recognizing handwritten texts. Here are some, but not all, free OCR engines available until the present moment: CuneiForm, GOCR, Ocrad, OCRFeeder, OCRopus, and Tesseract OCR.

3.1.Tesseract OCR

Tesseract was originally developed at Hewlett-Packard Laboratories Bristol and at Hewlett-Packard Co, Greeley Colorado between 1985 and 1994, with some more changes made in 1996 to port to Windows, and some C++izing in 1998. In 2005 Tesseract was open sourced by HP. Since 2006 it is developed by Google[1].

Diagram (1): How Tesseract Works

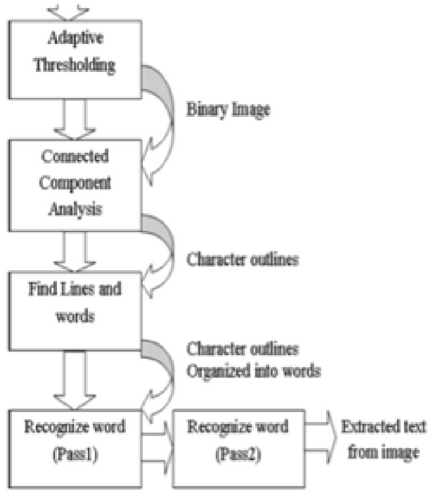

4. How Tesseract Works

The component analysis and text/word splitting are completed at the first 3 steps as shown in diagram (1). Then the words are split in characters and each character is passed to a two-way recognize pass. In the first pass, the results of the recognized characters/words are passed to an adaptive classifier, which uses the data as training data. After that, the text will be recognized a second time but now using the adaptive classifier [2].

5. Software Development

In this section, we will go step by step through the development stage of this software. In diagram (2), we see an overview of how the application works. The user will be able to interact with the application through the interface. The user will be able to input an image to the software. The image goes through predefined steps at the software level before sending it to the OCR engine. Since we are trying to extract some, and not all, information from an ID card, so it is not necessary to send the entire image to the OCR engine as the full image is full of other details that we do not need. Therefore, the software is designed to crop the areas that hold the information to be extracted. Then only the cropped areas are sent to the OCR

[1] https://github.com/tesseract-ocr/tesseract/blob/master/README.md

engine allowing an easier and cleaner image processing. After the text is recognized by the OCR engine, the result is returned to the software. Then, the software displays the results as text format.

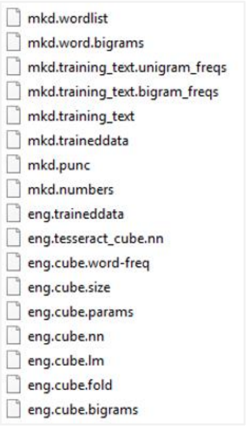

Diagram (2):
Application Architecture

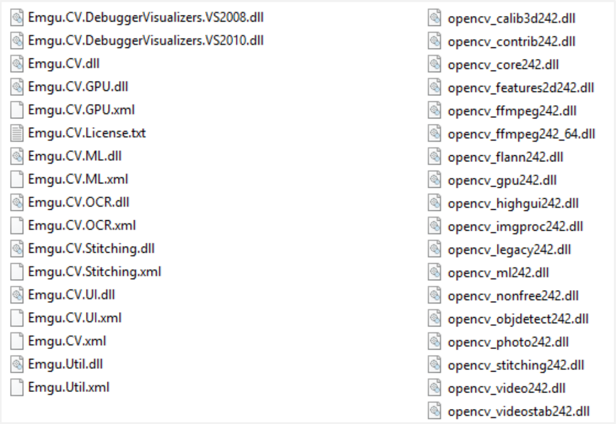

Image (1): Tesseract OCR language files

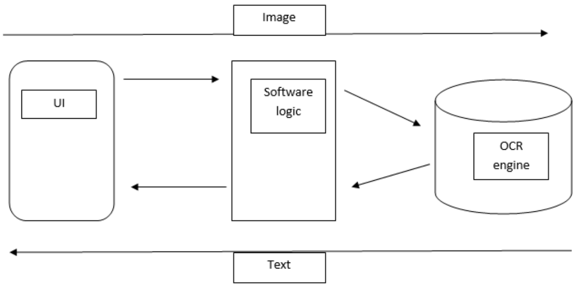

Image (2): OpenCV and EmguCV files

5.1. Tesseract Trained Data & OpenCV Library Files

Since we are mainly doing the software for Macedonian ID card, on which the information is printed in the Macedonian and English language, we need to include the trained data for both the Macedonian and the English language. Image (1) shows the language data files included in the project. These files are located in the project directory, and inserted in the project using the IDE. Image (2) shows the EmguCV and OpenCV files included in the project for image processing.

5.2. Application Interface and Testing Results

Image (3): Main application interface with components numbered.
Image (4): Processing stage where the applications maps to the defined data areas.
Image (5): OCR Result screen with extracted data in a text format.

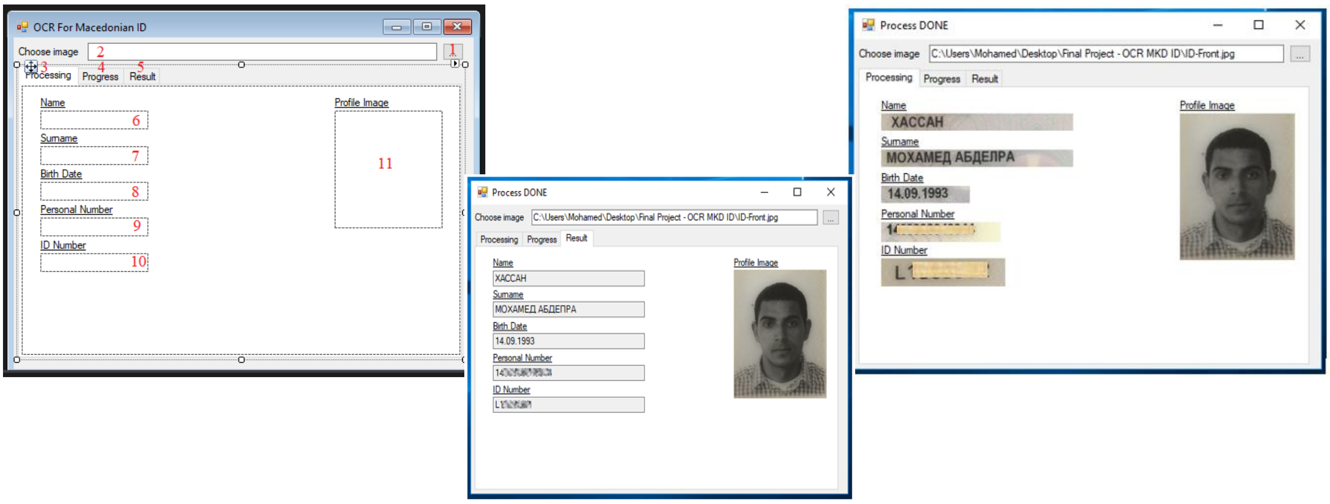

6. Conclusion

The Optical Character Recognition is an important field and is becoming more and more important by time due to the fast evolving modem technologies where OCR is needed. The fact that OCR is used every day to process bank checks, bank cards and different types of identity cards makes a high demand for OCR technologies. Therefore, more research and efforts go into this field to help improve quality and recognition accuracy.

The application discussed in this research paper is simple, however it is meant only for demonstrating the idea rather than making a fully functional software. The result of the application is promising. The accuracy rate is higher than 90%. Although the accuracy rate is high, letters like “Л” and “П” still can get the Tesseract OCR engine confused recognizing one instead of the other. Further training for Tesseract OCR can help achieve more accurate recognition results with letters with high similarity such as “Л” and “П”.

References

1. Arindam Chaudhuri, K. M. P. B. S. K. G., 2016. *Optical Character Recognition Systems for Different Languages with Soft Computing.* s.l.:Springer.
2. K.Kalaivani, R.Praveena, V.Anjalipriya & R.Srimeena, 2014. REAL TIME IMPLEMENTATION OF IMAGE RECOGNITION AND TEXT TO SPEECH CONVERSION. *International Journal of Advanced Engineering Research and Technology*, 2(6), pp. 172-173.

PRINCIPLE AUTHORIZATION – EXCLUSION OF OWNERSHIP

UDC: 347.23(091)
347.23:323
338.246.025.88(497.7) *Изворен научен труд*

Prof. Slobodan Shajnoski, PhD
European University – Republic of Macedonia - Skopje

Abstract

The paper presents an analysis of the functioning of the authorization-exclusion principle of ownership as a regulatory institution and a basic determinant of total social relations. The subject of the paper is the results of the privatization processes in Macedonia started in 1989. The basic hypothesis of the paper is that, in the process of transformation of social capital the mechanism of defining, transferring and protecting property is ignored. This has led to the relative failure of the privatization processes that directly affected inclusiveness as a fundamental element of the democratic society.
Key words: *inclusiveness, privatization, state, democracy, changes.*

ПРИНЦИПОТ ОВЛАСТУВАЊЕ–ИСКЛУЧУВАЊЕ КАЈ СОПСТВЕНОСТА

Апстракт

Овој труд презентира анализа на функционирањето на принципот овластување – исклучување кај сопственоста како регулативна институција и основна детерминанта на вкупните општетвени односи. Предмет на трудот се резултатите од приватизационите процеси во Македонија започнати во 1989 година. Основната хипотеза на трудот е дека во текот на процесите на трансформација на општествениот капитал игнориран е механизмот на дефинирање, пренесување и заштита на сопственоста. Тоа доведе до релативна неуспешност на процесите на приватизација што директно влијаеше врз инклузивноста како основен елемент на демократското општество.
Клучни зборови:*инклузивност, приватизација, држава, демократија, промени*

ВОВЕД

Во правната наука и во правото воопшто, сопственоста се разбира како институција која што ги регулира односите на луѓето во врска со стварите – оскудните добра. Тоа се всушност оние односи меѓу луѓето кои настануваат по повод припаѓањето на стварите кои од страна на правото со обликуваат во стварно-правни институти. Како институција, значи, сопственоста е нужно-нормативен поим. Нормативноста ги содржи очекувањата дека никој нема да му смета на сопственикот во поседувањето на стварта, нејзината употреба и користење, во производството со помош на стварта, во присвојувањето на производите, во располагањето со стварта.

Од ваквото разбирање на сопственоста се изведуваат голем број на дефиниции чија суштина може да се подведе под следново: Сопственоста е секое припаѓање на некој предмет (ствар), на некоја личност или група. Припаѓањето значи дека некој може другите да ги исклучи од користење на предметот, да се спротивстави на туѓото користење, оштетување или друго влијание на предметот и со него слободно да располага, т.е. економски да го отуѓува.Во основа на припаѓањето „лежи правото на директна власт на стварите“. Правните поредоци, правната власт на стварите ја обликуваат на најразлични облици на владение. Низ оваа дефиниција може да се анализира сопстеноста како регулаторен механизам за овластувањата на сопственикот и исклучувањата на сите други. Ова посебно што преку тој механизам најдобро се гледа и може да се анализира еден сложен процес на трансформација на сопственоста која во основа е спроведена по принципот овластување-исклучување.

Бидејќи кај сопственоста се работи за очекувања во поглед на однесувањето на луѓето, нормативниот однос нужно се воспоставува меѓу луѓето во врска со стварите, а не се работи за однос меѓу луѓето и стварите. Физичкиот однос меѓу човекот и стварите може да биде нормативно релевантен, но не може сам по себе да претставува нормативен однос, зашто нормативното очекување претпоставува најмалку два субјекти, оној кој очекува и оној од кого се очекува.

Механизмот на сопственоста

Развојните промени на сопственоста во нормативна смисла се однесуваат на постепеното развивање на институцијата на сопственоста како овластување на поединецот – сопственик своите интереси на одредени ствари да ги задоволува со истовремено исклучување на сите други интереси. Најпознат пример за оваа законитост во равојот на сопственоста е историјата на римското право. Старите облици на сопственост во Рим – усус по законикот на дванаесетте таблици сеуште ги задржуваат трагите на прастарото давање на заедничката сопственост на употребата на непосредните корисници.Од заедницата, сопственоста постепено преоѓа на генсот, па на семејството, односно на патер фамилијасот како единствена власт во него и конечно на поединецот. Дури доцното римско право, особено Пандектите, беше во состојба да формулира доволно апстрактен и доволно општ поим на сопственоста, кој можеше да биде основа на граѓанските правни системи во 19 век.

Сличен таков процес е основа на феудалниот степенест поредок на сопственоста.Делењето на освоената земја од страна на владетелот на своите соборци се остварува со власт над земјата, но тоа истовремено значеше и политичка легитимација на власта над населението кое живее на таа земја.

Со настапот на граѓанската класа на историската сцена, сопственоста се повеќе се сфаќа како поединечна и во исто време како апсолутна.Во основа на овие сфаќања лежат убедувањето на Лок, Смит, Кант, Хегел дека зајакнатата идеја на сопственоста може да послужи како подлога за лостот со кој апсолутната монархија ќе се подигне од своите лежишта и ќе се сруши. На оваа интересна основа настанало и сфаќањето за сопственоста како свето, природно и неотуѓиво право, еднакво важно за политичкото и економското постоење на поединецот, како што се животот, слободата и др.Според тоа, тоа право е еднакво недопирливо за секоја човечка власт, па и политичката власт на владетелот.Тоа станува во таа мера врзано за поединецот, што се поставува сомнеж дали е можно да се зборува за сопственоста на организации, правни лица или државата.

Апсолутизацијата на сопственикот во овие сфаќања многу е релативизирана со првите политички текови од времето на граѓанските револуции. Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година го прифаќа правото на сопственост како „природно и незастариво право на човекот", но го ограничува со јавниот интерес. Никој не може да биде лишен од сопственоста, освен кога тоа го бара законито востановена јавна неопходна потреба и под услов на праведен и претходен надомест. На овој начин, за да функционира како интегратор на вистински се поразличните односи меѓу луѓето, поединечната сопственост требаше да стекне статус на нормативен механизам која делува на исти принципи во сите различни случаи на односи кои се регулираат низ него. Тоа е општата власт на сопственикот, која произлегува од вкупниот правен поредок, што пак го претпоставува постоењето на државата која со реалноста на својот монопол на физичка сила во општеството го гарантира остварувањето на овластувањата и прогласените исклучувања.

Сопственоста ја придвижува размената на пазарот. Сопствениците мора да влегуваат во правниот промет, ако сакаат да ги остваруваат своите интереси, со што во такви односи (закуп, хипотека) другите интересенти стануваат макар и со дел, сопственици (користење, плодоужување) на предметот на сопственоста. Така, институцијата на поединечната сопственост се приближува кон границата која е одредена со капацитетот на интегративната рамка да интегрира, а тоа значи способност да го релулира стварното однесување на луѓето.

Во оваа точка индивидуалната сопственост проаѓа низ фаза на нова промена на интеграционата рамка, чија основа е индустриската револуција. Значајно проширување на интеграционата рамка на индивидуалната сопственост е мотивирано од разрешувањето на спротивноста на индивидуалната сопственост на основните средства за производство со нужно колективниот (општествениот) карактер на работниот процес во индустријата. Проширувањето е во воспоставувањето на акционерксата сопственост и во подрачјето на државната регулација и интервенција.Сите прашања кои ги наметнува институцијата сопственост (владеење, користење и располагање) се поставуваат на нов начин во врска со акционерските друштва. Акционерите како сопственици имаат владение и располагаат со акцијата

како хартија од вредност, а ги уживаат правата од неа (право на управување, право на дивиденда, право на остаток на стечајна маса). Тие не се директни сопственици на средствата во акционерското друштво.Сопственик на имотот е самото акционерско друштво како правно лице. Конечно државата, исто така, од надворешен регулатор и гарант на стабилноста и сигурноста на сопственичкиот поредок во целина и самата станува сопственик и потпаѓа под нормите со кои е регулирана сопственоста. Како се шират нејзините функции, така се зголемува и нејзиниот имот: од финансирање на јавните служби, контролата на државните резерви поради регулативната интервенција на пазарот, како и од други функции врз пазарна основа. Овде влегуваат и концесиите, јавните претпријатија и јавните субвенции, како преодни форми помеѓу поединечната сопственост и сопственоста на државата. Идеолошката содржина на државната сопственост што и ја даваат идејните носители на граѓанскиот поредок, ја пренагласи и прецени сопственоста како противставена на политичката власт, а ја потцени сопственоста како извор на општествена нееднаквост. Истата грешка ја направија нивните социјалистички противници, со тоа што го преценија значењето на сопственоста како темел на капиталистичката доминација и ја потценија опасноста која ја претставува политичката власт за човековата слобода. Државната сопственост овде, првенствено се сфати како укинување на приватната сопственост и со акт на политичка волја се врши вклучување на сите интересенти (работници и граѓани) во кругот на легитимирани интересенти. Вклучувањето не е регулација, бидејќи во прв момент, целото подрачје државата го остава нерегулирано и ја резервира можноста за арбитражна интервенција. И во случајот на прогласувањето на општествената сопственост, таквиот проглас значеше начелно вклучување на сите во кругот на легитимираните. Прашањето на конкретната регулација на новиот пристап до стварите со таа прокламација не беше решено, ниту пак можеше да се реши без вклучување на регулативната функција на општата институција на сопственоста во рамките на нејзината историска интегративна рамка. Ова е всушност точката која ги покажува логиката и општествениот резон во тргнувањето кон процесите на трансформација на сопственичките односи во социјалистичките земји и во Република Македонија.

Наместо правно – сопственички механизам – политички (волунтаристички) процес

Приватизацијата беше политички контролиран процес, со истовремена суспензија на ингеренциите на Јавниот правобранител на Република Македонија кој ја штитеше општествената сопственост и претпријатијата во процесот на приватизација. „Валканите работи“ во приватизацијата на партите им служеа само како повод и оружје за напад на конкурентската партија како носител на незаконитостите во процесот. Најавите и ветувањата за контроли и поништување на извршени приватизации завршуваа до првата можност да се дојде до управувачки пакет на профитабилно друштво.На овој начин партиите се појавуваа како директни учесници и корисници на приватизацијата.

Процесот на приватизацијата се спроведуваше врз основа на непрецизни, нејасни и растегливи прописи што, во услови на значајна ерозија на моралот резултираше со најразлични неправилности и

незаконитости од процедурален и материјален карактер.Оштетувањата на општествениот капитал преку волунтаристичките проценки и „криењето“ на општествениот капитал на најразлични начини, како и злоупотребите на постапките при јавните продажби (дури и на Македонската берза за долгорочни хартии од вредност) како да имаа поткрепа во една општа „транзициска филозофија“: општествената сопственост можеше да се трансформира со примена на ваучерскиот систем (бесплатно да се подели на граѓаните) и во тој случај државата не добива ништо. Сега и во услови кога сепак нешто добива од општествениот капитал па макар и оштетен е некаква добивка.Оној пак што украл капитал, а не е паметен ќе го изгуби, а оној што украл, а е паметен, паметно ќе го оплодува. Државата и општеството ништо не губат, туку добиваат. Во овој период Македонија е во светскиот врв по степенот на корупција. Во 2003 година Македонија според Извештајот на Transparency Inernational, е рангирана на 106 место на антикорупцискиот рејтинг, а во 1999 година на 63 – то место од вкупно 133 земји во светот. Истовремено Македонија е рангирана на 97 – то место во Меѓународниот индекс за заштита на правата на сопственост.

Има ли промени денес? Според извештајот на Транспаренси Интернешнал, во 2017 година Македонија го зазема 107 место според индексот на корупција и е во друштво со Етиопија и Виетнам. Тоа е за цели 17 места полоша позиција во однос на 2016 година. Од европските земји, полошо од Македонија се наоѓаат само Украина и Русија. Актуелните случаи на директна вмешаност на високи владини и партиски функционери во корупција и рекет (јавни набавки во , корупцијата во Фондот за иновации, скандалозниот случај Рекет во кој е вмешана специјалната јавна обвинителка и други) покажува дека во Македонија, од нејзината независност до денес, сопственоста не се почитува. Како никогаш досега не било толку проѕирно како партиите своите интереси (или интересите на групи или поединци) ги претставуваат како интереси на државата – претставник на општествената заедница. Секоја од двете политички коалиции кои се менуваа на власт промовираат свои „олигарси“ и „менаџерски групи“ како нивни пандани во акционерските друштва.

Заклучок

Непочитувањето на правниот механизам на функционирањето на сопственоста како регулативна институција (овластување – исклучување) преку нејзиното дефинирање,преносливост и заштита, нужно води кон нелегално нејзино оттуѓување односно криминал, а тоа до рушење на демократските правила и воспоставување на основи на недемократски општествени односи. Нема цивилизациски напредок без соодветна правна заштита на сопственоста.

Користена литература

1.Eugen Pusic, Drustvena regulacija – granica znanosti i iskustva, Globus, Zagreb, 1990

2.Ацески д-р Илија: „Општеството и човекот во транзиција (македонски случај)", Експрес, Скопје, 1995;

3.Приватизација на општествениот капитал во Република Македонија"-група на автори, Правен Факултет Скопје, Скопје, 1991;

4.Перцепцијата за корупција повторно ја закова Македонија на европското дно,Deutsche Welle, 29.01.2019

5.Случај Рекет: Сите невини, а лекот поопасен од болеста, Вечер, Скопје, 7 август, 2019

LOBBYING AS A WAY TO ACHIEVE COMMON GOALS AND CORRUPTION - TOUCH POINTS AND DELINEATION

UDC: 328.184:343.352
005.575:343.352 *Прегледен труд*

Проф. д-р Ѓорѓи Сламков[1], Проф. д-р Васко Стамевски[2]
Faculty of Law at ISU "Gavrilo Romanovich Derzhavin", Sveti Nikole – Bitola[1]
European University, Skopje[2]

Abstract

Within the paper, the issue of the thin line between lobbying and corruption is being addressed. Several international organizations, including the UN, the Council of Europe, the OECD, have adopted legal acts to regulate lobbying. Through them, they endeavor to keep lobbying in the normative, permissible form of behavior. The violation of the strict rules for lobbying is the entry into the punishable, illegal, usually through the criminal acts Trading in influence and Bribery.

Different interest groups through lobbying tend to influence decision-makers, thus to achieve their goals and therefore wider own inclusion in social development.

In order to be legal and effective, lobbying must be transparent, all doubts about abuse and illegal working of both parties in the lobbying process should be reduced.

However, this is an extremely sensitive area because very little is needed to turn lobbying into corruption, therefore we need mechanisms for controlling lobbyists, as well as for overseeing public officials who are the target of lobbying.

Illegal lobbying leads directly to corruption in politics, in the decision making process, which contributes to the domination of individual interest over the public ones. In that way, a series of principles are violated, such as: the principle of legality, the equality of citizens, the public interest, respect for the rights of citizens, or in general, the violation of the rule of law and legal certainty. Such a consequence breaks the foundations of a democratically based society and creates an opportunity for legal dysfunction.

Key words: *lobbying, corruption, inclusion, corruption in politics, transparency,*

ЛОБИРАЊЕТО КАКО НАЧИН ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИ ЦЕЛИ И КОРУПЦИЈАТА - ДОПИРНИ ТОЧКИ И РАЗГРАНИЧУВАЊЕ

Апстракт

Во рамките на трудот се обработува прашањето на тенката линија помеѓу лобирањето и корупцијата. Неколку меѓународни организации, вклучувајќи ги ООН, Советот на Европа, ОЕЦД, усвоија правни акти за регулирање на лобирањето. Преку нив, тие го прикажуваат лобирањето во нормативната, односно дозволената форма на однесување. Прекршувањето на строгите правила за лобирање е влез во казнивото, незаконското, обично преку кривичните дела Тргување со влијание и Поткуп.

Различни интересни групи преку лобирање имаат тенденција да влијаат на носителите на јавни одлуки, со цел да ги постигнат своите цели и да имаат поширока инклузија во социјалниот развој.

Со цел да биде легално и ефективно, лобирање мора да биде транспарентно, сите сомневања за злоупотреби и нелегално работење на двете страни во процесот на лобирање треба да се намалат.

Сепак, ова е исклучително чуствителна област бидејки многу малку треба за да едно лобирање премине во корупција, затоа треба механизми како за контрола на лобистите, така и за надзор над лобираните.

Незаконското лобирање директно води кон корупција во политиката, во процесот на носење на одлуки, што придонесува за доминација на поединечниот интерес над општиот. На тој начин се повредуваат серија на начела, и тоа: начелото на законитост, на еднаквост на граѓаните, на јавниот интерес, почитување на правата на граѓаните, или генерално, повреда на владеењето на правото и правната сигурност. Ваквата последичност ги руши темелите на демократско заснованото општество и создава простор за правна дисфункционалност.

Клучни зборови: *лобирање, корупција, инклузија, корупција во политиката, транспарентност*

1.1. Меѓународни правни основи

Лобирањето мора да биде регулирано во прецизна рамка, која обезбедува транспарентност, и согледување на сите детали во работењето на лобистот, бидејки во спротивно можни се појави на коруптивно однесување.

Корупцијата при лобирање, во главно, се сведува на кривично дело поврзано со трговија со влијание (давање и примање на награда за противзаконито влијание). Ваквото поведение е инкриминирано во Конвенцијата на ООН против корупција[1], поточно во член 18 – Трговија со влијание. Покрај тоа, и најзначајниот документ на Совет на Европа за справување со корупцијата, Казнената конвенција за

[1] United Nations Convention against Corruption – UNCAC, https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf

корупција[2], во член 12, го има предвидено делото – Трговија со влијание. Согласно, горенаведените акти, Трговија со влијание[3] значи: „ Ветување, нудење или давање на јавен службеник или друго лице, директно или индиректно, на противправна корист, со цел јавниот службеник или лицето да го злоупотреби своето вистинско или претпоставено влијание, со цел да се добие противправна корист за поттикнувачот на делото или за кое било друго лице.

Повикување или прифаќање од страна на јавен службеник или друго лице, директно или индиректно, на противправна корист за себе или за друго лице, со цел јавниот службеник или друго лице да го злоупотреби своето вистинско или претпоставено влијание со цел добивање од противправна корист".

Потребата од прецизно регулирање на лобирањето ја потенцира и ГРЕКО[4]. Имено, ГРЕКО во четвртиот евалуациски круг има нотирано дека повеќе од половината членки на Совет на Европа имаат несоодветна или неприменлива или воопшто немаат регулатива за лобирањето и во исто време на поголем број држави-членки им препорачува регулирање на лобирањето, како би се избегнале неприфатливи појави.

Во основа, цел на регулирањето на лобирањето е да се ограничи непримерното влијание на одредени интересни групи на процесите на донесување на политички одлуки.

За да се спречи преминувањето на лобирањето во корупција потребно е најпрво владеење на принципот на транспарентност. Во оваа област подразбира: детално регулирање на процесот на донесување на одлуки како во законодавната така и во извршната власт, односно во сите фази да биде целосно транспарентно и со учество на голем број субјекти. Покрај тоа, транспарентноста подразбира регулирање на постапувањето на лицата кои се предмет на лобирање. Ова означува постоење на правила за регулирање на нивното постапување, како што се: детално да ги објават контактите со лобистите, да ѓи почитуваат кодексите на однесување, постоење на регистар на подароци, почитување на нормите за судир на интереси.

Загриженоста околу практиките на лобирање и барањата за транспарентност во јавното одлучување доведоа до тоа државите повеќе да дискутираат за лобирањето во политичката сфера. Имено, лобирањето може да им даде на носителите на одлуки вредни податоци, како и да им додели на засегнатите страни пристап до развојот и спроведувањето на јавните политики. Сепак, лобирањето, исто така, може да доведе до непотребно влијание, корупција, нелојална конкуренција на штета на јавниот интерес и ефективните јавни политики. Транспарентноста во лобирањето е од суштинско значење за да се зачува интегритетот на процесот на донесување одлуки.

Преку регулирањето на лобирањето се настојува да се постигне транспарентност и отчетност од носителите на јавни функции во процесот на носење на одлуките.

[2] Criminal Law Convention on Corruption, Council of Europe, https://rm.coe.int/168007f3f5
[3] Ibid.
[4] Report on Trends and Conclusions of Fourth Evaluation Round in the field of Corruption Prevention of MPs, Judges and Prosecutors, https://rm.coe.int/corruption-prevention-members-of-parliament-judges-and-prosecutors-con/16807638e7

Со Препораката за принципи на транспарентност и интегритет во лобирањето[5] се дефинираат десет принципи, кои се фокусирани на четири главни области.

Првата област е градење на ефективна рамка за отвореност и пристап, ѓи опфаќа првите четири принципи:

- еднакви услови при запознавањето на сите страни со развојот и имплементирањето на јавните политики, т.е., проток на информации;

- правилата и упатствата за лобирање треба да се осврнат на загриженоста на власта во однос на практиките за лобирање и да ги почитуваат социо-политичките и административните контексти, сопствениот терен на примена, не копирање на туѓи решенија;

- правилата и упатствата за лобирање треба да бидат во согласност со поширокатa политика и регулаторните рамки;

- државите треба јасно да ги дефинираат термините "лобирање" и "лобист" кога создаваат или развиваат правила и упатства за лобирање.

Во втората област се принципите за подобрување на транспарентноста:

- државите треба да обезбедат соодветен степен на транспарентност за да јавните службеници, граѓаните и бизнисите можат да добијат доволно информации за активностите на лобирање;

- државите треба да им овозможат на засегнатите страни - граѓанските организации, бизниси, медиуми и општата јавност - да ги анализираат активностите на лобирање.

Јакнење на културата на интегритет е третата област, има два принципи:

- државите треба да поттикнуваат култура на интегритет во јавните организации и донесување одлуки преку обезбедување јасни правила и упатства за однесување на јавните службеници;

- лобистите треба да ги почитуваат стандардите на професионалност и транспарентност, тие ја делат одговорноста за негување на културата на транспарентност и интегритет во лобирањето.

Последната област е Механизми за ефективна имплементација, усогласеност и ревизија:

-треба да бидат вклучени клучните актери во спроведувањето на сеопфатни стратегии и практики за да се постигне усогласеност во целиот процес;

- да се ревидира функционирањето на правила и насоки кои се однесуваат на лобирање, на периодични основи, и да се направат неопходни прилагодувања во однос на пројавените проблеми.

Најратко, целта на десете принципи на ОЕЦД е да им се даваат на носителите на одлуки, насоки и упатства за да се поттикне транспарентноста и интегритетот во лобирањето. Тие се поврзани со максимата: „Колку повеќе лобирањето е транспарентно и регулирано, толку помал е просторот за корупција“.

---

[5] The Recommendation on principles for transparency and integrity in lobbying, OECD Council, 2010, http://www.oecd.org/corruption/ethics/Lobbying-Brochure.pdf

1.2. Лобирање или Корупција

Лобирањето е убедување на носителите на јавни одлуки во врска со нивното одлучување, од друга страна корумпирањето е начин за постигнување на одредени цели преку заобиколување на правилата, а при тоа давање на материјални добра или услуги. Корупцијата значи вршење на јавна служба за приватни цели, целосно заобиколување и повреда на нормите.

Но каде е разликата помеѓу нив, дали имаат допирни точки, како да ги разграничиме, до каде е лобирање, а од каде почнува корупција. Тоа се прашања кои се наметнуваат за овие проблематики поаѓајки од нивната комплексна природа.

Наједноставно, лобирањето е организирано убедување на јавните службеници. Корупцијата е – поткупување на јавните службеници.

Најдобрата форма на лобирање е комбинација од добро убедување со силна пропагандна кампања. Така, кога јавниот службеник ќе гласа или ќе изготви законски решенија според желбите на лобистот, јавноста ќе се согласува дека службеникот постапил правилно. На овој начин, речиси не постои никаков притисок или сомневање за корупција, бидејќи преземената акција е во согласност со јавното мислење. Така, медиумите завршуваат поголем дел од работата на лобистите.

Лобирањето е легитимна и суштествена алатка за политичка комуникација меѓу државата и граѓаните во општество кое се базира на протокот на информации, додека влијанието врз процесот на донесување јавни одлуки преку пари или користење блиски контакти е форма на корупција (поткуп, непотизам). Меѓутоа, лобирањето исто така може да ја премине линијата на легитимитет кога се остварува во тајност[6]. Така, границата помеѓу легитимно лобирање и корупција може да се направи ако тие односи меѓу јавните службеници и приватните интереси се регулираат и спроведуваат јавно. Затоа, регулирањето на лобирањето е од фундаментално значење за тоа да стане моќна алатка за инклузивно и отворено донесување одлуки, во спротивно се отвара простор за раширена корупција во владата.

Лобирањето е најраспространето во САД[7] , при што лобистот може да донира пари за политичка партија или кандидат или може да донира за некоја околност што е од значење за политичарот или да спонзорира спортски тимови или групации во заедницата од изборната област на политичарот, со цел да се добие пристап до луѓето кои ги донесуваат одлуките, а со тоа и можност преку аргумнетите да се добие поволна одлука за него или за луѓето што ги претставува. Корупцијата, од друга страна, обично вклучува директна исплата на пари на политичар или службеник или на семејството на политичарот или во некои случаи уцена за да се добие поволна одлука. Имено, во САД постои пракса лобистите на големите корпорации и синдикати да донираат големи финансиски средства за конгресмените во „кампањи за реизбор" а за возврат добиваат пристап до конгресмените за да ги остварат своите цели од лобирањето. Ова можеби не е директна корупција, но секако овде се елементи од коруптивна природа кои влијаат на легитимноста на постапките.

[6] Michael L. Comer, Timothy E. Stephens, "Bribery and Corruption, How to be an impeccable and profitable corporate citizen", 2013 Gower Publishing, pg.480
[7] https://www.businessinsider.com/the-ten-companies-making-the-biggest-political-donations-2012-7

1.3. Корупциски случаи поврзани со лобирање

“Cash-for-laws” е еден од најголемите скандали со лобирање во историјата на ЕУ, од март 2011 година. Станува збор за корупциски предмет поврзан со лобирање кој се случил во Европскиот Парламент. Во основа, вклучени биле четири членови на Европскиот Парламент (Adrian Severin од Романија, Ernst Strasser од Австрија, Zoran Thaler од Словенија и Pablo Zalba Bidegain од Шпанија) кои се согласиле да поднесат амандмани за измена на правото ан ЕУ а за возврат да добијат ветен паричен надоместок[8]. Така, прикриени новинари од списанието “Sunday Times” преставувајки се како лобисти им пристапиле на 60 пратеници и ги поканиле да се приклучат на советодавниот одбор на лажна лоби консултанска фирма и да влијаат при носењето одлуки во Европскиот Парламент во полза на клиенитите за кои „лобира“ фирмата. Најмалку 14 пратеници се согласиле да се сретнат со лажните лобисти и да разговараат за понудата од 100.000 евра годишен надоместок. По откривањето на скандалот Thaler и Strasser поднеле оставка, но Severin и Zalba Bidegain одбиле да се повлечат.

Суштината на предметот е дека новинари на „Sunday Times“ прикриени како лобисти со цел да ја проверат примената на етичкиот кодекс од членовите на Европскиот Парламент, тајно ги снимиле четрите парламентарци како договараат противправна имотна корист за поднесување амандмани во Европскиот парламент[9].

Во 2012 година, канцеларијата на Европската комисија за борба против измами (OLAF) го ослободила Zoran Thaler од сомневање за корупција, во објаснувањето е наведено дека: "ОЛАФ не најде докази за поддршка на сомневањата за престап на поранешниот европратеник Zoran Thaler, по тврдењата на „Sunday Times“ од Март 2011 година во скандалот амандмани за пари ... но Европскиот парламент "одби да ја обезбеди потребната поддршка за време на истрагата".

Во 2014 година, поранешниот словенечки европратеник Zoran Thaler склучил договор со обвинителството и ја признал вината, по што од судот во Љубљана бил осуден на две и пол години затвор (да се служи во викенди), парична казна од 32.250 евра, дополнителни 15.000 евра за донирање во детската болница во Љубљана и забрана за вршење јавна функција во период од пет години[10].

Ernst Strasser бил прогласен за виновен за прифаќање поткуп и осуден на четири години затвор, но пресудата била поништена по жалба од процедурални причини.

Adrian Severin во Февруари 2016 бил осуден на три години и шест месеци затвор.

Pablo Zalba Bidegain ги негирал сите обвинувања и не било подигнато обвинение. На 25 Мај 2014 година бил реизбран за член на Европскиот парламент за периодот 2014 – 2019 година.

„Jack Abramoff Indian lobbying scandal“ е политички скандал во САД од 2005 година поврзан со лобирање. Станува збор за измама извршена од страна на политичките лобисти Jack Abramoff, Ralph E. Reed, Jr., Grover Norquist and Michael Scanlon кон индијански племиња кои сакале да развијат казино

[8] https://corporateeurope.org/en/2011/03/cash-amendments-scandal-tip-iceberg
[9] https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/ex-mep-to-serve-prison-in-cash-for-laws-scandal
[10] https://www.politico.eu/article/ex-mep-convicted-of-cepting-bribes

коцкање на своите резервати[11]. Лобистите биле обвинети за илегално давање подароци и донации за изборни кампањи на конгресмени, а за возврат да добијат гласови или поддршка на законодавството. Во корупцискиот скандал биле директно вмешани најмалку три конгресмени. Во ноември 2005 година, Michael Scanlon се изјаснил за виновен во заговор за поткуп на членови на Конгресот и други јавни функционери.

Во јануари 2006 година, Jack Abramoff постигнал договор со јавното обвинителство и се изјаснил за виновен за три кривични дела - заговор, измама и затајување на данок - вклучувајќи обвиненија кои главно произлегуваат од неговите активности за лобирање во Вашингтон во име на индијански племиња[12]. Како резултат на тоа, Jack Abramoff и другите обвинети морале да вратат околу 25 милиони долари што ги добиле од измамените клиенти, првенствено од индијански племиња. Покрај тоа, Jack Abramoff признал долг кон Службата за јавни приходи во висина од 1,7 милиони долари, како резултат на неговата изјава за признавање вина за даночно затајување. Во договорот, Jack Abramoff признал поткуп на јавните службеници и незаконско лобирање во Конгресот.

„Cash for Cameron“ е случај на политичка корупција со инволвирање на лобисти. Имено, во март 2012 година, благајникот на конзервативната партија во Велика Британија Peter Cruddas поднел оставка откако тајно направени снимки покажале дека на лобист му нуди средба со премиерот за донација од 250.000 фунти годишно. Во случајот, новинарите на " Sunday Times " имале скриена улога на лобисти. На средбата тој им потенцирал дека за 250.000 фунти ќе им даде пристап до "премиер лигата", вклучително и вечера со премиерот, но и можност за влијание врз владината политика[13]. Благајникот Peter Cruddas поднел оставка од функцијата, но овој случај го поставил прашањето за законитоста во финансирањето на политичките партии во Велика Британија. Британскиот премиер David Cameron го опишал како целосно неприфатливо однесувањето на партискиот благајник и дека истото го презел на сопствена иницијатива[14].

„Liam Fox and Adam Werritty“ е друг случај од Велика Британија, во кој се истакнуваат елементите на нерегулирано лобирање, злоупотреба на јавната положба, и кронизам. Имено, во октомври 2011 година секретарот за одбрана Liam Fox поднел оставка под притисок на јавноста поради неговите работни контакти со пријателот и само – именуван советник Adam Werritty. Имено, секретарот за одбрана му дозволил на Adam Werritty да го придружува на неговите службени патувања во странство и притоа да се претставува како негов советник, при тоа состанувајќи се со дипломати, вработени во одбранбената индустија, компании за производство на воена опрема, на кои им делел визит-карти иако немал официјален статус во Владата[15]. По избивањето на случајот, Liam Fox поднел оставка од позивијата секретар за одбрана, била спроведена независна истрага при што било констатирано дека поранешниот секретар за одбрана го прекршил министерскиот кодекс.

---

[11] https : //www.culturalsurvival.org/news/beyond-abramoff-scandal-lobbying-indian-country
[12] https: // www.rollcall.com/news/indian-tribal-lobbying-booming-abramoff-scandal
[13] https://www.theguardian.com/politics/2012/mar/25/david-cameron -peter-cruddas- pressure
[14] https://www.euractiv.com/section/uk-europe/news/cameron-hit-by-fundraising- scandal
[15] https://www.telegraph.co.uk/news/politics/conservative/8828141/Liam-Fox-resigns-following-Adam-Werritty-revelations.html

„Cash for questions”. Станува збор за корупциски случај во Велика Британија од 1994 година во кој се вклучени парламентарци и лобисти. Во него пратеници се согласиле да поднесат прашања во Парламентот за одредена финансиска надомест. Пратениците Neil Hamilton и Tim Smith биле обвинети дека во коверти земале пари од сопственикот на „ Harrods“,Mohamed Al Fayed за да поставуваат прашања во Парламентот. Целиот случај се одвивал преку лобист, кој бил посредник и преку него се одвивала исплатата. Пратеникот Tim Smith ги признал обвинувањата и веднаш поднел оставка, додека Neil Hamilton најпрво негирал, но потоа поднел оставка. Скандалот бил причина за формирање на Комитет за стандарди во јавниот живот[16].

Conclusion

Lobbying allows citizens to express their views, to integrate into social processes and to influence them. It is a way to achieve common goals and it must be realized in a manner defined by law. The violation of strictly defined rules creates a risk of corruption.

The lack of precise regulation of lobbying is a challenge for unlawful influence on decision-makers, but also a risk for public officials to accept illegal offers of benefits, values or services of a personal nature. The danger of crossing from lobbying into corruption is greater if imprecise regulation gives space for hidden meetings and clients. Therefore, the principles of transparency and accountability, publicity in the working, are an obstacle to corruption, and provide protection for the public interest and the rule of law.

The large number of corruption affairs involving lobbyists, or undercover journalists/lobbyists, indicate the vulnerability of public decision makers. It is necessary to upgrade the ethical codes, as well as the rules for receiving gifts and other benefits. At the same time, conducting public campaigns on the purpose and importance of lobbying is a necessary step, especially in countries with weak regulation or inadequate application of norms.

The line between lobbying and corruption is thin and therefore actions should be taken of normative, ethical, cultural, sociological and penal character in order to prevent the spillover of lobbying into corruption, protecting the profession lobbyist, but also protecting the society from crime and corruption at a high level, ie, corruption in politics.

Заклучок

Лобирањето им овозможува на граѓаните да ги изразат нивните ставови, да се интегрираат во општествените процеси и да влијаат врз нив. Тоа е начин да се постигнат заеднички цели и тоа мора да се реализира на начин утврден со закон. Прекршувањето на строго дефинираните правила создава ризик од корупција.

[16] https://www.theguardian.com/uk/1999/dec/22/hamiltonvalfayed.conservatives

Непостоењето прецизна регулатива за лобирањето е предизвик за незаконско влијание врз носителите на одлуките, но исто така и ризик за носителите на јавни функции да прифатат незаконски понуди на корист, вредности или услуги од личен карактер. Опасноста за премин од лобирање во корупција е поголема доколку непрецизната регулатива дава простор за скриени состаноци и нарачатели. Поради тоа, принципите на транспарентост и отчетност, јавност во работењето се пречка за корупција, и овозможуваат заштита на јавниот интерес и владеењето на правото.

Големиот број корупциски афери во кои се вклучени лобисти, или прикриени новинари/лобисти покажуваат на ранливоста на носителите на јавни одлуки. Потребно е надградување на етичките кодекси, како и правилата за прием на подароци и други користи. Паралелно со тоа, водењето на јавни кампањи за целта и значењето на лобирањето е неопходен чекор, посебно во државите со слаба регулатива или со неадекватна примена на нормите.

Линијата помеѓу лобирањето и корупцијата е тенка и поради тоа треба да се преземат дејствија од нормативен, етички, културен, социолошки и казнен карактер како би се спречило прелевање на лобирањето во корупција, заштита на професијата лобист, но и заштита на општеството од криминал и корупција на високо ниво, т.е., корупција во политиката.

Користена литература

- Michael L. Comer, Timothy E. Stephens, “Bribery and Corruption, How to be an impeccable and profitable corporate citizen”, 2013 Gower Publishing, pg.480

- Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying 2010, OECD, https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379

-United Nations Convention against corruption https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf

- Criminal Law Convention on Corruption, Council of Europe, https://rm.coe.int/168007f3f5

- Report on Trends and Conclusions of Fourth Evaluation Round in the field of Corruption Prevention of MPs, Judges and Prosecutors, Council of Europe 2017, https://rm.coe.int/corruption-prevention-members-of-parliament-judges-and-prosecutors-con/16807638e7

-Transparency and integrity in lobbying, OECD 2013, http://www.oecd.org/corruption/ethics/Lobbying-Brochure.pdf)

https://www.businessinsider.com/the-ten-companies-making-the-biggest-political-donations-2012-7 (04.07.2012)

https://corporateeurope.org/en/2011/03/cash-amendments-scandal-tip-iceberg (31.03.2011)

https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/ex-mep-to-serve-prison-in-cash-for-laws-scandal (05.02.2014)

https://www.politico.eu/article/ex-mep-convicted-of-accepting-bribes (12.02.2014)

https://www.culturalsurvival.org/news/beyond-abramoff-scandal-lobbying-indian-country

https://www.rollcall.com/news/indian-tribal-lobbying-booming-abramoff-scandal (15.11.2015)
https://www.theguardian.com/politics/2012/mar/25/david-cameron-peter-cruddas-pressure (25.03.2012)
https://www.euractiv.com/section/uk-europe/news/cameron-hit-by-fundraising-scandal (26.03.2012)
https://www.telegraph.co.uk/news/politics/conservative/8828141/Liam-Fox-resigns-following-Adam-Werritty-revelations.html (15.10.2011)
https://www.theguardian.com/uk/1999/dec/22/hamiltonvalfayed.conservatives (22.12.1999)

INCLUSION IN DECISION-MAKING PROCESSES THROUGH LOBBYING

UDC: 328.184:340.13(4+73)
328.184:340.13(497.7) *Прегледен труд*

Проф. д-р Васко Стамевски[1], Проф. д-р Ѓорѓи Сламков[2],
European University, Skopje[1]
Faculty of Law at ISU "Gavrilo Romanovich Derzhavin", Sveti Nikole – Bitola[2]

Abstract

Within the paper, the issue of involving individuals or groups in the decision-making process through lobbying is being addressed.
Lobbying is a profession that seeks to incorporate certain interests into national policies, that is, influence in actions of decision makers. As such, there are oscillations in its development and contribution. Through lobbying, it is possible for each individual, group or association to present their views to the decision-makers, and thus to engage in social flows.
The quality regulation of lobbying is one of the prerequisites for including a variety of interests, but also for the protection against corruption. The principles of transparency and accountability are a priority, making the whole public aware of who is being lobbied and what is the purpose of such lobbying. On the other hand, if lobbying is wrapped up with a veil of secrecy then it will very easily turn into corrupt behavior.
Lobbying is the strongest in the United States, with a large number of lobbyists and legal entities, with huge financial resources circulating in this business.
State access to lobby regulation is different and ranges from legal rules for lobbying to lack of lobbying rules. Within the text, a brief comparative review of lobbying regulation is presented in the EU Member States, the United States and Macedonia.
Key words: *lobbying, inclusion, regulation, corruption, public interest,*

ВКЛУЧУВАЊЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА ДОНЕСУВАЊЕ НА ОДЛУКИ ПРЕКУ ЛОБИРАЊЕ

Апстракт

Во рамките на трудот се разгледува прашањето за вклучување на поединци или групи во процесот на донесување одлуки преку лобирање.

Лобирањето е професија преку која се настојува вградување на одредени интереси во националните политики, односно влијание во постапувањето на донесителите на одлуките. Како таква има осцилации во нејзиниот развој и придонес.
Преку лобирањето, можно е секој поединец, група или здружение да ги претстави своите гледишта на донесувачите на одлуки и на тој начин да се вклучат во општествените текови.
Квалитетната регулација на лобирањето е еден од предусловите за заштита од корупција. Во преден план доаѓаат начелата на транспарентност и отчетност, со што целата јавност ќе знае за кого се лобира и која е целта на таквото лобирање. Од друга страна, доколку лобирањето е обвиткано со превезот на тајност тогаш многу лесто ќе премине во коруптивно поведение.
Лобирањето е најсилно во САД, со голем број лобисти и правни лица, со огромни финансиски ресурси што циркулираат во овој бизнис.
Пристапот на државите во однос на регулирање на лобирањето е различен и се движи од законски правила за лобирање па до непостоење на правила за лобирање. Во трудот е презентиран краток компаративен преглед на регулативата за лобирање во државите-членки на ЕУ, САД и Македонија.
Клучни зборови: *лобирање, инклузија, регулирање, корупција, јавен интерес*

1.1. Поим на лобирање

Лобирањето (убедување, застапување на интереси) е дејствување од поединец или група кон избрано или именувано лице, со цел да се влијае на нивните одлуки. Станува збор за усмена или писмена комуникација со носителот на јавни овластувања, како би се дејствувало на закони, јавни политики или административни одлуки.
Препораката за принципите на транспарентност и интегритет при лобирањето на OECD[1] од 2010 година потенцира дека лобирањето може да биде поддршка во процесот на донесување одлуки преку обезбедување корисни податоци, како и тоа, транспарентноста, интегритетот и правичноста во процесот на донесување одлуки се клучни за заштита на јавниот интерес и промовирање на еднакви услови за бизнисите. Овие принципи се однесуваат на носителите на одлуки во извршната и законодавната власт, на локално и централно ниво.
Суштински гледано, лобирањето е дејствие на обид да се влијае врз одлуките донесени од страна на властите, најчесто законодавците или членовите на регулаторните агенции. Лобирањето го прават многу различни типови на луѓе и организирани групи, вклучувајќи и поединци од приватниот сектор, корпорации, колеги законодавци или владини претставници, или групи за застапување (интересни групи). Вредноста на лобирањето, спроведено професионално и етички, зависи од можностите за изнаоѓање пристап до донесувачите на одлуки и од квалитетот на аргументацијата и информациите кои се нудат како иницијатива, кои честопати им се потребни на институциите за донесување поквалитетни одлуки.

[1] OECD - Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying 2010, https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379

Лобирањето овозможува посилно да се слушне гласот, како на индустријата, така и на граѓанското општество, во процесот на политичка дебата и донесување одлуки. Станува збор за активност што се состои од мешање на поголем број вештини. Така, потребна е експертиза за политичкиот систем, правниот систем, и секторска експертиза – од која зависи полето на делување на лобистот. Од друга страна, лобистот треба да има личен интегритет, мрежа на контакти, како и добри комуникациски способности.

1.2. Системи на регулирање на лобирањето во ЕУ

Прашањето за регулирање на лобирањето не е унифицирано на ниво на ЕУ. Имено, пристапот кон лобирањето е многу различен меѓу државите-членки, движејќи се до екстремни граници. Така, сите членки на ЕУ можеме да ги категоризираме во четири групи[2], зависно од начинот на регулирање на лобирањето.

Поделбата е на следните групи:

I. Законски правила за лобирање (задолжителна регулатива). Во неа се вбројуваат: Австрија, Ирска, Литванија, Полска, Словенија и Обединето Кралство,

II. Доброволни системи за регистрација за лобисти (мека регулатива), на оваа група припаѓаат Франција, Германија, Италија и Холандија,

III. Имаат механизам за саморегулација: Хрватска, Чешка, Данска, Финска, Латвија, Романија, Шпанија, Шведска,

IV. останатите држави-членки немаат правила за лобирање.

Од друга страна, на ниво на ЕУ, т.е., за лобирање во институциите на Унијата е прифатен доброволниот систем за регистрација за лобисти (мека регулатива).

Државите што имаат донесено регулатива за лобирањето тоа го имаат направено за да постигнат повеќе цели, и тоа: лобистите јавно да се регистрираат; листата/регистарот на лобисти јавно да биде објавен; лобистите да обелоденат кај кој носител на јавна функција лобирале, кој ги ангажирал и за кое прашање; лобистите да ги објават податоците за приходите и расходите од лобирањето; како и забрана за поранешните носители на јавни функции веднаш по завршувањето на функцијата да станат лобисти.

Во продолжение, накратко, преку примери ќе бидат опишани карактеристиките на секоја од групите за регулирање на лобирањето во членките на ЕУ.

Полска припаѓа на групата држави кои имаат законски правила за лобирање[3] (задолжителна регулатива). Законот за лобирање е усвоен 2005 година, по повеќе објавени случаи на корупција за кои се воделе парламентарни истражни комисии.

Законот промовира транспарентност во процесот на донесување закони, се однесува на лобирање во Долниот дом на парламентот (Сејм) и во владините министерства. Со законот не се опфатени Кабинетот на Претседателот, Сенатот и локалната власт.

[2] http://www.europarl.europa.eu/EPRS/Transparency_of_lobbying_in_Member_States.pdf
[3] http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595848/EPRS_BRI(2016)595848_EN.pdf

Согласно законот се разликуваат два вида лобирање: општо лобирање и професионално лобирање. Општо лобирање е секоја активност извршена на законит начин која има за цел да изврши влијание врз државните органи во законодавниот процес, додека професионално лобирање е платена активност извршена во име на трето лице, со цел реализација на неговите интереси во законодавниот процес.

Професионалните лобисти (правни и физички лица) мора да бидат регистрирани. Регистарот е јавен и го води Министерството за внатрешни работи и администрација (во 2014 имало 300 рег. лобисти).

Секоја институција доставува годишен извештај до Министерството за внатрешни работи и администрација и го известува за предметите на лобирање (кој лобирал, за кого, кое прашање), по што извештајот се објавува во јавност.

Лобистите се организирани во Асоцијација на професионални лобисти на Полска. Регистрираните лобисти се идентификуваат со посебна легитимација со што им се овозможува пристап до просториите на Сејмот. Лобистите мора да објават за каква легислатива лобираат и ним им е забрането да присуствуваат на состаноците на поткомитетите без покана.

Нерегистрираните лобисти се санкционираат со парична казна. Имено, субјект кој врши професионални активности за лобирање без да се евидентира во регистарот на лобисти подлежи на казна од 700-12.000 евра. Проверката ја вршат службеници од истите институции каде што се одвиваат активностите за лобирање.

И **Литванија** припаѓа на групата држави со законски правила за лобирање[4] (задолжителна регулатива). Литванскиот закон за лобирање е донесен 2000 година, со него е опфатено само лобирање на законодавниот процес.

Согласно законот "лобирање" значи активности преземени од физички или правни лица (платени или неплатени) во обид да изврши влијание за да се модифицираат или укинат закони, или да се усвојат или отфрлат нови законски акти.

Постои регистар за лобисти и сите лобисти треба да се регистрираат во него. Надзор на лобирањето врши Комисијата за институционална етика. Таа го води регистарот на лобисти и го изготвува етичкиот кодекс за лобисти.

Лобистите се должни да поднесуваат годишни извештаи до Комисијата, во кои се посочуваат приходите и расходите за лобирање и насловот на правниот акт за кој е лобирано.

Активностите што ги преземаат заинтересираните лица во одбраната на нивните сопствени интереси не се сметаат како лобирање, покрај тоа, законот не ги опфаќа фондациите и здруженијата.

Регистрираните лобисти имаат право да учествуваат во изготвувањето на закони, измени и консултации. Сертификатот за лобирање овозможува пристап до институциите и организирање состаноци.

Литванскиот закон пропишува разни санкции за лобисти, и тоа: суспензија на лобист, парични казни (поврзани со "нелегални активности за лобирање" како што е лобирање од страна на нерегистрирано

[4] https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9473b770a2a311e7a65c90dfe4655c64?jfwid=-8x127n8n6

лице, на име на непостоечки клиент); исто така лобистите одговараат за штетата што ја создале при лобирањето.

Во законот е пропишано посебно ограничување, така, политичари и носители на јавни функции имаат забрана во период од една година по завршувањето на функцијата да се занимаваат со лобирање.

Германија припаѓа на групата држави со доброволен систем за регистрација за лобисти (мека регулатива)[5]. Германскиот Бундестаг е првиот Парламент во ЕУ кој има усвоено конкретни правила за регистрација на лобисти, уште во 1972 година.

Лобистите кои лобираат во Бундестагот или Сојузната Влада мора да бидат регистрирани, и регистарот е јавно достапен. Во принцип, лобистите не можат да бидат сослушани од парламентарен комитет доколку не се наоѓаат во регистарот, но комисиите и Бундестагот сé уште можат да поканат здруженија и експерти кои не се на листата да ги презентираат информациите.

Лобистите мора да бидат внесени во регистарот пред да може да им се издаде прием во Парламентот. Во регистарот се внесуваат информации од типот: име и седиште на групата, состав на одборот на директори и управен одбор, област на интерес, број на членови, имиња на назначени претставници, канцеларија и адреса.

Надзор над работа на лобистите врши претседателот на Бундестагот. За кршење на правила на лобирање не постои санкција, единствено губење на можноста да бидат сослушани во комисиите на Бундестагот.

Во 2013 се направени безуспешни напори за замена на доброволното регистрирање со задолжително (законско регулирање).

Данска има механизам за саморегулација[6]. Не постои регистар на лобисти, ниту пак надзорно тело или санкции.

Данското здружение за односи со јавност има донесено етички кодекс.

Пратениците имаат линк на парламентарната веб-страница каде што опишуваат контакти со лобисти, но на доброволна основа. Парламентарните комисии често се во контакт со граѓани, интересни групи, истражувачи, експерти. Интересните групи и други субјекти можат да присуствуваат на состаноците на комисиите и да изразуваат мислења за прашања или предлог-закони на дневен ред.

Романија припаѓа на групата држави со механизам за саморегулација[7]. Романската асоцијација за саморегулирано лобирање (RLRA) воспостави доброволен јавен систем на регулација во 2010 година.

Секој парламентарен комитет може да ги покани претставниците на граѓанското општество, здруженијата на сопственици, професионалните здруженија или синдикатите да учествуваат на седниците на релевантниот комитет и да дискутираат за законска регулатива.

Постојат правила за конфликт на интереси и нееднаквости што се применуваат за јавните службеници.

Луксембург спаѓа во групата држави кои немаат законодавство за регулирање на лобирањето[8]. Покрај тоа, во Луксембург нема кодекс за однесување на лобисти, ниту пак, регистер на лобисти.

---

5 https://www.transparency.de/fileadmin/Redaktion/Publikationen/2014/Lobbying_in_Germany_TransparencyDeutschland_2014_EN.pdf

6 https://corporateeurope.org/en/lobbycracy/2012/06/danish-parliament-takes-steps-towards-lobbying-transparency

7 http://registruldelobby.ro/en/lobbying-in-romania-and-the-eu.html

Оваа проблематика во општи црти ја допира Закон за вршење јавна служба од 1979, кој се однесува на принципите на неутралност и непристрасност на јавните службеници.

И покрај тоа што на Луксембург му недостасува регулатива за лобирањето сепак кога се зборува за оваа држава треба да се имаат во предвид и следните податоци, имено, според Transparency International Corruption Perceptions Index 2018 Луксембург е на 9 место во светот, додека GDP (Nominal) per capita Ranking 2019 Луксембург е на 1 место во светот со 115.203 $, речиси двојно повеќе од САД.

На ниво на **Европска Унија**, т.е., за лобирање во институциите на Унијата е прифатен доброволниот систем за регистрација за лобисти (мека регулатива).

Потребата за регулирање на лобирањето во ЕУ се наметнала уште од 80-те години на минатиот век, но дури во 1997 година Европскиот Парламент, а во 2008 година Европската Комисија, го воведоа доброволното регистрирање на лобисти[9].

Во 2011 е создаден Заеднички Регистар на транспарентност на Европскиот Парламент и Европската Комисија[10]. Број на регистрирани лобисти во регистарот е во нагорна линија. Така, во 2015 биле регистрирани 8200 лобисти, додека во април 2019 – 11812 лобисти[11].

Регистрираните лобисти можат да добијат пристап до просториите на Европскиот Парламент, како и да добијат информации од Парламентот и Европската Комисија.

Покрај тоа, регистрираните лобисти подлежат на Кодекс на однесување. Така, повредата на Кодексот на однесување се санкционира преку следните санкции: писмено предупредување, привремена суспензија, отстранување од регистарот на период до две години и забрана за пристап во просториите на Европскиот Парламент.

1.3. Регулирање на лобирањето во САД

Правото на лобирање во **САД** е заштитено со првиот амандман. И покрај тоа што терминот „лобирање“ изричито не се употребува, сепак правото „да се поднесе петиција до Владата за исправка на неправдите“ е посебно забележано. Во денешно време, ова го претставува правото на лобирање, содржано во Уставот на САД. Како позначајни законски акти за регулирање на лобирањето во САД[12] се вбројуваат Законот за сојузно регулирање на лобирањето од 1946, Законот за обелоденување на лобирањето од 1995 и Законот за чесно водство и отворена влада, од 2007.

Според податоците на Центарот за одговорни политики[13] во периодот од 1998 – 2018 бројот на лобистите во САД на годишно ниво е околу 11.000, и тоа во 1998 – 10,419 лобисти, додека во 2018 – 11,641 лобисти. Одреден скок има во 2007 кога бројот на лобисти е 14.825. Од друга страна, трошоци за лобирање се во постојан пораст, така, во 1998 – $ 1.45 милијарди, додека во 2018 - $ 3.45 милијарди.

[8] http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/1979/04/16/n1/jo
[9] http://www.eurosfaire.prd.fr/7pc/doc/1211469722_lobbying_eu.pdf
[10] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.277.01.0011.01.ENG
[11] http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do
[12] http://www.ncsl.org/research/ethics/lobbyist-regulation.aspx
[13] https://www.opensecrets.org/lobby

Најголемите сектори за лобирање во периодот од 1998-2010 се Финансии, осигурување и недвижности со потрошени $4,27 милијарди и Здравство со $4,22 милијарди[14].

Лобистите задолжително се регистрираат кај секретарот на Сенатот и секретарот на Преставничкиот дом. Нема посебен етички кодекс за лобисти, но мора да го почитуваат етичкиот кодекс на конгресмените. Исто така, мора да ги почитуваат правилата на Сенатот и Преставничкиот дом во врска со поклони и патувања.

Лобистите мора да бидат транспарентни во постапувањето и да дадат информации за нивниот идентитет или лоби друштвото, за клиентите, за прашањата за кои лобираат, за приходите и расходите, и тоа на секои три месеци. Сите извештаи и регистрации мора да бидат јавно обелоденети преку интернет. Доколку не поднесат извештај или содржи неточни податоци следи казна до $200.000 и до 5 години затвор[15].

Со цел да се спречи трговијата со влијание конгресмените имаат забрана да работат како лобисти одреден период по завршувањето на мандатот, и тоа за 2 години за поранешните членови на претставничкиот дом и 1 година за поранешните сенатори,

Покрај тоа, Државниот обвинител на секое 6 месеци до Конгресот праќа Извештај за спроведувањето на Законот за обелоденување на лобирањето.

1.4. Регулирање на лобирањето во Македонија

Според македонското законодавство[16] лобирање е активност насочена кон законодавната и извршната власт на централно ниво, како и кон локалната власт, заради остварување определени интереси во процесот на донесување закони и други прописи. Лобист е физичко лице кое врши лобирање за соодветен паричен надоместок, регистрирано за вршење на лобирање, или е вработено во правно лице кое е регистирано за вршење на лобирање со кое е склучен договор за лобирање. Додека нарачател на лобирање е заинтересирано физичко или правно лице кое има интерес од лобирањето пред законодавната, извршната и локалната власт.

Лобирањето се спроведува доброволно,врз основа на писмен договор меѓу лобистот, односно правното лице кај кое е вработен лобистот и нарачателот на лобирањето, како страни во лобирањето. Нарачателот на лобирањето му издава на лобистот полномошно, со кое лобистот се претставува пред органите кај кои лобира. Лобист може да биде домашно физичко лице кое е запишано во регистарот на лобисти или е вработено во правно лице со кое е склучен договор за лобирање.

Регистар на лобисти се води кај генералниот секретар на Парламентот, додека надзорот над лобистите го врши Државната комисија за спречување на корупцијата. До наведените институции секој лобист има обврска да достави годишен извештај, кој содржи податоци: за кого лобирал, кога и за кое

[14] https://opensecrets.org/lobby/top.php?indexType=c

[15] Lobbying Disclosure Act Guidance, https://lobbyingdisclosure.house.gov/amended_lda_guide.html

[16] Закон за лобирање, Службен весник на Република Македонија бр. 106/2008

прашање, кај кого и преку кои активности лобирал, податоци за финансиските средства што ги добил за извршеното лобирање.

И покрај законската рамка, која постои повеќе од десет години, сепак лобирањето не се разви во Македонија. Имено, во 2013 и 2014 година беше регистриран само еден лобист.

Ваквата состојба не е логична и реално неодржлива, како пример, САД има околу 328 милиони жители со просек од 11-12.000 лобисти на годишно ниво, односно на секои 27.000 жители следи еден лобист, додека Македонија со 2,2 милиони жители има само еден лобист. Тоа укажува дека се неопходни промени во постоечката правна рамка со цел нејзина сеопфатност, адекватност, спречување на нерегулираните елементи за скриено лобирање а со тоа и појава на корупција.

Во Македонија прашањето за лобирање е недоволно обработено, поради тоа потребно е водење на јавна кампања со цел запознавање на јавноста со прашањата – лобирање, лобист, лобирањето како професија и слично[17].

Имено, поентата на лобирањето е да им се даде еднаков пристап на граѓаните околу можноста да влијаат врз донесувањето на одлуките на органите на управување на демократски начин. Лобирањето не е таен процес, напротив тој мора да биде транспарентен а со тоа опасностите од коруптивни дејствија се намалуваат.

Conclusion

Lobbying as a set of procedures for convincing public officials in the decision-making process has a different application. In some countries it is a very developed tool for influencing decision-makers, while in others it is a taboo subject wrapped up with questions, which should associate to dishonesty, twisting the rules, that is, corruption.

The legislative approach is also different from one state to another. In some countries there are strict legal regulations, in others there are more liberal solutions, in the third is left to self-regulation, while in the last group there are no rules for lobbying.

Many factors influence the way to regulate lobbying, such as the level of economic development, the system of moral values, the degree of rule of law, the results of dealing with corruption, but the most appropriate model for the regulation of lobbying is a system of precise legal regulation, where exactly the rights and obligations of the lobbyists are determined.

Lobbying is a tool for involving individuals or groups in the creation of public policies. Through lobbying, they come into contact with decision-makers and have the opportunity to incorporate their attitudes in social processes through a reasoned approach.

[17] Expert report, Gregor Pirjevec, Skopje 2016, https://www.dksk.mk/fileadmin/user_upload/2_Zakon_za_lobira__e_ekspertski_izveshta__.pdf

Заклучок

Лобирањето како збир на постапки за убедување на носителите на јавни одлуки во процесот на одлучување има различна примена. Во некои држави е многу развиена алатка за влијание врз носителите на јавни одлуки, додека во други е табу тема завиена со непознаници, кои што треба да асоцираат на нечесност, изврттување на правилата, односно корупција.

Легислативниот пристап, исто така, е различен од една до друга држава. Во некои држави има строга законска регулатива, во други постојат полиберални решенија, во трети е оставено на саморегулацијата, додека четврти воопшто немаат правила за лобирањето.

Повеќе фактори влијаат на начинот за регулирање на лобирањето, како што се, ниво на економски развој, систем на морални вредности, степен на владеење на правото, резултати од справувањето со корупцијата, но сепак како најадекватен модел за регулирање на лобирањето е системот на прецизна законска регулатива, каде точно се определуваат правата и обврските на лобистите.

Лобирањето е алатка за вклучување на поединци или групи во креирањето на јавните политики. Преку лобирање, тие доаѓаат во контакт со носителите на јавни одлуки и имаат можност преку аргументиран пристап да ги инкорпорираат своите ставови во општествените процеси.

Користена литература

- Lobbying in the European Union, Directorate-General Internal Policies, European Parliament 2007, http://www.eurosfaire.prd.fr/7pc/doc/1211469722_lobbying_eu.pdf

-Lobbying in Germany, Transparency International 2014 https://www.transparency.de/fileadmin/Redaktion/Publikationen/2014/Lobbying_in_Germany_TransparencyDeutschland_2014_EN.pdf)

- Lobbying Disclosure Act Guidance (January 1 2008), https://lobbyingdisclosure.house.gov/amended_lda_guide.html

- Lobbying in Romania and the EU, The Romanian Lobby Registry Association, http://registruldelobby.ro/en/lobbying-in-romania-and-the-eu.html

- Law on lobbying activities, Republic of Lithuania (27 June 2000 No VIII-1749, last amended on 20 June 2017 No XIII-453), https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9473b770a2a311e7a65c90dfe4655c64?jfwid=-8x127n8n6

- Loi du 16 avril 1979 fixant le statut général des fonctionnaires de l'Etat, Journal official du Grand-Duché de Luxembourg http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/1979/04/16/n1/jo

- Lobbyist Regulation, National Conference of State Legislatures, http://www.ncsl.org/research/ethics/lobbyist-regulation.aspx

- Lobbying Database, Center for Responsive Politics, https://www.opensecrets.org/lobby

- Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying 2010, OECD, https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379

-Transparency and integrity in lobbying, OECD 2013, http://www.oecd.org/corruption/ethics/Lobbying-Brochure.pdf)

- Transparency of lobbying in Member States, Comparative analysis, European Parliament 2016 http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595848/EPRS_BRI(2016)595848_EN.pdf

- Transparency of lobbying in Member States - Comparative analysis, European Parliament 2016, http://www.europarl.europa.eu/EPRS/Transparency_of_lobbying_in_Member_States.pdf

- Transparency Register, http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do

- Закон за лобирање, Службен весник на Република Македонија бр. 106/2008

- Expert report, Gregor Pirjevec, Skopje 2016, https://www.dksk.mk/fileadmin/user_upload/2_Zakon_za_lobira__e_ekspertski_izveshta__.pdf

https://corporateeurope.org/en/lobbycracy/2012/06/danish-parliament-takes-steps-towards-lobbying-transparency (29.06.2012)

КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРЕВЕНЦИЈА И БОРБА ПРОТИВ НАСИЛСТВОТО ВРЗ ЖЕНИТЕ И СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО – БАЗИЧЕН ДОКУМЕНТ ЗА ЗАШТИТА ОД РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО

UDC: 364.63-027.553-055 *Прегледен труд*

Доц. д-р Марјан Габеров

Европски Универзитет - Скопје

Апстракт

Конвенцијата на Советот на Европа за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство позната како Истанбулска конвенција, претставува најзначајниот меѓународен документ за борбата со семејното насилство. Како меѓународен документ, Конвенцијата дава исклучителен и забележлив придонес на меѓународен план во борбата со насилството врз жените и домашното насилство. Основна цел на трудот е да ги претстави сите механизми кои ги предвидува оваа конвенција кои се во насока на заштитата од родовото базирано насилство. Родовото базирано насилство се однесува на кој било штетен акт спротивен на волјата на лицето, кој е базиран врз социјално пропишаните разлики меѓу мажите и жените. Како предмет на трудот се поставува анализата на содржината на овој базичен документ кој се однесува на заштитата од родовото базирано насилство.

Клучни зборови: *насилство, род, семејно насилство, мажи, жени*

CONVENTION ON PREVENTING AND FIGHTING AGAINST VIOLENCE AGAINST WOMEN AND DOMESTIC VIOLENCE – BASIC DOCUMENT FOR THE PROTECTION AGAINST GENDER-BASED VIOLENCE

Abstract

The Council of Europe's Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence known as the Istanbul Convention is the most important international document on combating domestic violence. As an international document, the Convention makes an outstanding and significant contribution internationally in combating violence against women and domestic violence. The main purpose of this paper is to present all the mechanisms foreseen in thE Convention aimed for protecting against gender-based violence. Gender-based violence refers to any harmful act contrary to the will of the person,

based on socially prescribed differences between men and women. The subject of the paper is the analysis of the content of this basic document that deals with the protection against gender-based violence.

Keywords: *violence, gender, domestic violence, men, women.*

Вовед

Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жените и семејното насилство е усвоена од страна на Советот на Европа во 2011 година.[1] По својата правна природа оваа конвенција претставува меѓународен документ кој на непосреден, односно директен начин уредува прашања кои се однесуваат на феноменот на семејното насилство, пред се на семејното насилство врз жените. Конвенцијата опфаќа неколку аспекти на семејното насилство како што се, прашањата кои се однесуваат на превенцијата на жртвите од семејното насилство и процесуирањето на сторителите на овој вид на насилство во рамките на семејството. Од голема важност претставува и прифатениот начин на дефинирање на видовите на семејно насилство преку прифатениот родово заснован принцип. Оваа конвенција претставува првиот меѓународен договор во кој на прецизен начин се дава дефинирање на поимот “род”, во контекст на општествено поставените улоги на мажите и жените во општеството.

Во оваа насока се и тврдењта на Мирчева и Чачева, според кои оваа конвенција претставува најсеопфатниот документ во меѓународно правни рамки, преку кои се обезбедува заштита на жените од семејното насилство, вклучувајќи го тука и домашното насилство, гонењето на сторителите, како и мерките за заштита на жртвите на овој вид на насилство.[2] За правната природа на конвенцијата говори и Гогов, кој утврдува дека оваа конвенција претставува првиот правнообврзувачи документ во областа на семејното насилство во регионални рамки.[3] Џуклески смета дека во ера на постојано усовршување и напредок на општеството, во ера на постојана и интензивна глобализација неопходно е имплементирање на решенијата кои се предвидени во конвенцијата, во нашето законодавство се со цел да се подобри состојбата во однос на заштитата на жените од насилство, како во семејството, така и во општеството.[4] Донесувањето на еден ваков меѓународно правен документ кој првенствено се однесува на заштита на жените од домашно насилство, вклучително и останатите видови на домашно насилство, е резултат на целокупниот напор кој е направен од страна на Советот на Европа, како организација од регионален карактер, за уредување на предметната состојба и подобрување на прашањето кое се

[1]Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[2]Мирчева, С., Чачева, В.:*Итни мерки за заштита на жртвите на домашно насилство: Истанбулска конвенција*.Скопје:Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.
[3]Гогов, Б.:*Човековите права на жртвите на насилство врз жените и домашно насилство во областа на миграција и азил.* Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.
[4]Џуклески, Г.:*Облици и начини за вработување на жени во земјите од кои потекнуваат*. Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.

однесува на превенција, заштита и спречување од семејно насилство врз жените, воопшто.[5] Донесувањето на еден ваков документ од меѓународно правна природа, го потенцира фактот за нетолеранција за насилството кон жените, како во рамките на семејството, така и во јавноста. Со конвенцијата се создаваат конкретни и задолжителни обврски за државите во насока на заштита на жените од насилство, преку воведување и примена на холистички пристап во имплементирање на обврските.[6]

Арнаудовски донесувањето на оваа конвенција го оправдува од два аспекта, првиот аспект е оној преку кој со истата треба да се подобри положбата на жената во сите сфери на општеството и да се постигне што поголема еднаквост и рамноправност со мажот, и вториот аспект според кој постои нагласена потреба од превенирање и заштита на жртвите на семејното насилство, пред се на жените, како и да се утврди самиот факт зошто токму ваквите акти на насилство допринесуваат за деградирање на интегритетот на жената која е жртва на насилството во рамките на семејството, насилство поради кое истата се чувствува како човечко суштество кое е од понизок ранг.[7]

Истанбулска конвенција

Структурално Конвенцијата се состои од преамбула и 81 член. Донесувањето на конвенцијата и решенијата кои се предвидени во истата се врз основа на дотогаш донесени меѓународни документи, како што се, Европската Конвенција за заштита на човековите слободи и права,[8] Европската социјална повелба,[9] Конвенцијата на Советот на Европа за борбата против трговијата со луѓе,[10] Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуално искористување и сексуално злоупотребување.[11]

Одредбите од Конвенцијата се систематизирани во дванаесет поглавја, во кои на соодветен начин се уредуваат прашања кои непосредно се однесуваат на спречувањето на семејното насилство врз жените, како и домашното насилство.

Поглавјето I опфаќа прашања кои се однесуваат на целите на самата конвенција, областите на кои што истата се применува, дефинирањето на основните поими, прокламирање на принципот на рамноправност, обврските на државата во насока на остварување на целите, како и политиките за родова чувствителност.

Поглавјето II ги опфаќа интегрираните политики кои се предвидуваат во конвенцијата и начините на собирање на податоци од предметната област. Така во оваа смисла се предвидува воспоставување на сеопфатни и координативни политики за предметната проблематика, финансиските импликации на

[5]Божиновски, А. *Кривично правни одредби од Инстанбулската конвенција на Советот на Европа*.Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.
[6]Мирчева, С., Гогов, Б.:*Личноста на жртвата на насилство врз жени при одмерувањето на казната: секундарна виктимизација или правда.* Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 21, бр. 1. 2014.
[7]Арнаудовски, Љ.:*Криминолошки пристап кон деликтите на насилство*. Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.
[8]The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 1950.
[9]The European Social Charter, Council of Europe, 1996.
[10]Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Council of Europe, 2005.
[11] Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Council of Europe, 2007.

државата за остварувањето на целите на конвенцијата, вклучителноста и значењето на невладиниот сектор за имплементација на одредбите од конвенцијата, обврската за воспоставување на национално координативно тело за следење на политиките од оваа област.

Поглавјето III од конвенцијата непосредно се однесува на мерките и процесите на заштита од семејно насилство врз жените и домашното насилство, преку укажувањата за преземање на општи мерки за превенција, подигнување на свеста кај пошироката јавност за проблемите на семејно насилство, потребата за воведување на ова прашање во рамките на образовните програми, неопходната потреба за обука на професионалците кои постапуваат со жртвите на семејно насилство и сторителите на семејното насилство, превентивните интервенции и програмите за третман, како и учеството на приватниот сектор и средствата за јавно информирање во целокупниот процес.

Поглавјето IV ги опфаќа активностите на државите кои треба да ги преземат во насока на заштита и поддршка на жртвите од понатамошните акти на насилство, преку воспоставување на систем за информирање на жртвите за насилство за нивните права и остварување на нивна заштита, обезбедување на правна помош, специјализирани услуги за поддршка на жртвите, формирање на засолништа на потребите на жртвите, воспоставување на телефонски линии за потребите на жртвите, од аспект на нивно советување и понатамошно постапување, посебна поддршка на жртвите на сексуалното насилство, посебна поддршка на децата кои се сведоци на актите на семејно насилство, како и начините на пријавување, од пошироката јавност и од професионалните структури.

Поглавјето V ги опфаќа обврските на државата во насока на имплементирање на обврските од истата во рамките на материјалното право во државите, кои се однесуваат на уредувањето на казнено правната заштита од семејното насилство врз жените и останатото домашно насилство, уредувањето на граѓанско правната заштита, како и уредувањето на социјално правната заштита од овој вид на насилства.

Поглавјето VI ги покрива прашањата на истрага и гонење на сторителите на овие забранети дејствија од областа на семејното насилство, како и заштитните мерки за жртвите, како што се општите обврски кои мора да се преземат од страна на државата, непосредната реакција, постојаната проценка на ризикот, итните мерки за заштита, мерките за забрана на приближување или заштита, мерките на заштита, спроведувањето на истрагите, правната помош и застареноста за кривично гонење од ваквиот вид на кривични дела.

Поглавјето VII опфаќа прашања кои се однесуваат на проблематика која е поврзана со миграцијата и азилот на жените кои се жртви на насилство, и тоа пред се мигранти и баратели на азил. Така во овој дел се уредува статусот на престој на овие лица, родово заснованите барања за азил и забраната за протерување односно враќање.

Следното поглавје VIII ја опфаќа меѓународната соработка во насока на остварување на целите на Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жените и семејното насилство, потенцирајќи ја важноста од воспоставувањето на ваквата соработка на меѓународен план.

Поглавјето IX од Конвенцијата го воспоставува механизмот за следење на имплементацијата на одредбите од оваа конвенција, претставен преку "GREVIO", кој претставува група на експерти за акција против насилството врз жените и домашното насилство.

Поглавјето X се осврнува на поврзаноста на Конвенцијата за превенција и борба против насилство врз жените и семејното насилство со останатите меѓународни документи од потесната област.

Начинот и постапката на изменување на основниот текст на Конвенцијата за превенција и борба против насилство врз жените и семејното насилство е предвиден во поглавјето XI од истата.

Последното поглавје XII опфаќа завршни одредби од конвенцијата, како што се ефектите кои се очекуваат да се постигнат со оваа конвенција, решавањето на споровите кои би настанале како резултат на различно толкување на одредбите на конвенцијата, потпишувањето и ратификацијата на конвенцијата, начинот на пристапување кон конвенцијата, нејзината територијална примена, резерви на конвенцијата, откажувањето од нејзината примена.

Целите на конвенцијата се поставуваат со член 1 од истата.[12] Така во оваа смисла, како цели на конвенцијата се определени прво, заштитата на жените од сите видови на насилство, како и спречувањето, процесирањето и елиминирањето на насилството врз жените и домашното насилство, второ, заложбите за сузбивање на сите облици на дискриминација над жените и промовирањето на суштинска рамноправност помеѓу мажите и жените, вклучително и самото зајакнување на жената, трето, воспоставување на сеопфатна рамка, политика и мерки за заштита и помош за сите лица кои се жртви на семејно насилство, пред се за жените жртви на семејно насилство, како и за останатите лица во семејството кои се појавуваат како жртви на семејно насилство, четврто, постојано унапредување на меѓународната соработка во поглед на елиминирање на насилството над жените, како и елиминирање на останатите облици на насилство во рамките на семејството, петто, обезбедување на поддршка и помош на организациите и органите на прогонот во насока на остварување на делотворна соработка, се со цел да се имплементира сеопфатниот пристап на елиминирање на насилството над жените и останатите облици на насилство во семејството.

Членот 3 од конвенцијата дава дефинирање на неколку поими кои се однесуваат на феноменологијата на семејното насилство, како што се насилството врз жените, домашното насилство, род, родово засновано насилство врз жените, жртва на семејно насилство и поимот жени.[13]

"Насилство врз жените", согласно конвенцијата се третира како грубо кршење на човековите права и дискриминација. Како акти на насилство врз жените се определени сите оние кои се родово засновани, и врз основа на кои доаѓа или може да дојде до физичко повредување на жените, нивно сексуално повредување, психичко повредување или економско повредување, како и заканите за преземање на такви дејствија, изнуди или произволно лишување од слобода. Притоа битно е да се напомене дека при ваквите акти на насилство врз жените е од значење дали се случува во рамките на јавниот или приватниот живот, од аспект на карактеризирањето како такво.[14]

[12]Article 1 of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[13]Article 3 of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[14]Article 3 a of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.

"Домашното насилство", согласно конвенцијата ги опфаќа сите видови на насилство, какви што се физичкото насилство, сексуалното насилство, психичкото насилство и економското насилство кои се случуваат во рамките на семејството како затворена општествена група или кои се случуваат во едно домаќинство. Како круг на лица помеѓу кои може да се извршува ова домашно насилство, определени се поранешните или сегашните сопружници или партнери, без оглед на фактот дали сторителот на домашното насилство го дели или го делел истото живеалиште со лицето кое е жртва на овој вид на насилство.[15]

Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жените и семејното насилство за прв пат дава дефинирање на поимот "род".[16] Согласно оваа конвенција под овој поим се подразбира диференцирањето на улогите, однесувањата, активностите, атрибутите, кои според самото општество се својствени само за жени или се својствени само за мажи. Дефинирањето на овој поим е од значење за спречување и борба против насилството во една поширока рамка се со цел остварување на рамноправност помеѓу мажите и жените. Најголемиот број од истражувања покажале дека поделбата на улогите во рамките на семејството според родот создаваат стереотипи кои резултираат со штетна пракса и допринесуваат за насилството над жените да стане општествено прифатливо.[17]

Како "родово засновано насилство врз жените", согласно нормативниот текст на конвенцијата се смета секој вид на насилство кој што е насочен кон жената, токму поради фактот што е жена или поради самиот факт дека токму таквото насилство несразмерно ја погодува жената како жртва на насилството.[18]

Под поимот "жртва", според конвенцијата се подразбира секое физичко лице кое е изложено на дејствијата и актите кои значат сторување на насилство врз жената или домашно насилство.[19]

Во насока на правилното определување на широкиот поим "жена", конвенцијата се решава за пристап преку кој во рамките на овој широк поим ќе ги подведе и сите девојчиња кои се на возраст до 18 години, се со цел да се обезбеди заштита од актите на насилство на оваа категорија лица, кои според своите карактеристики може да се сметаат за ранливи.[20]

Заклучок

Генералниот заклучок е дека за сите оние држави кои ја имаат потпишано Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жените и семејното насилство, вклучително и нашата држава, се предвидуваат плејада на обврски за државата се со цел да се обезбеди остварување на целите на Конвенцијата, преку целосен третман на сите облици на насилство врз жената и останатите видови на домашно насилство, како и мерките кои се неопходни за да се преземат за заштита на жртвите на овој вид на насилство и самото казнување на сторителите. При целокупниот процес, остварувањето на

[15]Article 3 b of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[16]Article 3 c of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011
[17]Lakucevic, S.: *Konvencija Saveta Evrope o sprecavanju i borbi protiv nasilja nad zenama i nasilja u porodici - komentar*. Beograd: Uprava za rodni ravnopravnost, Ministrastvo za rada i socijalne politike. 2012.
[18]Article 3 d of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[19]Article 3 e of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.
[20]Article 3 f of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011.

правата на жртвата на овој вид на насилство, секогаш треба да бидат на прво место, заземајќи централна позиција.

Користена литература

Арнаудовски, Љ.: *Криминолошки пристап кон деликтите на насилство*. Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.

Божиновски, А. *Кривично правни одредби од Инстанбулската конвенција на Советот на Европа*. Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.

Гогов, Б.: *Човековите права на жртвите на насилство врз жените и домашно насилство во областа на миграција и азил.* Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.

Lakucevic, S.: *Konvencija Saveta Evrope o sprecavanju i borbi protiv nasilja nad zenama i nasilja u porodici - komentar*. Beograd: Uprava za rodni ravnopravnost, Ministrastvo za rada i socijalne politike. 2012.

Мирчева, С., Гогов, Б.: *Личноста на жртвата на насилство врз жени при одмерувањето на казната: секундарна виктимизација или правда.* Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 21, бр. 1. 2014.

Мирчева, С., Чачева, В.:*Итни мерки за заштита на жртвите на домашно насилство: Истанбулска конвенција.* Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013.

Џуклески, Г.: *Облици и начини за вработување на жени во земјите од кои потекнуваат*. Скопје: Македонска ревија за казнено право и криминологија, Здружение за кривично право и криминологија, година 20, бр. 1. 2013 .

Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Coincil of Europa, 2011

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 1950.

The European Social Charter, Council of Europe, 1996.

Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Council of Europe, 2005.

Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Council of Europe, 2007.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА ДРЖАВАТА И ИДЕНТИТЕТОТ

UDC: 316.334.3.063.6:321 *Прегледен труд*

М-р Виолета Паунковска

Европски Универзитет Република Македонија - Скопје

Апстракт

Глобализацијата како феномен е фасцинантен за истражување во сите области на современото општествено опкружување во светот, не поради политиката што ја водат земјите туку поради енормните варијации во пристапите и искуствата на различните земји.

Целите кои имам намера да ги достигнам пишувајќи за глобализацијата всушност се нејзината темна страна односно како таа допринесе распаѓање на држави и идентитети. Глобализацијата е причина во која луѓето веруваат дека живеат во момент на историски преод кој доведе до технолошка-информациона револуција која создава глобална економија за која пред неколку децении се наоѓаше на страниците на Универзитетскита литература и претставуваше теорија за иднината. Но, ете глобализацијата го стори своето, најпрво почнуваји од исчезнувањето на националниот суверенитет па до создавање на нови наднационални политики, економски, културни и криминални структури на чија сметка почна заробувањето на држави и нивна ерозија.

Клучни зборови: *ерозија на држава, идентитет, марионетска држава, државен суверенитет.*

GLOBALIZATION, FUNCTIONING OF STATE AND IDENTITY

Abstract

Globalization as a phenomenon is fascinating for research in all areas of the contemporary social environment in the world, not because of the country's policy but because of the enormous variations in the approaches and experiences of different countries.

The goals I intend to achieve by writing about globalization are actually its dark side, that is, how it has contributed to the decay of states and identities. Globalization is the reason people believe that they are living at a time of historical transition that led to a technological and information revolution that creates a global economy that has been on the pages of University literature decades ago and was a theory of the future. But this is what globalization has done, first of all since the disappearance of national sovereignty to the creation of new

supranational policies, economic, cultural and criminal structures on whose account the capture of states and their erosion began.

Keywords: *erosion of a state, identity, puppet state, state sovereignty.*

Вовед

Глобализацијата како неодминлива појава претставува причина за неупех во начините на кои се водат политиките во многу земји. Во 1999 година Професорот Гидес издаде една мала книга „Забеган свет‘‘ во која глобализацијата ја претставува како процес во кој се одвиваат комплексни промени кои освен што влечат нагоре исто така туркаат надолу при што создаваат нови притисоци во самоуправувањето на власта. Токму таквиот начин на водење на политика води кон нестабилност на државите и загрозување на националниот идентитет.

Многу светски политичари и аналитичари фрлаат атак врз глобализацијата дека таа е причина за економските, социјалните кризи како и природните катастрофи. Вакви појави на антиглобализација се среќаваат се почесто. Америка е најголем извор на загрозување на глобалната економија како и мешање во внатрешната политика на многу држави и создавање на тензии кои на крај резултираат со војни.

Самото контактирање на луѓето од различни региони на светот придонесува за тоа тие да прифаќаат зборови од странските јазици и да ги применуваат истите, често глобализацијата придонесува да бидат увезени различни вредносните ориентири и религиските определби во националната економија. Често се случува одлуките донесени во странска земја да ја променат благосостојбата на населението во домашната земја. Сето тоа негативно влијае на државниот интегритет на земјата. Глобалистите од друга страна го фаворизираат мешањето на различните култури и јазици на светско ниво. Според нив тоа може позитивно да влијае кон поголема интеграција и благосостојба во светски рамки.

Марионетска држава

Што всушност значи заробена држава и нејзино еродирање? Постои една дефиниција на американскиот социолог К.Мек Кнел за таканаречена Марионетска држава која гласи: „ марионетската држава е делумно суверена држава под контрола на странска власт." За прва ваква модерна марионетска држава се смета Батавската Република (Холандија) прогласена во 1795 година. Потоа Наполеон од Франција во почетокот на IX век беше поразен од серија новосоздадени европски држави.

„Во текот на историјата, многу земји очигледно ги имале сите свои движења диктирани од друга странска сила. На таков начин, "марионетска држава" е влада која има мала волја на сопствената, бидејќи и е потребна финансиска поддршка или воена поддршка. Така, таа делува подредена на друга моќ во замена за сопствениот опстанок. Марионетска влада уште има своја фасада на идентитет,

задржана со задржување на своето знаме, име, национална химна, закон и устав. Сепак, овие видови на влади не се сметаат за легитимни според меѓународното право. Некои марионетски држави се целосно независни на хартија, но во пракса се контролирани од други нации, па дури и од мултинационални компании кои имаат огромни интереси во таа држава. "Марионетски држави" е убедлив термин кој го користи печатот за да ги опише земјите за кои се тврди дека се контролирани од други”.[1]

Дали и Р. Македонија претставува марионетска држава под контрола на странска власт и заробена држава која постепено еродира и се распаѓа? Во процесот на глобализацијата чие интензивирање се почуствува во средината на дваесетиот век беше еден од најзначајните и за Р.Македонија која по втората светска војна беше прифатена како петта Република на поранешна СФРЈугославија. Но, во периодот кога се сруши Берлинскиот ѕид е момент кога се распаднаа социјалистичките сојузи: СССР, Југославија меѓу нив и околу дваесет и седум евроазиски држави кои го започнале процесот на транзиција односно премин од социјализам во капитализам. Нашата Р. Македонија како и останатите членки на поранешна Југославија го започнала процесот за осамостојување во кој за среќа бил поразличен од другите бившојугословенски републики и заврши без крвопролевање на 8 септември 1991 година кога ја доби својата независност и суверенитет. Самото ова укажува на нови коренети промени во македонското општество со нова политичка, економска и социјана структура. Глобализацијата е главен фактор во сите свери на овие промени во Р. Македонија како и желбата на Р. Макеодонија за пристап во НАТО, ЕУ, ООН и други. Ваквите глобални промени на земјата не и донесоа многу просперитет и за жал и ден денес таа остана економски неразвиена земја односно земја која сеуште е во транзиција

Најпрво Р.Македонија имаше промена на политичката структура која резултираше со промена од еднопартиски во повеќепартиски (плуралистички) систем кој е производ на демократија, а со самото тоа настана промена на општествените институции. На сметка на ваквиот повеќепатиски систем денес во Р.Македонија настана хаос помеѓу македонскиот народ и нејзините малцинства. Едни се за позиција (партиите кои се на власт), други се за опозиција. Едни се потпомогнати од надвор и имаат поддршка за влез во НАТО и ЕУ со поставени услови и уцена за промена на името на републиката, другите пак држат до суверенитетот и самостојноста. Ова што се случува во Р.Македонија, е типично мешање на други држави однадвор. Факт е дека постои демографска динамика во Албанија која еволуира до степен што Тирана преку албанските партии во Македонија интервенира, Ова што се случува истовремено покажува и дека тоа сме го дозволиле како држава, значи постои ерозија на државноста сфатена како лидерство, како извршна власт, како политички партии и на крајот како граѓанство.

Ерозија на државата

Како услов за ерозија на државата е процесот на приватизација кој се однесува на промена на сопственоста. Во времето на социјализмот, сопственоста беше општествена, а тоа значи дека беше на

[1] https://www.worldatlas.com/articles/what-is-a-puppet-government.html

сите граѓани. Денес само мал дел од овие претпријатија се во сопственост на државата, останатите се во сопственост на физички лица. Има факти кои укажуваат дека повеќето од овие физички лица кои сега се сопстевници на претпијатијата во минатиот систем имале раководни функции во истите. Сето ова наместо продуктивност и зголемување на економската ефикасност како и вработување донесе обратен ефект. Многу фирми се затворија, а со тоа се намали и вработеноста. Резултатот на неуспешната приватизација кога се продадоа многу фирми и фабрики, нивното затворање драстично ја зголеми стапката на невработеност. Денес Македонија се соочува со странски инвестиции во внатрешното уредување кое претставуваат темпирана бомба за македонската економија. Странските инвеститори си најдоа ефтино тло за создавање капитал со уште поефтина работна сила.

Зголемената стапка на криминал која се отсликува преку матната транзиција во која не се прецизирани голем број еконоски и политички аспекти е уште еден фактор што ја носи државата кон ерозија. Зголемената стапка на криминал, непочитување на закони и слично.

Потоа друг услов е социјалната несигурност кој се однесува на драстичните промени во вредностиот систем кој дава слика на намален морал кај граѓаните, непочитување на традицијата и нејзините вредности и слично.

„Фактор што ги ослабува капацитетите на државата е ненадејните и брзи миграциски текови на најновиот период. Повторно, овој процес е интимно поврзан со глобализацијата. Целосното влијание на овие движења на населението врз европската држава допрва треба да биде целосно проценето, но неколку почетни структурни точки се доволно јасни. Од 18-тиот век, европската држава создаде комплекс административна машинерија за да обезбеди населението на нејзината територија да им се знае преку регистрите, списоците и, последно, електронските бази на податоци. Целта на овој "капацитет за читање" е да се обезбеди оданочување и редот, особено преку еден сет на законски одредби."[2]

И, Република Македонија се соочува со миграциски проблеми т.н „бела чума". Доминантна категорија на оние кои заминуваат се невработени и млади луѓе. Ова негативно влијае врз вкупната економија и пазарот на трудот и социјална со што се кинат јазлите на стабилност во државата.

Глобализацијата фактор за ерозија на Македонската државата и губење на идентитетот

Низ историјата на македонскиот народ и држава се среќававаат низа глобални реконструирања кои водат до нова конфигурација на идентитетот на македонецот. Ќе почнам од турското ропство кога голем дел од македонскиот народ беше присилно муслиманизиран или своеволно поради страв од императорот заради своја лична егзистенција тој се потурчуваше. Понатака низ двете балкански војни кога дел од македонците мораа да станат грци, други бугари, трети срби. Така македонскиот идентитет стана динамичен и се конструира низ интеракција на припадници на една култура со други кулури.

[2] https://verfassungsblog.de/the-european-union-and-the-erosion-of-state-capacity/

Ова не е исклучено ни во денешно време кога на на 17 јуни 2018 година во селото Нивици, Грција на брегот на Преспанското Езеро беше потпишан меѓународен договор од страна на шефовите на дипломатијата на Македонија, Никола Димитров и на Грција, Никос Коsијас. Договорот е потпишан и од страна на ООН, од посредникот Метју Нимиц за спорот на името Македонија. Со овој договор Македонија го промени своето име во Северна Македонија односно формалното име денес и е Република Северна Македонија.

Од стручно правен аспект се покажа дека Договорот е напишан од непрофесионални правници без пошироко правно знаење кој изобилува со многу противуставни одредби. Од текстот на овој Преспански договор се гледа дека владините неискусни правници се обидоа да ги изиграат и да го злоупотребат материјалното право со одредби кои никако не влегуваат во владина надлежност, туку се во исклучива и ексклузивна надлежност на претседателот на Републиката .

„Со прифаќањето официјално и уставно име на државата да биде Република Северна Македонија, и тоа ерга омнес (и за внатрешна употреба), имплицитно се загрозува постоењето на македонската нација (губење на националниот идентитет), на македонската држава под името што досега била позната и создава услови за појава на некој нов државно-национален хибрид. Притоа огромна доза конфузија и нејасност предизвикува и толкувањето на терминот nacionality, односно дали терминот „националност" кај втората страна, дефинирано во членот 1(3) б од спогодбата како „македонско/државјанин на Република Северна Македонија" се однесува исклучиво на државјанството, во смисла на поседување на патна исправа или, пак, на националниот (етничкиот) идентитет на најголемиот дел од граѓаните на државата."[3]

Според горенаведеното јасно се согледува дека е направена рестрикција на државниот, националниот, институционалнот, историскиот идентитет и суверенитет на Македонија. Освен проблемот со дефинирање на државјанството каде македонско е граѓанин на Република Северна Македонија следуваат низа други рестрективни епизоди во однос на ограничување на право на културно наследсто, откажување на малцинствата и друго.

Заклучок

Покрај се што е кажано и напишано досега за глобализацијата едноставно би можела да заклучам дека таа е доста притивречен феномен која априори останува лоша ништејќи цели држави, идентитети и нации. Во овој однос за глобализацијата во секојдневниот живот па и во мислата на научниците не може да се извлече единствен заклучок бидејќи постои голема дискрепанца. Глобалистите во глобализацијата гледаат процес кој за уништува националната држава како condicio sine qua non за нејзиното идно опстојување. Сувереноста во денешниот современ свет го изгуби своето поранешно значење и улога кое го имала. Денес практично најголем дел од теоретичарите се согласуваат дека глобалната криза посебно придонесува за

[3] https://www.novamakedonija.com.mk/makedonija/politika

кризата на модерно втемелената нација-држава.

Нацијата претставува општествено економска, политичка и културна заедница со заедничка традиција, јазик и историја што е независна од човечкото дејствување и сознание и идентитетот на една нација спаѓа во категоријата на природните нешта (битие, објект). Националниот идентитет се темели на самоидентификација, односно самоодредување на поединци како членови на конкретна национална група и нивното чуство на припадност во нивната етничка група, користењето на националниот јазик, заедничката религија, национлн култура и друго. Ако не постои идентификација на национална свест не може да постои ниту држава. Рушењето на една држава, нејзиниот суверенитет и национален идентитет од страна на други држави претставува кршење на меѓународното право.

Во оваа парадигма на разгледување на релациите глобализација - држава - идентитет како проблем укажува на потреба за изнаоѓање компромисно решение кое би гласело „ Државата и националниот идентитет се интегрирани и претставуваат есенцијален дел од сопственото „јас“ на индивидуата.“

Користена литература

Јове Кекеновски (декември, 2010), Глобализацијата како релативизација и индигенизација, напис објавен во македонски дневен весник „Време”,

Duško Lozina (2004), Globalizacija i suverenitet nacionalne države Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu,

Castells, Manuel (2003), Internet galaksija: Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb,

Pusić , Eugen (2004), Некои конвергентни мотиви во општествените науки, RAD, HAZU, br. 489, Zagreb и Globalizam i državna uprava, Politička misao, vol. XXXVI, Fakultet političkih znanost, Zagreb

Hirst Paul-Thompson Grahame (2001), Globalizacija-merjunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja, Liberata, Zagreb,

Милорад Струпар (2006), Светски поредак, глобализација и питање суверенитета, труд во рамките на проектот„Можности за примена на модерните филозофско-политички парадигми на трансформација на општеството во Србија/југославија“

Јована Ќириќ, Суверенитет у савремено доба, филозофија и друштво 1/2008

The Concise Oxford Dictionary of POLITICS, (2003), (second edition), ed. Iain Mclean, Alistair McMillan, Oxford University Press

Интернет извори

https://www.worldatlas.com/articles/what-is-a-puppet-government.html

https://verfassungsblog.de/the-european-union-and-the-erosion-of-state-capacity/

https://www.novamakedonija.com.mk/makedonija/politika

„РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО ВО СЕМЕЈСТВОТО – ТЕОРИИ И ПРИСТАПИ КОН ДОМАШНОТО НАСИЛСТВО"

UDC: 364.63-027.553-055 *Стручен труд*

Доц. д-р Александар Нацев, Проф. д-р Марјан Богданоски

Европски Универзитет Република Македонија - Скопје

Апстракт

Проучувањето на семејното насилство е специфичен предизвик, затоа што овој облик на насилство претставува специфичен општествен проблем, чија етиологија се заснова на мултифакторското влијание на културолошкиот, традиционалниот, историскиот амбиент односно, патријархатот и родовата социјализација, посебно во државите од западен Балкан.

Семејните фактори и семејното насилство претставуваат актуелен проблем на причиност и посебен облик на криминалитет. Причините за интересот на науката за овој проблем произлегуваат од фактот дека се работи за многу распространета појава на деликвентно однесување, чии корени се традиционално надвор од фокусот на државната – институционална интервенција и регулација, но со многу значајни општествени последици од криминална природа.
Клучни зборови: *семејство, семејни фактори, криминалитет, семејно насилство.*

„Gender based violence in the family – Theories and approaches to domestic violence"

Abstract

The research of domestic violence poses a serious challenge, because this form of violence is a specific societal problem, whose etiology is based on the multifactor influence of the cultural, traditional and historical ambient, especially the patriarchate and the gender socialization, in the Western Balkan countries.

The family factors and the domestic violence are an actual problem and separate kind of criminality. The reasons why science is interested in this problem arise from the fact that it is a widely found act of delinquent behavior, whose roots are traditionally out of the focus of the state and from the institutional intervention and regulation, but it is a behavior which has very serious societal consequences, because of its criminal nature. **Keywords**: *family, family factors, criminality, domestic violence*

Вовед

Човековиот живот се одвива во семејство. Луѓето по правило се раѓаат во семејство каде се подигаат и пораснуваат и самите оформуваат семејство. Семејството обезбедува раѓање и обновување на поколенијата и врши оспособување на младите поколенија. Раѓајќи се во семејството, продолжувајќи во семејството, човекот ја одржува човековата заедница. Заради тоа репродуктивната функција еедна од најважните, зашто со невршењето на ова функција би се загрозил опстанокот на човештвото. Семејната функција се однесува и на биолошка и на културна репродукција, што подразбира комплетен процес на одгледување на детето до зрела личност.

Здравото и складно семејство овозможува непречен развој на поединците и претставува цврста основа за правилен развој на општеството. Семејството како заедница, пред сé, го сочинуваат родителите и нивните деца (потесен поим), односно и други роднини по крв, по права и странична линија до определен степен, посвоител, посвоеник, хранител и храненик и сл.

Теории и пристапи кон семејното насилство

Психолошкиот пристап

Психолошкиот пристап е засниван на теориите кое го согледуваат насилството внатре во семејството како поединечна појава предизвикана со одредени психолошки особини на насилникот и жртвата. Постарите теории појавата на семејното насилство го поврзуваат со појавата на психопаталошките особини како што се менталната ретардација, садизмот и мазохизмот. Како пример, некои жени поради сопствените мазохистички желби за патење и малтретирање свесно ги одбираат насилните брачни партнери. Теориите за женскиот мазохизам никогаш нееемпириски потврдена, а авторите нагласуваат дека нејзиното истакнување на одговорност на малтретираната жена за насилството на коее изложена, и смалување на одговорноста на насилникот за сопственото однесувањее многу штетно за правното, политичкото и општественото дејствување.

Селигмановата *теорија на научната беспомошност* (Селигман, 1975)[1] се обидува да објасни зошто жените жртви на семејното насилство не ги напуштаат своите насилни партнери. Ако саканото однесување на жената жртва, насочено кон отстранувања на негативните влијанија, останува без резултати, тоа постепено нестанува, а реакцијата изостанува дури и кога повторно ќе се воспостави врска помеѓу таквото однесување и неговите последици. Објаснувањето на овој феномен се припишува на посебната емоционална состојба, депресија и страв од немање резултати: за постоење на ваква беспомошност нее важна објективната состојба на работите, него субјективното доживување на жртвата, односно нејзиното верување во немањето контрола над сопствениот живот.

[1]Творецот на оваа теорија е Martin Selingmen. Види: Seligman, M. E. P. (1975): *Helplessness: On Depression, Development and Death.*San Francisco: W. H. Freeman. и Seligman, M. E. P. & Maier, S. F. (1967): Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*, 74, 1-9.

Теоријата на преживување претставува критика на теоријата на научната беспомошност. Таа тргнува од стојалиште дека малтретираните жени цело време активно одговараат на насилството и вложуваат напори за барање помош. Помошта по правило изостанува, но жените не отстапуваат, посебно кога насилството ќе се зголеми. Битен е размерот на односот на барањето помош и ескалацијата на насилството - дали ќе сака и како малтретираната жена ќе бара помош зависи од многу околности: од нејзината емоционална и економска поврзаност со насилникот, материјалната ситуација, бројот на децата и малтретирањето преживеано во текот на детството.

Авторите[2] наведуваат дека психолошките теории на семејното насилство се неприфатливи за современата концепција на општествените науки, истакнувајќи дека современиот мултидисциплинарен пристап во проблемот на семејното насилство ги вклучува и психологијата и психијатријата.[3]

Во третирањето на семејното насилство мора да се води сметка и за семејното насилство на оние кои се наоѓаат на границата помеѓу ментално здрави и душевно болни лица. Таа категорија на луѓе денеска, следствено на Американската психијатриска класификација на менталните пореметувања DSM-*IV*3 се вика "антисоцијална пореметеност на личноста" а ние ја знаеме како психопатија.[4]

Но, мора да се има во вид, иако причините и динамиката на насилството спрема жените и децата е сложен и вклучува меѓусебно поврзано дејствување на многу економски, социјални и психолошки фактори, постои, веродостојна емпириска евиденција, дека психопатите заземаат поголем процент во семејното насилство. Освен тоа, истражувањата укажуваат и на одредени разлики во семејното насилство на психопатите во однос на непсихопатите кои се, и тоа како релевантни за пристапот во решавањето и пенализацијата на овој вид на насилство. Тие разлики се поврзани за мотивите на виолентност, за modus operandi, последиците на жртвата, но и за резултатот од судски одредените видови на корективен третман. [5]

Социолошки пристап

Социолошките теории како главни причини на семејното насилство ги наведуваат општествените фактори: полот на жртвата и сторителот, како и нивниот општествен статус, односно односите во општеството и целокупната општествена структура. Со семејното насилство во социологијата се занимаваат четири основни теоретски концепти: општа систематска теорија, теорија на ресурсите, теорија на субкултура и теоријата на размена и социјална контрола. Посматрањето на многубројни влијанија на феноменот семејно насилство како збир на општествени фактори од кои ниту еден нее нужен и доволен услов им е заедничко на сите социолошки теории[6].

[2]Marija Lukić, Slađana Jovanović кои го спровеле истражувањето *Drugo je porodice: nasilje u porodici – nasilje u prisustvuvlasti,* Instituta za kriminološkaisociološkaistraživanja, Beograd, 2001.
[3] Ibid
[4]Radulović, D. Osobenosti i posledice psihopatskog nasilja u porodici, 2005, стр. 11, http://www.vds.org.yu/File/Tem0501.pdf
[5] Radulović, D. *Antisocijalni poremećaj ličnosti I prestupništvo,* Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, Univerzitet u Beogradu, 2004, стр. 259.
[6]Laura Blažetić, Drugo je porodice: nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.; http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir18/18nasilje.htm

Позначајни теории во рамките на овој пристап се економската теорија и социолошката теорија.

А) Економска теорија

Според економската теорија, причините за насилството во бракот се врзуваат за лошите материјални услови: невработеноста, лошата материјална состојба, лошите станбени услови, голем број на деца итн. Основна слабост на ова теорија е што нее во состојба да го објасни насилството во услови на благосостојба, како и фактот дека не секогаш лошите материјални услови се поврзуваат со насилството во бракот.[7]

Б) Социолошка теорија

Појдовната позиција на приврзаниците на социолошката теорија е дека, семејството е општествена институција врз која, како и впрочем и секоја друга институција, влијаат голем број општествени фактори. Во тие рамки, семејното насилство како општествена појава е резултат на дејствувањето на бројни општествени фактори. Согласно со таквиот пристап, а во врска со објаснувањето на насилството во семејството, се сретнуваат четири концепти:

а) **Општа систематска теорија** - насилството во семејството го третира како производ на дејствувањето на голем број општествени фактори, меѓу кои се истакнуваат нормативната структура, цртите или особините на личноста, конфликтите и фрустрациите;

б) **Теорија на ресурси** - семејството како и сите останати општествени системи се темели на закани со сила од страна на тој што ги контролира ресурсите (општествените, економските) и е во позиција да контролира и навредува, па дури и да користи сила. Во рамките на семејството, мажот е тој што ги контролира семејните ресурси, а тоа му дава можност во одредени ситуации тоа контролирање да го прави и преку користење на сила.

в**) Теорија на субкултура -** појдовна позиција на ова теорија е дека општествените норми и вредности упатуваат на насилство во семејство. Тоа значи дека насилството е одобрено, односно покриено со вредности кои се фаворизирани од определени делови од културата на некое општество.

г) **Теорија на размена и социјална контрола -** ова теорија претставува спој на две теории, преку кој насилството во семејството се третира како размена на агресија, во чија основа лежи принципот на награди и трошоци. Тоа значи дека насилството се случува тогаш кога наградата (користа што се добива) од насилството за насилникот е поголема од загубата (трошоците).[8]

[7]Чачева, В, Фришиќ, Ј, Мишев, С, op.cit, стр, 29

[8] Ibid стр. 29

В) Теорија на еволуција

Ова теорија се позиционира на ставот дека како резултат на промените и развојот на општествените односи од едноставни до комплексни, семејствата по форма стануваат се помали, а со тоа односите воспоставени со нив поструктуирани и повеќезначајни. Овие промени предизвикуваат разлики во родителската грижа и воспитувањето на децата, па така, на пример, во одредени семејства се дава помал степен на независност на децата и се применува физичкото казнување за пројавената непослушност. Ова теорија смета дека послушноста е високо ценета вредност која овозможува постоење на насилство само како резултат на причините кои постојат надвор од семејството, а не и во него.

Општата систематска теорија на истражување на проблемот на семејното насилство ја пријагодија MurrayStraus и JeanGilesSims, сметајќи го овој вид насилство како производ на општиот општествен состав чиј подсостав е семејството. Straus тврди дека причините за тоа насилство се многубројни, а меѓу нив се и нормативната структура, цртите на личноста, конфликтите и фрустрациите. Стереотипите на семејното насилство се учат во раното детство од родителите, браќата, сестрите, постојано се реафирмираат низ вообичаената општествена интеракција и масовните медиуми.[9]

Феминистички пристап

Феминистичките теории[10] се развиле на критика на постојните теоретски објаснувања на семејното насилство, како и на феминистичката пракса, а претставува специфичен спој на многу теории. Семејното насилство го гледаат како општа општествена појава присутна во сите времиња и сите култури, а оваа просторна и временска универзалност ја објаснуваат со основните категории на феминистичките теории: односот на родот и полот, моќта, контролата, влијанието и патријархатот. Анализирајќи ја теоријата на ресурси и размената, феминистичките претставници насилството го сметаат за последен ресурс за осигурување на подредената положба на жената и нејзина согласност за машката доминација. Општествената контрола на полот има клучна улога во разбирањето на насилството врз жената, вклучувајќи и семејно насилство[11]. Феминистичката теорија смета дека патријархатот е најширока причина за злоупотреба и дискриминација на жените: тој го произведува и одржува насилството над жените со структурално и идеолошко влијание. Недостатоците на овој

[9]Laura Blažetić. http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir18/18nasilje.htm
[10] Феминизмот почнува со употреба во францускиот јазик почнувајќи од 1837 година за да го означи учењето кое што се залага за ширење на правата и улогите на жените во општеството. Феминизмот е теорија и пракса која, тргнувајќи од начелата на еднакви вредности на мажите и жените, влијае на општествените промени, со цел за престанок на општествените, политичките и екеномските дискриминации на жените.
http://zomnis.awardspace.info/dokumenti/Pojmovnik.pdf.
[11]Laura Blažetić. http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir18/18nasilje.htm

теоретски пристап се содржани во фактот дека ова теорија се задржува исклучиво на жените како жртви на семејното насилство.[12]

Насилство над жените

Насилството над жените како израз на историска нееднаквост на распределбата на моќта помеѓу мажите и жените и историска нерамноправност на половите, е присутно во сите развојни фази во општеството. Жените без разлика на националната, расната и верската припадност, културата, староста, се изложени на разни облици на физичко, сексуално, психолошко и економско малтретирање. Корените за насилството над жените лежат длабоко во структурата на општеството, а насилството претставува најчест облик на кршење на човековите права во Европа[13].

Специфичноста на односот помеѓу сторителот и жртвата се причина за големата темна бројка кај овие дела и за нивното неказнување. Според податоците на Бирото за правосудна статистика, во САД годишно се регистрираат околу 3,8 милиони случаи на семејно насилство.[14]

Спрема податоците на Светската здравствена организација, различни студии покажуваат дека во просек помеѓу 10 и 50% од жените искусиле некој облик на физичко насилство од партнерот, дека помеѓу 12 и 25% од жените се присилени на сексуален однос, од своите бивши или сегашни партнери, а распространетоста на присилната проституција и трговијата со жени од година во година постојано расте.[15]

По своите битни карактеристики насилството во семејството се разликува од насилството надвор од семејството. Тоа секогаш претставува злоупотреба на моќ и обид за вршење контрола, најчесто над членовите на семејствата кои имаат помала моќ и/или зависат од другите. И жените и мажите можат да бидат сторители на насилство, но родоватадимензија на насилството во семејството е негова суштинска карактеристика. [16] Сите статистики покажуваат дека женитесе најчести жртви на семејното насилство. [17]

Поради својата традиционално подредена положба во семејството и во општествено економскиот живот, како и поради својата физичка инфериорност, жените се, пред сé, жртви на своите мажи и љубовници поради сексуално неверство или одбивањето да стапат во брак или одбивањето на

[12] Ibid

[13]Appelt and Kaselitz.***More than a roof over your head***. Vienna: European Information Center Against Violence Against Women, 2002.

[14] Ignjatovič, Đj. Kriminologija, Beograd, 2000, стр. 209.

[15]Jemrić, I. Nasiljenadženama - violence against women,
http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/istrazivanja/nasiljenadzenama/Nasilje.htm

[16] Зборот род се однесува на општествено конструирани улоги и очекувања од жените и мажите, на чии воспоставувања и одржувања влијаат многу различни фактори: општествени, културни, религиски, политички, економски, обичајни, правото, класната и етничката припадност и сл. Ставовите и однесувањата спрема родот се научени и можат да се менуваат.

[17] Во Германија и САД секоја трета жена барем еднаш во животот е малтретирана од машките членови на своето семејство. Во Русија 80% од сите злочини се случуваат во домот; во 1992 година во Куба е спроведена анкета која покажа дека 26,2% од испитаните жени се жртви на физичко, а 33,5% на психичко насилство од страна на сопругот; во Египет една од три жени е најмалку еднаш во животот претепана од страна на својот сопруг; во Кувајт околу 15% од жените се изложени на насилство; во Пакистан 80% од жените се изложени на семејно насилство; во Папуа Нова Гвинеја, две третини од сите жени се претепани во бракот; во Литванија 34,5% од сите жртви на убиства се жени кои се убиени од нивните мажи; во Јужна Африка секој шести ден по една жена е убиена од нејзиниот маж или дечко.
http://nasilje_u_porodici.mojblog.co.yu/

љубовни односи. Што се однесува, пак, до жртвите на жените убијци, тоа се лица од нивната најблиска околина. Тие не убиваат непознати лица, туку само поединци со кои стоеле во блиски меѓусебни односи (своите брачни или вонбрачни новороденчиња, новороденчиња на своите ќерки, своите несакани деца, мажи, соседи, подалечни роднини и познаници).[18]

Во меѓународните документи насилството над жените почнува да се разгледува дури во деведесетите години од 20 век. Еден од најзначајните документи за женските човекови права - Конвенцијата за укинување на сите облици на дискриминација над жените усвоена во 1979 година, не содржи никакви одредби за насилството над жените. Насилството се препознава како сериозен проблем дури во 1993 година со усвојување на Декларацијата за елиминација на насилството над жените па се реди во приоритетните подрачја на дејствување во контекстот на еднаквоста на мажите и жените.[19]

Дефиниција на проблемот

Насилството над жените опфаќа (но со тоа не смее да биде ограничено): физичко, сексуално и психолошко насилство во семејството (сексуално малтретирање во семејството, брачно силување, генитално осакатување и др.), насилство до кое се доаѓа во поширокота заедница (силување, сексуално малтретирање или вознемирување на работа, образовните институции и сл., трговија со жените, присилна проституција) и насилство сторено или толерирано од страна на државата.

Насилството се манифестира на неколку начини, како: физичко, сексуално, психолошко, економско, структурално и духовно насилство[20].

Физичкото насилствое најдрастичен извор на семејното насилство, со кое со нанесување на телесни повреди се загрозува физичкиот интегритет и самиот живот. Тежината на повредите варира од минимални, лесни телесни повреди, од искршени заби до тешки повреди, траен инвалидитет и смрт[21]. Физичкото насилство опфаќа: туркање, повлекување за коса, удирање со раце и нозе, гризење, генитално сакатење, мачење, убиство...

Сексуалното насилствое секој сексуален чин сторен против волјата на друго лице, било да жртвата не дала согласност или насилникот не можел да ја добие затоа што се работи за дете или немоќно лице. Во тој вид насилство спаѓаат: сексуално задевање, нечесни коментари, егзибиционизам, несакани сексуални предлози, присилба на содејство и гледање на порнографија, присилен секс, силување, инцест, болен или понижувачки сексуален чин, насилна трудност, трговија со жени и експлоатација во индустријата на сексот, полов однос со дете, полов однос со злоупотреба на позиција, блудни дејствија ....

Психолошкото насилство се состои од различни облици на приговори, закани, изолации, малтретирање, јавни напади и сл.

---

[18] Сулејманов, З. Убиствата во Македонија, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1995, стр. 152

[19]Jemrić, I. Nasilje nad ženama - violence against women, http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/istrazivanja/nasiljenadzenama/Nasilje.htm

[20] Kovačević S. и Mežnarić S. (2001.) Nasilje nad ženama 2000.: Izveštaj istraživanja, Zagreb: Centar za žene žrtve rata

[21] http://www.csrns.org.yu/sigurnakuca/Porodicno_nasilje/porodicno_nasilje.html

Економското насилство првенствено се однесува на нееднаков надзор над пристапот на заедничките ресурси, ускратување на пристапот до пари, запослување или образование. Во поширока смисла се однесува и на уништување на имотот и кражба. [22]

Структуралното насилство вклучува невидливи (а се поприсутни) препреки во остварување на основните права. Тие препреки се репродуцирани во самото општествено ткиво односно во нееднаквата распределба на моќта која произведува нееднаквост помеѓу жените и мажите и ја прави легитимна[23].

Духовното насилство се однесува на разорување или уништување на културните или религиските уверувања на жените со исмејување, казнување и присилба да усвои одредено верување.[24]

На едно лице што е насилно убиено, процентот е поголем број на оние што се физички или психолошки повредени. Официјалните податоци за случаи со нефатални последици обично не се целосни, особено оние што се однесуваат на видовите на интерперсонално насилство кои носат социјален белег. Кај земјите во развој и кај високоразвиените земји е поголема веројатноста жените што биле злоупотребени од нивните партнери попрво да им се доверат на своите пријатели или на семејството за ваквите искуства отколку на полицијата, а голем број од нив никому не спомнуваат за тоа.[25]

Криминализација на насилството врз жените и семејното насилство во Република Македонија

Согледувањето на влијанието кое што насилството го има на вршење на кривични дела од страна на женитее значајно и се користи при оценка на кривичната оценка и донесување на одлука за казна. Општеството кое што дозволува насилството врз жената да помине неказнето а со тоа и истото да продолжи, ја тера жената самата да се обидува да го запре насилството и притоа создава ризик да таа на силата одговори со сила. Утврдувањето на постоењето на синдромот на малтретирана жена претставува еден од начините на докажување на врската помеѓу брачното насилство и убиството на насилникот. Докажувањето на постоењето на овој синдром помага при утврдување на состојбата на пресметливоста, т.е. кривичната одговорност на сторителот. Но употребата на докажување на BWS трпи и многу критики. Gillespie[26] истакнува дека тој доказ се темели на пасивноста и беспомошноста на малтретираната жена, и ја отвора вратата на засилување на постоечките стереотпи за малтретираната жена. Chan[27] смета дека доказот кој премногу ја истакнува ирационалноста и емотивноста на малтретираната жена ја занемарува женската разумност, и поротата често се прашува како може да така

[22] Економското насилство може да се појави од страна на возрасните деца или другите лица од кои што старите лица се економски зависни, исто така жртви можат да бидат и децата или други лица кои економски зависат. http://www.fasper.bg.ac.yu/downloads/Ristanovic/osnovne%20studije/prezentacije%20sa%20predavanja/Nasilje1.ppt

[23] Günther Gugel, Seminar Gewaltprävention, Institut für Friedenspädagogik Tübingen, 2003

[24] Jemrić, I. Nasiljenadženama - violence against women, http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/istrazivanja/nasiljenadzenama/Nasilje.htm

[25] Heise LL, Ellsberg M, Gottemoeller M. Ending violence against women.Baltimore, MD, Johns Hopkins University School of Public Health, Center for Communications Programs, 1999 (Population Reports,Series L,No.11).

[26] Nikolić – Ristanović, V.: "Od žrtve do zatvorenice"; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd 2000. стр. 150

[27] Ibid, стр. 151

беспомошна жена извршила едно екстремно насилно дело како што е убиството. Но други научници сметаат дека BWSe психичка состојба од минлив карактер кое што настанала поради одредени надворешни фактори и кое што ќе исчезне кога жената ќе излезе од насилното опкружување .

Во Република Македонија проблематиката на насилството врз жената постои одамна, но дури со формирањето на невладините организации почнува да им се обрнува внимание на жените жртви на насилството.

Измените на кривичниот законик во делот на кривичното дело насилство во семејството претставува важен чекор во решителното спротиставување на овој облик на криминалитет. Со експлицитното предвидување на кривична одговорност за насилство во семејството[28], како и со предвидување на кривично гонење по службена должност, државата упати јасна порака дека насилството во семејството веќе не е приватна работа туку кривично дело и дека на него треба да се реагира во согласност со тоа.

Заклучок

Предвидувањето на кривичното дело насилство во семејството претставува почетен чекор во менување на правниот и вкупното општествено реагирање во ова област. Меѓутоа, изнаоѓањето на најдобри решенија во овој, како и во останатите правни области, нее можно и без постојано следење и анализа на праксата на примена на веќе постојните одредби, сознанија за искуствата на другите, но ни без согледување на проблемите на насилство во семејството како дела на поширок контекст. Решенијата кои многу добро функционираат во едни, можат да бидат потполно неефикасни во други општества, и обратно. Исто така, правото е само една, често последна, и не ретко за жртвата најнепријатна карика во ланецот на општествената помош и подршка. Заради тоа, согледувањето на насилството во семејството во правен но и во поширок општествен контекст, треба да ни помогне во изнаоѓање решенија кои се адекватни на високото ниво на севкупната структурална виктимизација, како за жената така и за машкото, која постои во нашето општество.

Conclusion

The prognosis of the criminal act domestic violence is the first step in the legal and societal reaction in this area. But, the promotion of best solutions for this, as well as in the other legal areas, is not possible without a constant research and analysis of the practice of undertaking the regulations which are already in force and gathering experience about their use, and without the identification of the domestic violence acts in a much wider context. The solutions which are functioning in certain societies might not be the best idea for other

[28] Во кривичниот законик во чл. 123 ст. 2 е предвидена казна од најмалку десет години или доживотен затвор за лице што друг ќе лиши од живот при вршење на семејно насилство. Кривичен законик на Р. Македонија.

societies, and vice versa. Also, the legal battle is just one, and often, the most inconvenient link in the chain of societal support and help.

Because of that, finding the right answers for dealing for domestic violence, should be seen in just the legal context, but in a much wider whole of society context, and these answers should help us in finding the right solutions which are adequate with the high level of victimization this crime brings, both for the men and women in our society.

Користена литература

Appelt and Kaselitz - *More than a roof over your head*. Vienna: European Information Center Against Violence Against Women, 2002

Heise LL, Ellsberg M, Gottemoeller M. Ending violence against women.Baltimore, MD, Johns Hopkins University School of Public Health, Center for Communications Programs, 1999 (Population Reports,Series L,No.11).

Ignjatovič, Đj. Kriminologija, Beograd, 2000

Marija Lukić, Slađana Jovanović - *Drugo je porodice: nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti,* Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001

Nikolić Ristanović, V.: "Od žrtve do zatvorenice"; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd, 2000

Radulović, D**.** Osobenosti i posledice psihopatskog nasilja u porodici, 2005

Radulović, D**.** *Antisocijalni poremećaj ličnosti I prestupništvo*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, Univerzitet u Beogradu, 2004

Seligman, M. E. P. (1975): *Helplessness: On Depression, Development and Death.* San Francisco: W. H. Freeman. и Seligman, M. E. P. & Maier, S. F. (1967): Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*;

Сулејманов, З. Убиствата во Македонија, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1995

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА ЗА СОЦИЈАЛНО ЗАГРОЗЕНИ ПАЦИЕНТИ ВО КОИ СПАЃААТ И ИМИГРАНТИТЕ

UDC: 364.69-787.9-054.7 *Прегледен труд*

Проф. д-р Митко Ивановски

Аџибадем Систина - Скопје

Апстракт

Зголемената миграција низ целиот свет доведува до мултиетнички општества. Се смета дека денес има над 200 милиони бегалци во светот, а тие имаат неопходна потреба од здравствени услуги и помош. Имигрантите се разликуваат по својата етничка и социјална култура, јазик, обичаи, однесување, што може да претставува бариера за лекарите, кои се одговорни за давање здравствени услуги. Сите овие фактори треба да ги имаат во предвид докторите и целиот медицински и административен персонал, за да можат правилно да ја вршат секојдневната клиничка работа. Имигрантите, не само што се разликуваат од домородното население во Европа, туку се разликуваат и од своите сонародници во нормални услови, бидејќи поминале низ опасни и стресни ситуации при бегството од опасности кои го загрозиле нивниот живот и животот на нивните семејства, како и имотот кој го оставиле зад себе. Тие сега се соочуваат со економска, социјална, здравствена немоќ. Помошта која ја очекуваат од медицинскиот персонал ја сметаат неопходна и затоа потребен е еден нов концепт во давањето здравствена заштита на граѓаните со социјална инклузија.

Клучни зборови: *здравствена заштита, инклузивно општество, миграција, култура;*

HEALTH CARE FOR SOCIALLY DISADVANTAGED PATIENTS INCLUDING MIGRANTS

Abstract

Increasing migration around the world is leading to multiethnic societies. It is estimated that there are over 200 million refugees in the world today, and they are in dire need of health services and assistance. Immigrants differ in their ethnic and social culture, language, customs, behavior, which can be a barrier to doctors responsible for providing health services. All of these factors need to be taken into account by doctors and all medical and administrative staff in order to be able to perform their daily clinical work properly. Immigrants

are not only different from the natives of Europe, but also different from their compatriots under normal circumstances, because they have gone through dangerous and stressful situations of escaping the risks that endanger their lives and the lives of their families, as well as the property that they left behind. They are now facing economic, social and health disabilities. The help they expect from the medical staff is deemed necessary and therefore a new concept is needed in providing health care to citizens with social inclusion.

Keywords: *health care, inclusive society, migration, culture;*

Вовед

Разбирањето на културните разлики е почетен чекор во давањето здравствени услуги на мултикултурно општество, особено во случај на социјално ранливите групи, бегалци, иселеници, пациенти од соседни земји со различни култури, поради што, медицинскиот персонал треба да се вклучи во процесите на учење за развој на меѓународни културни компетенции. Крос-културната обука им овозможува на медицинските работници да стекнат знаења и вештини за да ја исполнат улогата на културните агенти. Унапредувањето на културната интелигенција и меѓународната културна компетенција е од клучно значење за идниот успех на болниците кои работат во глобален контекст. Една од најважните карактеристики на успешни здравствени организации со мултикултурно влијание е организациската култура. Затоа, во овој труд, најпрвин ќе се осврнеме на дефинирање и класификација на организациската култура, обука за крос-култура на медицинскиот персонал, крос-култура во Аџибаден Систина, како и инструменти за мерење на организациската култура.

1.1. Дефиниции за организациска култура

Научниците никогаш не биле во можност да се договорат за едноставна дефиниција на културата. Во 1870 година, антропологот Едвард Тилор ја дефинирал културата како "комплексна целина која вклучува знаење, верување, уметност, морал, закон, обичај и други способности стекнати од човекот, како член на општеството ". Оттогаш се нудат стотици други дефиниции, а Хофстеде, кој е експерт за крос-културни разлики и менаџмент, ја дефинираше културата како „колективно програмирање на умот што ги разликува членовите на еден човек во група, од друга група. Културата, во оваа смисла, вклучува системи на вредности кои се претставуваат градежни блокови на културата".

Под норми ги подразбираме социјалните правила и упатства кои се пропишуваат за соодветно однесување, во одредени ситуации. Во оваа смисла, терминот општество се однесува на група на луѓе, кои делат заеднички сет на вредности и норми. Додека општество може да биде еквивалент на една земја, некои земји имаат повеќе заедници (т.е. поддржуваат повеќе култури), а некои општества опфаќаат повеќе од една земја.

Вредности и ставови се темел на културата. Тие го обезбедуваат контекстот во кој општествените норми се воспоставени и оправдани. Тие може да вклучуваат ставови на општеството кон такви концепти како индивидуална слобода, демократија, вистина, правда, чесност, лојалност, општествени обврски, колективна одговорност, улогата на жената, љубовта, бракот и така натаму. Вредностите не се само апстрактни концепти; тие се инвестираат со значително емоционално значење. Луѓето тврдат, се борат, па дури и умираат над вредностите, како што е слободата, на пример. Вредностите, исто така, често се рефлектираат во политичкиот и економскиот систем на општеството.

Нормите се општествени правила кои ги уредуваат активностите на луѓето една кон друга. Нормите, наречени - Фолклорни патишта (однесување кое потекнува од традицијата), се рутински конвенции од секојдневниот живот. Општо земено, тие се акции со мало морално значење. Иако тие го дефинираат начинот на кој луѓето се очекува да се однесуваат, нивното кршење, обично не е сериозна работа. Луѓе кои ги кршат фолклорните патишта, може да се сметаат за ексцентрични или лошо воспитани, но тие обично не се сметаат за опасни. Во многу земји, странците првично може да се извинат за кршење на фолклорните патишта. Добар пример за нив е однесувањето кон времето во различни земји. Луѓето се мошне свесни за текот на времето во САД и северно-европските култури како што се Германија и Велика Британија. Луѓето се свесни за планирањето на нивното време и брзо се иритираат кога нивното време е потрошено во чекање, особено во ходниците кога бараат помош од докторите[1].

Фолклорните патишта вклучуваат **ритуали и симболично однесување**. Ритуалите и симболите се највидливи манифестации на една култура и претставуваат надворешно изразување на подлабоки вредности[2].

Осуди се норми кои се сметаат како многу важни за функционирањето на едно општество и социјален живот. Тие имаат многу поголемо значење од фолклорните патишта. Според тоа, нивното кршење може да донесе сериозна одмазда. Тоа вклучува фактори како, обвиненија против кражба, прељуба, инцест и канибализам. Во многу општества, се донесени вакви закони. Така, сите напредни општества имаат закони против кражба, инцест и канибализам. Сепак, постојат и многу разлики меѓу културите. Во Америка, на пример, пиењето алкохол е широко прифатено, а во Саудиска Арабија потрошувачката на алкохол се смета за прекршување на важни социјални обичаи и е казниво со казна затвор, (некои западни граѓани кои работат во Саудиска Арабија го искусиле тоа).[3]

Културата вклучува повеќе нивоа кои се движат во различни димензии. На широко ниво, разликите во наднационалната култура опфаќаат повеќе земји и вклучуваат регионални, етнички, верски и јазични димензии. На национално ниво, владите создаваат суверени граници, за да се разликуваат различни нации со политички и правни регулаторни системи. Во деловната литература, повеќето истражувања за културата ја користат нацијата-држава како замена за културата. Другите нивоа на анализа за културата,

[1] McCleary R. and R. J. Barro, *Religion and Economy*, Journal of Economic Perspectives, Spring 2006,

[2] Weber, M., *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Charles Scribner's Sons, 1958, original 1904- 1905). For an excellent review of Weber's work, see A. Giddens, Capitalism and Modern Social Theory (Cambridge: Cambridge University Press, 1971).

[3] Barro, R. J. McCleary, R, *Religion and Economic Growth across Countries*, American Sociological Review, October 2003,

вклучуваат субкултури, како и професионални и организациски групи. Покрај различните нивоа, културата, исто така, вклучува различни димензии.

1.2. Класификација на култури

Постојат четири главни шеми за класификација на културата кои обезбедуваат рамка за идентификување на меѓународните разлики во културата. Прво, антропологот Едвард Т. Хол (В. 1914) ги класифицирал културните разлики во пет различни димензии: **време, простор, работа, пријателства и договори**. Потоа, направена е класификација, која вклучува: **културна ориентација и однос кон природата, односи меѓу луѓето, начини на човечка активност, верување за основната човечка природа, ориентација кон времето и употреба на просторот.**

Една од најистакнатите рамки за класификација на култури е според Хофстеде. Тој идентификувал четири главни димензии на културните вредности **- индивидуализам - колективизам, растојание на моќ, избегнување на несигурност и женственост** - заедно со една петта димензија која подоцна се идентификувала како **конфучијанска динамика или долгорочна ориентација**[4]. Конечно, Тромпенарс и Хампден-Тарнер ја прошириле класификацијата на Хофстеде со седум димензии кои го вклучуваат универзализмот наспроти индивидуализмот, колективизмот наспроти индивидуализмот, афективниот наспроти неутралните односи, специфичноста наспроти дифузноста, постигнувањето наспроти описот, ориентацијата кон времето и внатрешната контрола, наспроти надворешната. Четирите различни класификации обезбедуваат различни пристапи за организирање на многу комплексни димензии кои ја сочинуваат културата. Голема премиса која ја поткрепува потребата за организирање на различни културни димензии е средство за да се избегнат скапи грешки во водењето лечењето на странски пациенти.

Различните класификации обезбедуваат мапа со која се прави смисла за комплексната природа на културата. Важни предупредувања кои треба да се имаат на ум се, дека секоја класификација не е сеопфатна и секоја потекнува од одредена културна перспектива.

1.3. Крос-културна обука

Медицинските работници треба да се вклучат во процесите на учење со крос-културна обука, за да ги развијат меѓународните културни компетенции. Крос-културна обука за меѓународни задачи опфаќа широк спектар на методи кои може да вклучуваат брифинзи за областите, читања, предавања / дискусии, лекции по јазик, филмови, вежби за самооценување, играње на улоги, патувања на терен, обуки за чувствителност и крос-културни симулации. Крос-културната обука, исто така, треба да се координира во повеќе фази за да се максимизира ефикасноста на учењето за индивидуалните менаџери

[4]Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage Publications, Beverly Hills, 1980

и организациските перформанси. Трите фази се ориентација кон предрасуди, социјализација во земјата и излез од земјата. Излезното дебрифирање е важно за организациско учење, а системот за управување со знаење, може да го поддржи унапредувањето на културните лекции што се изучуваат.

Постојат четири главни методи за испорака на крос-културна обука: интелектуалниот модел, моделот на симулација, модел на самосвест и модел на културна свест. Интелектуалниот модел вклучува традиционален пристап, во училница во општите читања и предавање. Моделот на симулација вклучува активности специфични за културата (на пример, како се работи во Јапонија, САД, Германија) со игри и вежби.[5] Методот за обука за самосвест се фокусира на тоа што учесниците ги идентификуваат своите предности и слабости во справувањето со различните култури, особено преземени-за-одобрени претпоставки за интеркултурни ситуации. Моделот за културна свест се фокусира на теоретската основа за разликите во однесувањето во културите. Клучот за ефикасна крос-културна обука е интеграцијата на повеќе методи кои овозможуваат учесникот да се пресели од едноставно во сложено ниво на учење, со зголемување на нивото на строгост на обуката[6]. Целта на користење на повеќе методи во крос-културна обука е да го унапредат процесот на учење, низ фазите на учење, за да се развијат културната интелигенција и меѓународни културни компетенции.

Културната интелигенција ги интегрира трите меѓусебно поврзани елементи: **знаење, внимателност и вештини за однесување**. Меѓународната културна компетентност оди чекор понатаму со посложена вештина која ги интегрира когнитивните, афективните и учењето во однесувањето, со кои медицинските работници (доктори, сестри и администрација), ефикасно да се вклучат во успешните меѓукултурни односи[7].

1.4. Крос-култура во Аџибаден Систина

Зголемувањето на способноста за ефикасно работење низ култури, исто така, обезбедува позитивна поддршка за решавање на голем број прашања за приспособување не само за бегалците, туку и за иселеници од други земји, како што е случајот со доктори од овие простори во Германија или пациенти кои доаѓаат од други земји, како на пример од Косово во Република Северна Македонија. Здравствените организации на кои им е важен ефикасен пристап кон пациентите, обебзедуваат вработени, кои го знаат јазикот и културата на странските пациенти. Ова е пример за болницата Аџибаден Систина, каде се вработени голем број преведувачи, како би се обезбедила правилна комуникација со пациентите, з ада може да се постави точна дијагноза и соодветно лекување.

[5] Quinn, R., Rohrbaugh. J.: *A Competing Values Approach to Organizational Effectiveness*. Public Productivity Review 5: 122–40.,1981

[6] Sieveking, N., et.al. : *Employees' views of their work experience in private hospitals*. Health Services Management Research 6 (2): 129– 38. 1993, CAS PubMedGoogle Scholar

[7] Stevenson, K.: *Are Your Practices Resistant to Changing Their Clinical Culture?* Primary Care Report 2 (5): 19– 20.,2000, Google Scholar

Не само јазикот, туку и други односи може да предизвикаат вистински шок од однесувањето на докторите кон пациентите. Генерално, најважниот клуч на културната интелигенција и интеркултурната компетенција е интеграцијата на повеќе сфери на крос-културно учење, за да може ефикасно да се вклучат во меѓународните ситуации. Ефективноста во усогласувањето на меѓукултурните разлики, често води кон креативност, иновација и синергија за продуктивни перформанси на работното место.

Докторите со високо ниво на културна интелигенција и компетентност, играат важна стратешка улога како културни агенти, помагајќи им на нивните организации да ги рангираат меѓународните граници. Агентите бараат и способност да се движат низ различни култури и легитимитет од различни културни перспективи, вклучувајќи ги и здравствените организациски и во рамките на локалната заедница. Тие имаат зголемени потреби на ваков тип на вработени за да ја пополнат улогата на агентите, бидејќи барањата на глобализацијата повеќе зависат од успешните односи со стратешките партнерски партнери, меѓународните добавувачи и глобалните клиенти, како што е партнерството на Систина и Аџибаден, која претсавува турска болница. На многу начини, како едно општество ги адресира прашањата на мултикултурализмот, создава ориентација која им овозможува на своите граѓани да живеат и да работат заедно во една глобална заедница. Културните норми обликувани од политиките на националната влада, ќе треба да ги избегнат и да ги уништат политиките за одделување (одржување различни културни идентитети, но не интегрирани) или асимилација (присилно отфрлање на традиционалниот културен идентитет за интегрирање во доминантен идентитет), со цел да се усвојат нови пристапи на мултикултурализмот. Важните принципи за мултикултурна политика се фокусираат на промовирање на толеранцијата и културното разбирање за почитување на различноста, препознавање на повеќе идентитети и градење заеднички обврзници за членство во локалната

Културните фактори понекогаш може да ги зголемат трошоците за водење бизнис. Културата не е статична, таа може да се развива. На пример, важни аспекти на британската култура значително се промени во текот на изминатите 30 години, а тоа се рефлектира во послабите класни разлики и пониско ниво на индустриски спорови.

1.5. Квантитативни инструменти за мерење на крос-културата

Постојат квантитативни инструменти кои им се достапни на истражувачите на здравствени услуги, кои сакаат да ја мерат културата и културните промени[8].

Пронајдени се тринаесет инструменти кои ги задоволуваат критериумите за вклучување, од кои девет имаат учинокот во студиите кои вклучуваат здравствени организации. Инструментите значително се разликуваа во однос на нивната основа во теоријата, форматот, должината, обемот и научните својства. Најчесто, клучни димензии се: климата на персоналот, стилот на лидерство, системите за

[8]Thomas, C., et.al.: *Measuring and Interpreting Organizational Culture.* Journal of Nursing Administration 20: 17– 24.1990, CAS PubMed Web of Science®Google Scholar

поврзување, приорети на целите, тимска работа на персоналот, компетенции, брзина на даена услуга (време на чекање), емпатија и др. Изборот на инструмент треба да се утврди со тоа како е конципирана организациската култура, целта на истрагата, намената употреба на резултатите и достапноста на ресурсите.

Заклучок

Реформите во здравствениот систем до неодамна имаа тенденција да се фокусираат пред се, на структурните промени. Но, по долги експериментирања дојдоа до заклучок дека е потребно да се работи на промена на органзиациската култура. Тоа е возможно со воведување на управувана грижа за пациентите, особено станските, бегалците, социјално ранливите категории, воспоставување тела за поставување стандарди, развој на системи за известување за грешки во медицината и реструктуирањето на примарната здравствена заштита.

Сепак, неодамнешните студии покажуваат дека структурните промени сами по себе не даваат очекувани подобрувања во квалитетот и перформансите во здравствената заштита. Како резултат на тоа, слушаме повици за „културна трансформација" која што е потребно да се изврши заедно со структурните промени, со цел да се постигнат подобрувања во квалитетот и перформансите.

Светот се менува брзо, здравствените организации треба да се прилагодат, за да преживеат и да успеат. Тие мора да бидат свесни дека, треба да се превземат одредени стратегии за воведување различни начини за формирање организациска култура, и културна трансформација.

Користена литература

McCleary, R., Barro, R. J.: *Religion and Economy*, Journal of Economic Perspectives, Spring 2006,

Weber, M.: *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Charles Scribner's Sons, 1958, original 1904- 1905). For an excellent review of Weber's work, see A. Giddens, Capitalism and Modern Social Theory (Cambridge: Cambridge University Press, 1971).

Barro, R. J. McCleary, R,: *Religion and Economic Growth across Countries*, American Sociological Review, 2003,

Littrell, R.: *Desirable leadership behaviors of Amulti-cultural managers in China*, Journal of Management Devolpment , 21, 2002

Mead, R.: *International Managemnt*, Cross-culturalDimensions,3rd ed, Malden Mass, Blackwell, 2005

Monger, J.: *International Comparison of Labor Disputes in 2004*, Labor Market Trends, April 2006,

Pankaj G.: *The New Global Road Map , Enduring Strategies for Turbulent Times*, Harvard Business Review Press, 2018

Schwerdtfeger, P.: *Business Futurist & Keynote Speaker on Technology Trends*, Walnut Creek, California, you toube and TED speaker, analytical and motivated speaker;

Pick, D. Dayaram, K.: *Modernity and Tradition in the Global Era: The Re-invention of Caste in India,* International Journal of Sociology and Social Policy, 2006,

Quinn, R., Rohrbaugh. J.: *A Competing Values Approach to Organizational Effectiveness*. Public Productivity Review 5: 122– 40.,1981

Seago, J.: *Organizational Culture in Hospitals: Issues in Measurement. Journal of Nursing Measurement* 5 (2): 165– 78.1997, CAS PubMedGoogle Scholar

Selznick, P.: *Leadership in Administration A Sociological Interpretation*. New York: Harper & Row. 1957, Google Scholar

Shortell, S. M., et.al.: *Assessing the Impact of Continuous Quality Improvement on Clinical Practice: What It Will Take to Accelerate Progress*. Milbank Quarterly 76 (4): 593– 624.1998 Wiley Online Library CAS PubMed Web of Science®Google Scholar

Shortell, S. M., et.al.: *Assessing the Impact of Total Quality Management and Organizational Culture on Multiple Outcomes of Care for Coronary Artery Bypass Graft Surgery Patients*. Medical Care 38 (2): 207–17.2000 Crossref CAS PubMed Web of Science®Google Scholar

Shortell, S. M., et.al.: *Implementing Evidence-Based Medicine: The Role of Market Pressures, Compensation Incentives, and Culture in Physician Organizations*. Medical Care 39 (7, Supplement): I-62– 78. 2001, CASGoogle Scholar

Sieveking, N., et.al. : *Employees' views of their work experience in private hospitals*. Health Services Management Research 6 (2): 129– 38. 1993, CAS PubMedGoogle Scholar

Smircich, L.: *Concepts of Culture and Organizational Analysis*. Administrative Science Quarterly 28: 339– 58. 1983, Crossref Web of Science®Google Scholar

Stevenson, K.: *Are Your Practices Resistant to Changing Their Clinical Culture?* Primary Care Report 2 (5): 19– 20.,2000, Google Scholar

Thomas, C., et.al.: *Measuring and Interpreting Organizational Culture.* Journal of Nursing Administration 20: 17– 24.1990, CAS PubMed Web of Science®Google Scholar

Tucker, R., et.al.: *Can Questionnaires Objectively Assess Organizational Culture?* Journal of Managerial Psychology 5 (4): 4– 11. 1990, CrossrefGoogle Scholar

Walker, H., Symon, G. Davies. B.: *Assessing Organizational Culture*: *A Comparison of Methods*. International Journal of Selection and Assessment 4 (7): 96– 105. 1996, Wiley Online Library Web of Science®Google Scholar

ПРИМЕНА НА КУРКУМИНОТ И НЕГОВИТЕ ДЕРИВАТИ ВО МЕНАЏМЕНТОТ НА КАРДИОВАСКУЛАРНИТЕ ЗАБОЛУВАЊА

UDC: 615.322:547.979.4]:616.1 *Прегледен труд*

М-р Мимоза Стаменковска

Европски Универзитет, Скопје

Апстракт

Куркуминот е активна компонента во куркумата - зачин кој широко се користи во кулинарството и како домашен лек за спречување и лекување на многу болести во Индија и други земји стотици години наназад. Меѓутоа, дури во текот на последните 40 години започнуваат да се прават истражувања со цел да се разбере молекуларната основа на терапевтските својства на куркуминот. Покрај тоа, куркуминот, исто така, се покажало дека има анти-атеросклеротични, анти-канцерогени, анти-дијабетични, анти-воспалителни и анти-оксидативни својства во животински модели на разни болести, како и кај луѓе. Во овој ревијален труд се нагласува кардиоваскуларната заштитна улога на куркуминот. Исто така, се дискутира и за терапевтската корист на дериватите на куркуминот и се посочуваат постоечките проблеми на куркуминот како ефикасен лек во менаџментот на кардиоваскуларните заболувања.

Клучни зборови: *истражувања, лек, атеросклероза, хипертензија, стратегии, ефекти.*

APPLICATION OF CURCUMIN AND ITS DERIVATIVES IN THE MANAGEMENT OF THE CARDIOVASCULAR DISEASES

Abstract

Curcumin is the active component in turmeric - the spice that is widely used in culinary and as home remedy for preventing and treating many diseases in India and other countries for hundreds of years. Despite that, the researches related to understanding the molecular basis of therapeutic properties of curcumin begun to appear last 40 years. In addition, curcumin has also been shown to have anti-atherosclerotic, anti-cancer, anti-diabetic, anti-inflammatory and anti-oxidative properties in animal models of various diseases as well as in humans. This review article underlines the cardiovascular protective role of curcumin. It is also discussed about the therapeutic benefits of curcumin derivatives and referred to the existing problems of curcumin as an effective drug in the management of cardiovascular diseases.

Keywords*: researches, drug, atherosclerosis, hypertension, strategies, effects.*

1. ВОВЕД

Кардиоваскуларни заболувања е општ термин за класа на нарушувања кои ги опфаќаат срцето и крвните садови.[1] Овие нарушувања се претежно хронични и се предизвикани од голем број на физички, хемиски и други штетни агенси кои делуваат на човекот во одредени услови. Во основата на сите кардиоваскуларни заболувања, некаде во 95%, главен виновник е атеросклерозата. Според Светската здравствена организација, 17,9 милиони луѓе годишно умираат од кардиоваскуларни заболувања, а се проценува дека 31% од сите смртни случаи во светот се предизвикани од овие болести.[2] Кардиоваскуларните заболувања се значајна причина за инвалидитет, големи трошоци за здравствена заштита и предвремена смртност (лица под 65 години). Токму поради тоа, потребно е да се развијат превентивни интервенциски стратегии за намалување на трошоците и кардиоваскуларните компликации и што е уште поважно да се намали развојот на кардиоваскуларните заболувања.

Конвенционалните лекови кои најчесто се користат во лекувањето на кардиоваскуларните заболувања не се без несакани ефекти и се многу скапи, па оттука и потребата за побезбедна, поевтина и поефикасна алтернатива. Употребата на хербални лекови како дополнителна терапија има долга историја во менаџментот со човечки болести.[3] Преку ботаничките и фармаколошките испитувања се јавуваат нови идеи во фармаколошката наука, со цел да се откријат нови и ефикасни лекови за овие заболувања.[4]

Куркуминот (1E,6E)-1,7-бис(4-хидрокси-3-метоксифенил)-1,6-хептадиен-3,5-дион) уште познат и како диферулоилметан поради неговите значителни биолошки својства, бил доста истражуван и се смета за надежен кандидат во менаџментот на кардиоваскуларните заболувања. Куркуминот е примарен полифенол кој се добива од растението куркума (*Curcuma Longa*), поточно од коренот на оваа билка кој се користи како зачин преку процесот на екстракција.[5]

Според истражувањата, докажано е дека тој таргетира повеќе сигнални молекули, а исто така покажува активност и на клеточно ниво, што придонесува за неговото позитивно влијание врз здравјето

---

[1] Anthea, M.: *Human Biology and Health*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1993.
[2] World Health Organization: Cardiovascular Diseases, 2019, https://www.who.int/health-topics/cardiovascular-diseases/
[3] Wu, B. N., Huang, Y. C., Wu, H. M., Hong, S. J., Chiang, L. C., Chen, J.: “A highly selective β1-adrenergic blocker with partial β2-agonist activity derived from ferulic acid, an active component of Ligusticum wallichii Franch”. *Journal of cardiovascular pharmacology*. Vol. 31 (1998) pp. 750-757.
[4] Karamati, S. A., Hassanzadazar, H., Bahmani, M., Rafieian-Kopaei, M.: “Herbal and chemical drugs effective on malaria”. *Asian Pacific Journal of Tropical Disease.* Vol. 4 (2014) pp. 599-601.
[5] Kumar, D. P., Shirisha, S. D. S. N.: “Curcumin and Its Biological Importance: A Review”. *International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences*. Vol. 7 (2018) pp. 1100-1105.

на луѓето.[6] Антиоксидативните и антиинфламаторните механизми се двата основни механизми на кои се припишуваат голем дел од ефектите на куркуминот при различни состојби.[7]

И покрај неговите поволни и корисни биолошки својства, преку антиоксидативните и антивоспалителните механизми, релативно ниската биорасположивост која се појавува, пред се', поради лошата апсорпција, брзиот метаболизам и брза елиминација од организмот, како и неговата хемиска нестабилност[8] ја ограничуваат неговата терапевтска употреба. Во овој поглед, биле направени доста обиди за синтетизирање на деривати на куркуминот со подобрена биорасположивост.

Овој труд дава систематски преглед на заштитните ефекти на куркуминот кај различни типови на кардиоваскуларни заболувања, како и клиничката перспектива на куркуминот и неговите деривати во менаџментот на овие заболувања.

2. Кардиоваскуларни активности на куркуминот

2.1. Куркумин и атеросклероза

Атеросклерозата е болест на стеснување и стврднување на артериите, поради наталожување на масни наслаги (плаки) во нив. Таа е хронична и прогресивна болест која произлегува од воспалителните процеси и оксидативниот стрес во рамките на ѕидот на крвниот сад. Истражувањата со животни, со користење на модел на зајак подложен на високо масна исхрана, откриле дека куркуминот ефикасно ја спречува оксидацијата на LDL и ги намалува нивоата на холестерол и триглицериди.[9] Кај луѓето, било откриено дека суплементацијата со куркумин, исто така, го намалува нивото на вкупниот и LDL холестерол кај пациенти со акутен коронарен синдром.[10] Друга студија покажала дека 10 mg на куркумин, кој е даван два пати дневно во текот на 30 дена, значително го намалува нивото на серумскиот LDL и го зголемува нивото на серумскиот HDL кај здрави пациенти.[11]

Се смета дека, бидејќи атеросклерозата е хронична инфламаторна болест поврзана со зголемен оксидативен стрес во васкуларните мазни мускулни клетки, можно е анти-атерогените ефекти на

---

[6] Gupta, S. C., Patchva, S., Aggarwal, B. B.: "Therapeutic Roles of Curcumin: Lessons Learned from Clinical Trials". *AAPS J.* Vol. 15 (2013) pp. 195-218.

[7] Lin, Y. G., Kunnumakkara, A. B., Nair, A., Merritt, W. M., Han, L. Y., G. N. Armaiz-Pena, G. N., Kamat, A. A., Spannuth, W. A., Gershenson, D. M., Lutgendorfv, S. K. et al.: "Curcumin inhibits tumor growth and angiogenesis in ovarian carcinoma by targeting the nuclear factor-κB pathway". *Clin. Cancer Res.* Vol. 13 (2007) pp. 3423-3430; Marchiani, A., Rozzo, C., Fadda, A., Delogu, G., Ruzza, P.: "Curcumin and curcumin-like molecules: From spice to drugs". *Curr. Med. Chem.* Vol. 21 (2014) pp. 204-222.

[8] Ren, J., Sowers, J. R.: "Application of a Novel Curcumin Analog in the Management of Diabetic Cardiomyopathy". *Diabetes*. Vol. 63 (2014) pp. 3166-3168.

[9] Ramirez-Tortosa, M. C., Mesa, M. D., Aguilera, M. C., Quiles, J. L., Baro, L., Ramirez-Tortosa, C. L. et al.: "Oral administration of a turmeric extract inhibits LDL oxidation and has hypocholesterolemic effects in rabbits with experimental atherosclerosis". *Atherosclerosis*. Vol. 147 (1999) pp. 371-8.

[10] Alwi , I., Santoso, T., Suyono, S., Sutrisna, B., Suyatna, F. D., Kresno, S. B. et al.: "The effect of curcumin on lipid level in patients with acute coronary syndrome". *Acta Med Indones*. Vol. 40 (2008) pp. 201-10.

[11] Ramirez-Bosca, A., Soler, A., Carrion, M. A., Diaz-Alperi, J., Bernd, A., Quintanilla, C. et al. "An hydroalcoholic extract of curcuma longa lowers the apo B/apo A ratio. Implications for atherogenesis prevention". *Mech Ageing Dev.* Vol. 119 (2000) pp. 41-7.

куркуминот да се должат на неговите антиоксидативни и антивоспалителни својства и неговата способност да ги инхибира пролиферативните и миграторните сигнални патишта.

2.2. *Куркумин и срцева хипертрофија*

Ефектот на куркумин на срцевата хипертрофија и исхемија на миокардот е проучуван и во *in vivo* и *in vitro* модели. Срцева хипертрофија е адаптациско проширување на миокардот како одговор на различни напрегања, како што е зголемен обем на работа или миокарден инфаркт и се карактеризира со зголемување на големината на индивидуалните кардиомиоцити и целото срце.[12] Според досега направените истражувања може да се сугерира дека способноста на куркуминот за намалување на оксидативниот стрес и намалување на про-хипертрофичните и про-воспалителните реакции може да игра важна улога во намалувањето на кардиотоксичноста и хипертрофијата во различни експериментални модели.

2.3. *Куркумин и хипертензија*

Ефектот на куркуминот на хипертензијата не е истражен во детали. Кај луѓето, оралната суплементација со куркумин било докажано дека го намалува систолниот крвен притисок кај пациенти со бубрежна болест - лупус нефритис.[13] Сепак, во модел на стаорец за срцеви хипертрофија со ренална инсуфициенција, третманот со куркумин не бил во можност да го намали зголемувањето на нефректомично-индуцираното зголемување на систолниот крвен притисок.[14] Оттука произлегува фактот дека се потребни повеќе истражувања за антихипертензивните ефекти на куркуминот.

2.4. *Куркумин и дијабетски кардиоваскуларни компликации*

Според една пилот студија, направена во 1972 година, било објавено дека куркуминот го намалува нивото на шеќерот во крвта кај дијабетични луѓе.[15] Оттогаш, неколку истражувања го имаат документирано овој одговор кај животински модели на дијабетес и отпорност на инсулин. Според истражувањата, се чини дека способноста на куркуминот да ја намали хипергликемијата, оксидативниот стрес и способноста да оневозможи некои сигнални патишта вмешани во поттикнување на воспалителни реакции придонесуваат за неговите кардиоваскуларни заштитни својства при дијабетес.

[12] Frey, N., Olson, E. N.: “Cardiac hypertrophy: the good, the bad, and the ugly”. *Annu Rev Physiol*. Vol. 65 (2003) pp. 45-79.
[13] Khajehdehi, P., Zanjaninejad, B., Aflaki, E., Nazarinia, M., Azad, F., Malekmakan, L. et al.: “Oral Supplementation of Turmeric Decreases Proteinuria, Hematuria, and Systolic Blood Pressure in Patients Suffering from Relapsing or Refractory Lupus Nephritis: A Randomized and Placebo-controlled Study”. *J Ren Nutr*. Vol. 22 (2011) pp. 50-7.
[14] Ghosh, S. S., Salloum, F. N., Abbate, A., Krieg, R., Sica, D. A., Gehr, T. W., Kukreja, R. C.: “Curcumin prevents cardiac remodeling secondary to chronic renal failure through deactivation of hypertrophic signalling in rats”. *Am J Physiol Heart Circ Physiol*. Vol. 299 (2010) pp. 975-84.
[15] Srinivasan, M.: “Effect of curcumin on blood sugar as seen in a diabetic subject”. *Indian J Med Sci*. Vol. 26 (1972) pp. 269-70.

2.5. Куркумин и миокарден инфаркт

Миокарден инфаркт се јавува најчесто кај пациенти со атеросклеротична болест како основен процес. Според истражувањата, куркуминот ја зачувува нормалната хистолошка архитектурата на срцето и го минимизира покачувањето на плазма срцевите ензим маркери.[16] Овие корисни ефекти на куркуминот воглавно се поврзуваат со неговите антиоксидативни и антивоспалителни својства. Резултатите од досегашните истражувања предизвикуваат интерес за користење на куркуминот во спречувањето на миокарден инфаркт кај лица со висок ризик.

3. Примена на новосинтетизирани куркумински деривати во менаџментот на кардиваскуларните болести

Истражувачите направиле доста обиди да синтетизираат деривати на куркуминот со подобрена биорасположивост, а ние ќе ги наведеме тие кои се наменети за кардиоваскуларни апликации.

Меѓу испитуваните монокарбонилни куркумински аналози наменети за кардиоваскуларни апликации спаѓа соединението C66 (2E,6E)-2,6-бис[(2-трифлуорометил)бензилиден]-циклохексанон кое покажало значително подобра хемиска стабилност и фармакокинетички карактеристики од куркуминот во *in vivo* услови.[17]

Според неколку истражувања[18] за употребата на соединението C66, било утврдено дека ова соединение има поволен фармаколошки ефект кај компликациите кои се јавуваат кај болеста дијабетес, поради неговото антивоспалително дејство. Меѓутоа, се покажало дека ова соединение имало слабо антиоксидативно дејство и во *in vitro* и *in vivo* услови.[19]

Неодамнешите истражувања потврдиле дека воведувањето на бром во структурата на соединението C66 може да ги подобри неговите антиоксидативни активности[20] Покрај тоа, истражувачите во нивните студии покажале дека соединението (2E,6E)-2-(2-бромобензилиден)-6-[(2-трифлуорометил)бензилиден]циклохексанон (наречено Y20), има подобри антиоксидативни својства во споредба со C66. Резултатите од истражувањата покажале дека ова соединение има потенцијал во лекувањето на срцевите заболувања предизвикани од прекумерна тежина.[21]

Од овие истражувања, логички може да се заклучи дека со замена на другите трифлуорометилни групи на Y20 можат уште повеќе да се подобрат антиоксидативните својства на ова соединение, без да

---

[16] Mostafa, M. E. A.: "Protective Effect of Curcumin Against Isoproterenol-Induced Myocardial Infarction in Adult Male Albino Rat". *Egyptian Journal of Anatomy*. Vol. 34 (2011) pp. 15-29.
[17] Liang, G., Shao, L., Wang, Y., et al.: "Exploration and synthesis of curcumin analogues with improved structural stability both in vitro and in vivo as cytotoxic agents". *Bioorg Med Chem*. Vol. 17 (2009) pp. 2623-2631.
[18] Pan, Y. (et al.): "Inhibition of JNK phosphorylation by a novel curcumin analog prevents high glucose-induced inflammation and apoptosis in cardiomyocytes and the development of diabetic cardiomyopathy". *Diabetes*. Vol. 63 (2014) pp. 3497-3511.
[19] Qian, Y., Zhong, P., Liang, D., Xu, Z., Skibba, M., Zeng, C., Li, X., Wei, T., Wu, L., Liang, G. : "A Newly Designed Curcumin Analog Y20 Mitigates Cardiac Injury via Anti-Inflammatory and Anti-Oxidant Actions in Obese Rats". *PLOS ONE*. Vol. 10 (2015) pp. 1-16.
[20] Ibid
[21] Qian, Y., Zhong, P., Liang, D., Xu, Z., Skibba, M., Zeng, C., Li, X., Wei, T., Wu, L., Liang, G.: "A Newly Designed Curcumin Analog Y20 Mitigates Cardiac Injury via Anti-Inflammatory and Anti-Oxidant Actions in Obese Rats". *PLOS ONE*. Vol. 10 (2015) pp. 1-16.

се намалат неговите антивоспалителни својства, при што се добива ново соединение (2E,6E)-2,6-бис(2-бромобензилиден)циклохексанон B2BrBC. При тоа, биле направени неколку истражувања за антиоксидативните и антивоспалителните ефекти на C66 и B2BrBC, на модели од стаорци за срцева хипертрофија, кои го поддржале потенцијалот на овие соединенија во третманот против напредувањето на срцевата хипертрофија.[22] При тоа, B2BrBC покажал значителни антиоксидативни и антивоспалителни ефекти, додека C66 покажал недостатоци во антиоксидативните активности.

Заклучок

Куркуминот се покажал дека има корисни ефекти во неколку модели на кардиоваскуларни заболувања. Поради неговата ниска биорасположивост, истражувачите откриле голем број на синтетички деривати, од кои некои со споредливи и подобри фармакодинамички својства во однос на куркуминот, меѓутоа недостастуваат токсиколошки податоци за овие деривати. Како компонента на храната, куркуминот добро се толерира и се покажало дека е безбедно да се конзумира до 12 g/ден и затоа, куркуминот може да стане рутински додаток во исхраната. И покрај тоа, потребни се понатамошни испитувања на животински модели за срцеви болести, со цел да се проверат тековните сознанија за примената на куркуминот и неговите деривати во менаџментот на кардиоваскуларните заболувања.

Користена литература

Alwi , I., Santoso, T., Suyono, S., Sutrisna, B., Suyatna, F. D., Kresno, S. B. et al.: “The effect of curcumin on lipid level in patients with acute coronary syndrome”. *Acta Med Indones*. Vol. 40 (2008) pp. 201-10.

Anthea, M.: *Human Biology and Health*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1993.

Frey, N., Olson, E. N.: “Cardiac hypertrophy: the good, the bad, and the ugly”. *Annu Rev Physiol*. Vol. 65 (2003) pp. 45-79.

Ghosh, S. S., Salloum, F. N., Abbate, A., Krieg, R., Sica, D. A., Gehr, T. W., Kukreja, R. C.: “Curcumin prevents cardiac remodeling secondary to chronic renal failure through deactivation of hypertrophic signalling in rats”. *Am J Physiol Heart Circ Physiol*. Vol. 299 (2010) pp. 975-84.

Gupta, S. C., Patchva, S., Aggarwal, B. B.: “Therapeutic Roles of Curcumin: Lessons Learned from Clinical Trials”. *AAPS J.* Vol. 15 (2013) pp. 195-218.

Hadzi-Petrushev, N., Angelovski, M., Nestoroska, D., Icko Gjorgoski, Rebok, K., Mitrokhin, V., Kamkin, A., Mladenov, M.: “Protective effects of the monocarbonyl curcumin analogues B2BRBC and C66 in

[22] Hadzi-Petrushev, N., Angelovski, M., Rebok, K., Mitrokhin, V., Kamkin, A., Mladenov, M.: “Antioxidant and anti-inflammatory effects of the monocarbonyl curcumin analogs B2BRBC and C66 in monocrotaline-induced right ventricular hypertrophy”. *Journal of Biochemical and Molecular Toxicology*. 2019, e22353; Hadzi-Petrushev, N., Angelovski, M., Nestoroska, D., Icko Gjorgoski, Rebok, K., Mitrokhin, V., Kamkin, A., Mladenov, M.: “Protective effects of the monocarbonyl curcumin analogues B2BRBC and C66 in monocrotaline-induced right ventricular hypertrophy”. *Unpublished.* 2018, https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35821.64485

monocrotaline-induced right ventricular hypertrophy”. *Unpublished.* 2018, https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35821.64485

Hadzi-Petrushev, N., Angelovski, M., Rebok, K., Mitrokhin, V., Kamkin, A., Mladenov, M.: “Antioxidant and anti-inflammatory effects of the monocarbonyl curcumin analogs B2BRBC and C66 in monocrotaline-induced right ventricular hypertrophy”. *Journal of Biochemical and Molecular Toxicology*. 2019, e22353.

Karamati, S. A., Hassanzadazar, H., Bahmani, M., Rafieian-Kopaei, M.: “Herbal and chemical drugs effective on malaria”. *Asian Pacific Journal of Tropical Disease.* Vol. 4 (2014) pp. 599-601.

Khajehdehi, P., Zanjaninejad, B., Aflaki, E., Nazarinia, M., Azad, F., Malekmakan, L. et al.: “Oral Supplementation of Turmeric Decreases Proteinuria, Hematuria, and Systolic Blood Pressure in Patients Suffering from Relapsing or Refractory Lupus Nephritis: A Randomized and Placebo-controlled Study”. *J Ren Nutr.* Vol. 22 (2011) pp. 50-7.

Kumar, D. P., Shirisha, S. D. S. N.: “Curcumin and Its Biological Importance: A Review”. *International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences*. Vol. 7 (2018) pp. 1100-1105.

Liang, G., Shao, L., Wang, Y., et al.: “Exploration and synthesis of curcumin analogues with improved structural stability both in vitro and in vivo as cytotoxic agents”. *Bioorg Med Chem*. Vol. 17 (2009) pp. 2623-2631.

Lin, Y. G., Kunnumakkara, A. B., Nair, A., Merritt, W. M., Han, L. Y., G. N. Armaiz-Pena, G. N., Kamat, A. A., Spannuth, W. A., Gershenson, D. M., Lutgendorfv, S. K. et al.: “Curcumin inhibits tumor growth and angiogenesis in ovarian carcinoma by targeting the nuclear factor-κB pathway”. *Clin. Cancer Res*. Vol. 13 (2007) pp. 3423-3430.

Marchiani, A., Rozzo, C., Fadda, A., Delogu, G., Ruzza, P.: “Curcumin and curcumin-like molecules: From spice to drugs”. *Curr. Med. Chem*. Vol. 21 (2014) pp. 204-222.

Mostafa, M. E. A.: “Protective Effect of Curcumin Against Isoproterenol-Induced Myocardial Infarction in Adult Male Albino Rat”. *Egyptian Journal of Anatomy*. Vol. 34 (2011) pp. 15-29.

Pan, Y. (et al.): “Inhibition of JNK phosphorylation by a novel curcumin analog prevents high glucose-induced inflammation and apoptosis in cardiomyocytes and the development of diabetic cardiomyopathy”. *Diabetes*. Vol. 63 (2014) pp. 3497-3511.

Qian, Y., Zhong, P., Liang, D., Xu, Z., Skibba, M., Zeng, C., Li, X., Wei, T., Wu, L., Liang, G. : “A Newly Designed Curcumin Analog Y20 Mitigates Cardiac Injury via Anti-Inflammatory and Anti-Oxidant Actions in Obese Rats”. *PLOS ONE*. Vol. 10 (2015) pp. 1-16.

Srinivasan, M.: “Effect of curcumin on blood sugar as seen in a diabetic subject”. *Indian J Med Sci*. Vol. 26 (1972) pp. 269-70.

Ramirez-Bosca, A., Soler, A., Carrion, M. A., Diaz-Alperi, J., Bernd, A., Quintanilla, C. et al. “An hydroalcoholic extract of curcuma longa lowers the apo B/apo A ratio. Implications for atherogenesis prevention”. *Mech Ageing Dev.* Vol. 119 (2000) pp. 41-7.

Ramirez-Tortosa, M. C., Mesa, M. D., Aguilera, M. C., Quiles, J. L., Baro, L., Ramirez-Tortosa, C. L. et al.: “Oral administration of a turmeric extract inhibits LDL oxidation and has hypocholesterolemic effects in rabbits with experimental atherosclerosis”. *Atherosclerosis*. Vol. 147 (1999) pp. 371-8.

Ren, J., Sowers, J. R.: “Application of a Novel Curcumin Analog in the Management of Diabetic Cardiomyopathy”. *Diabetes*. Vol. 63 (2014) pp. 3166-3168.

World Health Organization: Cardiovascular Diseases. 2019, https://www.who.int/health-topics/cardiovascular-diseases/

Wu, B. N., Huang, Y. C., Wu, H. M., Hong, S. J., Chiang, L. C., Chen, J.: “A highly selective β1-adrenergic blocker with partial β2-agonist activity derived from ferulic acid, an active component of Ligusticum wallichii Franch”. *Journal of cardiovascular pharmacology*. Vol. 31 (1998) pp. 750-757.

ИНКЛУЗИЈАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ ВО ПРОЦЕСОТ НА СЕЛЕКЦИЈА И КУПУВАЊЕ НА ОБЛЕКА И МОДНИ ДОДАТОЦИ ВО РЕПУБЛИКА С.МАКЕДОНИЈА

UDC: 391.3:7.05-056.26 *Стручен труд*

Проф. м-р Маја Ѓуреска, проф. м-р Зоран Ѓурески

Европски универзитет, Скопје

Апстракт

Еден од проблемите со кои се среќаваат лицата со попреченост во Република С. Македонија е процесот на селекција и купување на облека.На домашниот пазар се забележува недостатокот на продажни центри кои продаваат специјализирана или адаптирана облека. Овие лица имаат потешкотии да се прилагодат на условите на постоечкиот пазар не само во поглед на понудата, туку и во поглед на неинклузивните услуги на продажните центри, како на пример тешка достапност до продажните локали, необучен продажен кадар, недостаток на услуга за корекција и адаптација на облеката или достава на истата итн. Истражувањата за овој труд се спроведени преку соработка со шест лица со посебни потреби, со цел да се согледаатергономските, функционалните и естетските потреби со кои овие лица се соочуваат во однос на селекција, купување и користење на облеката и модните додатоци. Понатака за потребите на овој труд е направена и анализа на пазарот за облека и модни додатоци во Скопје со цел утврдување на инклузивноста и можноста на продажните центри да одговорат на потребите на лицата со посебни потреби.

Клучни зборови: ***инклузија; пазар, облека, модни додатоци, универзален дизајн***

Abstract

One of the problems that people with disabilities face in the R. N. Macedonia is the process of selection and buying clothes. The market lacks specialized stores that sell adaptive wear. These people have difficulties adapting to the existing market not only in terms of supply, but also in terms of non-inclusive store services such as: limited access in purchasing clothing; untrained sales staff; lack of alteration services; online sales or delivery, etc. The research for this paper has been conducted in collaboration with six people with disabilities in order to understand the ergonomic, functional and aesthetic needs that these individuals face in terms of selection, purchase and use of clothing and fashion accessories. Furthermore, an analysis was conducted for the apparel and fashion accessories market in Skopje in order to determine the inclusiveness and the ability of the retailers to respond to the needs of people with disabilities.

Keywords: *inclusion; market, clothing, fashion accessories, universal design*.

Вовед

Овој труд има за цел да посочина дел од проблемите со кои се соочуваат лицата со попреченост во процесот на селекција, купување и користење на облеката, како и инклузивноста на домошниот пазар и можноста да одговори на овие потреби. Во таа смисла истражувањата за овој труд се двонасочни и спроведени преку директен метод, метод на анкетирање и метод на анализа и синтеза. Дел од истражувањата се спроведени на 6 испитаници, односно две лица со Даунов синдром, две лица со церебрална парализа и две лице со попречен вид. Другиот дел на истражувањата се направени на пазарот за облека и модни додатоци во Скопје, со цел утврдување на инклузивноста на продажните локали, производите и услугите. Овие истражувања се спроведени преку мултидисциплинарниот проект со наслов: Во моите чевли/In my shoes, во коавторство со Антонија Гугинска Јордановска (моден дизајнер и Росица Колева (дефектолог), во периодот од 01.05.2018 до 17.11.2018 година. Заклучоците од спроведените истражувања се сублимат на овој труд.

Потребите на лицата со попреченост во процесот на селекција, купување и користење на облеката

Терминот *лица со попреченост* во рамките на овој труд и истражување се однесува на лица кои се соочуваат со телесна попреченост поради која/и имаат потреба од асистенција и помош при извршување на секојдневните активности. За потребите на овој труд се споведени анкетни прашалници до шест лица (Две лица со Даунов синдром, две лица со церебрална парализа и две лица со попречен вид) кои самостојно или со соодветна асистенција одговориа на прашања поврзани со купувачките навики и искуства при селекција, купување и користење на облеката.

Потребите врзани со селекцијата и купување на облека кај лицата со церебрална парализа и Даунов синдром се индивидуални и зависат од состојбата на секое лице поедиечно. Токму тоа е причината којаим оневозможува на овие лица да купуваат стандардизирано произведена облека без притоа да ја корегираат.

Слика бр. 1:

Фотографии од учесниците во проектот Во моите чевли/In my shoes кои прикажуваат дел од ергономските проблеми со кои се соочуваат лицата со церебрална парализа и Даунов синдром при селекција на стандардизирана облека.

Извор: Извадоци од каталогот на проектот Во моите чевли/In my shoes; Фотограф: Елена Бојаџиева; На фотографијата: Искра Донева и Никола Колев.

Иако пазарите за адаптабилна облека надвор од РСМ веќе работат на полето на продажба на инклузивна облека, само еден од анкетираните учесници имал искуство и можност да обезбеди адаптирана облека. Онлајн услугите за купување на облека ги нема практикувано ниту еден од анкетианите учесници, кои насочуваат на тоа дека за таква размена им е потребна помош и обука.

Слика бр. 2:

Фотографии од учесниците во проектот Во моите чевли/In my shoes кои прикажуваат дел од ергономските проблеми со кои се соочуваат лицата со церебрална парализа при селекција на стандардизирана облека.

Лицата со церебрална парализа имаат потреба од комотна облека. При движење со помагало облеката треба да е во должина која го олеснува движењето.

Кај лицата со церебрална парализа, доколку постои различна должина на екстремитетите, панталоните треба да се адаптираат според секој од долните екстремитети.

Лицата со церебрална парализа често имаат потреба од корекција на обемот, ширината и должината на облеката. Под корекција се подразбира кратење, теснење или адаптирање на облеката.

Кај лицата со церебрална парализа степенот на развиеност на моториката, особено фината и прецизна моторика, поединечно влијае при облекувањето.

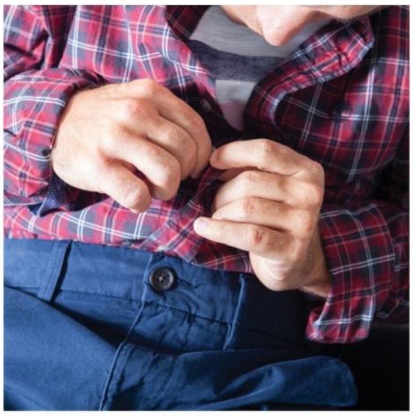

Кај овие лица се забележува потребата од посебни механизми за закопчување и откопчување на облеката, како на пример: големи копчиња и патенти, копчиња на магнет, ластик итн.

Поради спастична мускулатура и контрактури во зглобовите на горните екстремитети, пожелно е проширување на округлината во долниот дел на ракавот.

Извор: Извадоци од каталогот на проектот Во моите чевли/In my shoes; Фотограф: Елена Бојаџиева; На фотографијата: Искра Донева и Игор Петров.

Проблемите со кои се соочуват лицата со церебрална парализа и Даунов синдром се од ергономски и практичен карактер. Индивидуалните потреби може да се однесуваат на стандардната должина и ширина на облеката, вратните отвори, кроевите на ракавите, висината на кутелот, стандардните калапи за производство на чевли итн. Степенот на развиеност на моториката, особено фината и прецизна моторика, кај секое лице поединечно влијае при облекувањето и се јавува потребата од посебни механизми и методи за закопчување, откопчување и облекување на облеката. Степенот на мобилност на секое лице поединечно дополнително диктира потреби за облека која понекогаш и воопшто и не се наоѓа на пазарите. Лицата со церебрална парализа сметаат дека процесот на купување на облека е физички напорен за нив и дури преферираат доколку би имале можност за личен асистент или стилист кој би им

помогнал при селекција и адаптацијата на облеката.

Слика бр. 3:

Фотографии од учесниците во проектот Во моите чевли/In my shoes кои прикажуваат дел од ергономските проблеми со кои се соочуваат лицата со церебрална парализа и попречен вид при селекција на стандардизирана облека.

Примената на магнетни копчиња, лепенки, ластик и други слични елементи е значаен дел од облеката кај лицата со помалку развиена моторика и/или паретична мускулатура на рацете.

Голем број на лица со Даунов синдром имаат проблеми со стапалата. Поради тоа овие лица имаат потреба од специјално дизајнирани влошки и чевли кои имаат лепенка и ластик.

Лицата со попречен вид тактилно ја распознаваат облеката. Облеката која на себе има различни елементи или орнаментика им овозможува полесно да ја разликуваат и распознаваат истата.

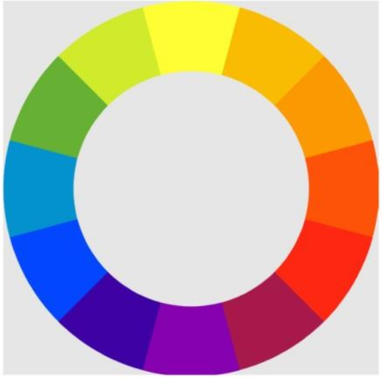

Кога купуваат облека лицата со попречен вид забележуваат недостаток од информациите кои се составен дел од декларациите на производите.

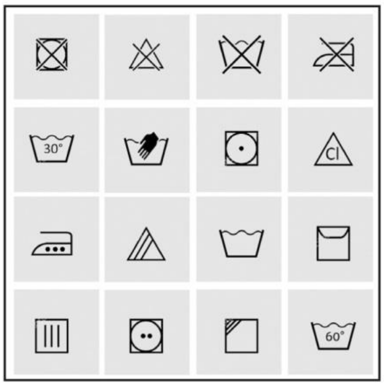

Недостаток на информации се однесува на: информации за составот на материјалите, начин на одржување на производот, информации за големината или бојата на производот.

Лицата со попречен вид се соочуваат со недостаток на информации кога станува збор за облеката од аспект на податоци за составот на материјалите, начинот на одржување, информации за големината и бојата на производот, како и помош околу начинот на комбинирање на облеката и естетската вредност на истите.

Извор: Извадоци од каталогот на проектот Во моите чевли/In my shoes; Фотограф: Елена Бојаџиева; На фотографијата: Јулијана Петровска и Ема Ананиевска.

Лицата со попречен вид се соочуваат со недостаток на информации кога станува збор за облеката од аспект на податоци за составот на материјалите, начинот на одржување, информации за големината и бојата на производот, како и помош околу начинот на комбинирање на облеката и одредување на естетската вредност на истата. Лицата со попречен вид имаат потреба од облека која ќе содржи

адаптирани декларациски податоци како и помош од лице при избор и комбинирање на облеката. Еден од начините да се надмине овој предизвик е примена на аудио запис претставен прку QR код или примена на Брајово писмо.

Испитаниците често ја потенцираат потребата од обучен или информиран продажен кадар кога купуваат облека. Ема Ананиеска е лице со попречен вид која заискуствата при купување облека изјави:

„Свесни сме дека живееме во држава во која лицата со попреченост се маргинализирана заедница. Сите оние кои не биле во контакт со овие лица не знаат како да се однесуваат околу нив, па така многу често без да сакаат, со најдобра намера знаат да повредат. Ме прашале дали ми се случило да облечам две различни патики? Безсмислено е таквото прашање бидејќи јас на допир знам како патиките изгледаат.”

Учесниците во проектот споделија и други предизвици со кои се соочуваат при купување на облека, како на пример, распознавање на банкноти или проблеми со вербалната комуникација, за што имаат потреба од поголема помош.

Инклузивност на пазарот за продажба на облека и модни додатоци во Скопје

Истражувањата за овој труд се спроведени преку посета и директна комуникација или телефонски разговор со вработените во продажните локали на два трговски центри во Скопје, ГТЦ и City Mall. Анализата е спроведена во над 50 продажни локали за облека и модни додатоци. Двата трговските центри се планирани и изведени со вертикални комуникации (лифтови и ескалатори) од паркинг местата до продажните локали, предвидени за лица со попреченост. Трговскиот центар City Mall поседува тоалети наменети за лица со попреченост. Во однос на внатрешните уредувања на продажните локали,20% од продажните локали имаат специјализиана гардероба или гардероби доволно широки за лица во количка. Продажниот кадар кај 40% е обучен за работа со потрошувачи, но не и обуки за работа со лица со попреченост. 40% од продажните локали нудат услуга за корекција на облеката. Ниту еден од испитуваните брендови не нуди онлајн продажба и достава.Информациите и ознаките за одржување на облеката се законски и сите продажни центри ги декларираат производите, но со QR кодови се бележани незначително мал број на производи од страна на производителите на облеката, а не од продажните центри, ниту пак се применува друг метод (на пример Брајова азбука) за означување на производите, којби помогнал за информирање на лицата со попречен вид.

Заклучоцит од спроведените истражувања на пазарот наведуваат на тоа дека пазарот за продажба на облека и модни додатоци во градот Скопје е недоволно инклузивен, а со тоа не ги задоволува потребите на лицата со попреченост.

Табела 1:Дел од испитувањата за утврдување на инклузивноста на пазарот за продажба на облека и модни додатоци

Телефонски информации доставени од вработените на продажните центри од 13.09.2019 во периодот од 10.00 до 13.00 часот	Продажни центри за облека и модни додатоци во трговскиот центар Skopje City Mall	Дали продажниот центар поседува специјализирани гардероби за лица со попреченост?	Дали продажниот центар нуди услуги за корекција и адаптација на облеката?	Дали може да се изврши онлајн продажба и достава на производите?
1	[illegible]	нема	нема	нема
2	[illegible]	има	нема	нема
3	[illegible]	има	нема	нема
4	[illegible]	нема	нема	нема
5	[illegible]	нема	има	нема
6	[illegible]	нема	нема	нема
7	[illegible]	нема	има	нема
8	[illegible]	има	има	нема
9	[illegible]	нема	нема	нема
10	[illegible]	нема	има	нема
11	[illegible]	нема	нема	нема
12	[illegible]	нема	нема	нема
13	[illegible]	има	има	нема
14	[illegible]	има	има	нема
15	[illegible]	нема	нема	нема

Извор:Одговори од продажниот кадар замалопродажба на облека и модни додатоци од трговскиот центар Skopje City Mallдоставени по телефонски пат на ден 13.09.2019 година во периодот од 10.00 до 13.00 часот

.

Заклучок

Искуствата на анкетираните лица со попреченост во однос на купувачките навики насочуваат на недоволната инклузивност не само на пазарите за продажба на облека и модни додатоци, туку на едно пошироко, колективно и општествено ниво. Ова го потврдуваат и истражувањата на пазарот за облека и модни додатоци во градот Скопје којможе да се заклучи дека е недоволно инклузивен и не ги задоволува потребите на лицата со попреченост. Тоа се забележува во внатрешните уредувања на малопродажните локали и тоа од аспект на: не поседување на специјализирани гардероби;неинклузивно декларирање на производите; недостаток на услуги за корекција и адаптација на облеката; несоодветно обучен продажен кадар; неможност за онлајн продажба и достава на производите.

Развиените земји бележат тренд на производители на облека кои го вклучуваат крајниот потрошувач во сите фази на производството. На тој начин, таканаречениот универзален дизајн влегува во фокусот на многу дизајнери и произведувачи на облека. Оваа пракса е корисна за производителите бидејќи на овој начин потрошувачите се вклучуваат во купопродажните процеси и ја поттикнуваат инклузијата и во овој дел од пазарот.

Conclusion

The results from the surveyed participants with disabilities point to a lack of inclusiveness, not only in the market for clothing and fashion accessories, but on a broader, collective and social level. The research conveyed in Skopje confirms that the market for clothing and fashion accessories is not sufficiently inclusive and does not meet the needs of the people with disabilities. This is evident not only in the interior planning of the stores, which in many cases lack specialized wardrobes, but also in: the labeling of the products; the lack of training of the sales stuff; the lack of services for clothing alteration; and online shopping and delivery.

In the developed countries, there are many examples that incorporate the end-users in the production phase. In that way, the so-called universal design becomes the focus of many designers, manufacturers and retailers. This kind of practice contributes in creating a more inclusive market.

PREREQUISITES FOR DESIGNING A MULTI-SENSOR ENVIRONMENT OF MEDICAL REHABILITATION INSTITUTIONS

UDC: 7.05:364-57-056.26 *Reviews*

Elena Chepelyuk Phd[1], Oksana Hnatyshyn[2], Maria Shahman MSc[1]

Kherson National Technical University[1]

Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts[2]

Abstract

The prerequisites of designing a multisensory environment of medical rehabilitation facilities are considered. The peculiarities of human perception of the environment are determined. The given properties of the objects and space in the premises will affect one of the sensory organs or have a complex effect.

Key words: *human sensory system, health care facilities, interior, people with disabilities, environment design.*

Intoduction

A person's life and development depend on satisfying the requirements of different fields of activity. Human needs are divided into types: biological, social, spiritual. Psychological and physiological needs are biological. Social needs are the needs to communicate with other people, in social activities, in public recognition. Spiritual is the need for knowledge and creative activity. It is especially important to provide these needs to people with physical or mental disabilities. It is urgent to develop the preconditions for designing a multisensory environment of medical rehabilitation institutions, in which people with special needs will be able to satisfy the requirements in terms of psychological, physiological, social, and spiritual development.

It is advisable to identify a set of factors that affect the sensory system and the subconscious of people. The deliberate choice of these factors will improve the well-being of the person and reduce the consequences of the disease and will be used in the development of the preconditions for designing the specified environment.

The purpose of this study is to formulate the prerequisites for the design of a complex of several rooms, where the interaction with space and objects will allow to manage the psychological state of people with special needs.

In the first stage, we consider the features of human perception of the environment. All sentient beings recognize and perceive the world through the senses that are united in a single system. This includes the analysis of the properties of space, objects, phenomena and the formation of subjective image, which is activated when the analyzers are irritated. Researchers emit up to thirty-three shades of human sensation. This work uses the five senses identified by Aristotle: hearing, touch, sight, smell and taste. In addition, the

influence of the sense of position of the body in space [1] is considered. It is accepted that there are three channels for obtaining information from human analyzers: visual, audio, and kinesthetic.

The visual channel is activated when using the visual analyzer. It is known that almost 80% of the environmental information a person receives through vision. Due to a certain sequence of reactions that occur during the transfer of momentum from the external environment to the visual analyzer and from the analyzer to the brain, in the first 0.2 seconds [2] information about two characteristics of the object is obtained: the shape and visual properties of the material (texture, color, absorption light, weight ratios). At the same time, conscious selection of visual stimuli causes emotional response, influences the emotional and physiological state of a person with special needs.

The first factor is shape. The subject is given geometric properties, for example, it is stated that the bench has rectangular planes. Psychologists have shown that a sense of security and safety arises when using objects with rounded shapes. Smooth lines provoke you to touch or track the shape of the object by sight. There is an activation of mental activity of the right hemisphere of the brain, which in turn increases the creativity of the person. The use of sharp angles, on the contrary, provokes a degree of rigidity and aggression. But at the same time, most simple (classical) geometric shapes are faster perceived and better remembered by human consciousness, compared to complex shapes.

To influence the emotional and physiological state of a person, one can use a person's subconscious desire to complete unfinished figures so as to see a familiar form in them. Thus, an open round shape created by a line is perceived as a circle or an oval, the three intersecting lines create a triangle plane [3].

In addition, the perception of the object is influenced by the position of the lines in space. It is determined that vertical or horizontal straight lines are associated with calm and curved - with grace and ease. Zigzag lines convey the impression of a sharp change. For this reason, elements with sharp corners and broken lines are planned to be avoided in the multi-sensory environment of the projected medical rehabilitation facilities.

Human consciousness is also influenced by the proportions, ratios, rhythms of the object and their relation to space or other objects.

After analyzing the shape (geometric characteristics, values, position in space, light exposure), the material is evaluated (texture, color, absorption light, weight ratios). Psychologists have proven that color and texture affect a person's mood and emotional state (for example, yellow is associated with joy, blue is soothing) [4]. The most famous researcher who studied the effect of color on humans was the psychologist Max Lusher [5]. In his view, people's perception of color is objective and universal, but for every person, the benefits of choosing a color are subjective. The strength with which the color will be perceived depends on its saturation. The more saturated the color is used, the stronger the effect on the person in the room. An interesting print or font composition has an effect on the subconscious. [6].

Influence on the subconscious and the psychological state of the person has the information received by the audio channel. The auditory analyzer distinguishes between two stimuli - noise and sound. Noise is a chaotic set of oscillating waves that have an irritating effect on the hearing organs. They can have a positive

effect (natural noise) and a negative effect (loud noise). The rhythmically repetitive sounds of nature, such as the rustle of leaves, the singing of birds or the murmur of water, have a positive effect on humans. This effect can be used when designing a complex of premises. The materials that provoke rusting or cracking (for example, the breaking of thin or rigid film that partially cover the surfaces of objects in rooms) have a relaxing effect. In such cases, tactile analyzers are also activated when a person senses material (texture), temperature and shape. [7].

Kinesthetic include the sensations obtained by somatosensory organs. The interaction of a person with the textured surfaces of objects, especially seating areas, develops tactile sensations and relaxes. For example, porous rubber has a nice touch structure, does not conduct heat and seems warm. Bubble surfaces may be used to create pressure on individual points on the body of a person sitting on a bench.

The temperature of the objects determined by the somatosensory organs is important. This indicator in the design of a complex of premises can be set consciously for the purpose of management of a person's condition. For example, a stone has the same temperature as its environment, but when touched, a person feels cold, which is explained by the high thermal conductivity of the material. Some items can be heated or cooled depending on the reaction the psychotherapist wants to cause in a person with special needs.

The olfactory analyzer, compared with other sensory organs, has a hidden and powerful effect on the human condition. Natural odors, such as the smell of flowers, have a positive effect on the nervous system. Coffee aroma can speed up metabolism, invigorate and boost mood.

In order to enhance the influence on the emotional, psychological and physiological state of a person, it is advisable to provide the maximum degree of physical contact of a person with objects that fill the space. This will provide interactivity, which in art and design is closely linked to the development of communication technologies. Interactivity, as the principle of organizing a system whereby the goal is achieved by the information exchange of elements of this system, is the general term for all spheres of human activity. Based on the definition, we can say that an interactive design system is interactive, the organization of which is based on the identification of the degree and features of interaction with another system or person (user) [8].

Therefore, people know and master the world through the senses. The designer together with the psychotherapist can design a complex of premises, set the properties of space and objects in it, which will control the emotional and psychological state of the person.

In the next stage, it is advisable to analyze the features of the influence of parameters of the interactive space on human sensors. Continuous evolutionary process in the fields of art and design leads to a tendency to change reflections: contemporary art is characterized by the shift of emphasis from the results of creative activity to the process of creating a creative object. This is the essence of interactivity - it interprets the temporary effect of an element or object that comes to life only when interacting with it. In the framework of this publication, we will look at several installations and determine the techniques by which designers evoke emotions and feelings in a person interacting with the interactive space.

For example, the spatial labyrinths (Fig. 1) of the modern Brazilian artist Ernesto Netto [9] are biomorphic objects that affect all senses of feeling at once: the texture of the multicolored knitted fabric and the

shape of the balls that fill the horizontal surfaces that a person steps on. They also develop tactile sensations. Touching the installation creates friction of the balls against each other, and thanks to the rustle, the human auditory sensory system is accessed. In the labyrinth are built several dozen bags with strong fragrances - activates the sense of smell, causing a response given by the psychotherapist. The design is shaky, resulting in disorientation when moving on it, developing the vestibular apparatus of the person. In this case, the person concentrates on stabilization in space, resulting in a decrease in the intensity of information received by other channels.

Fig. 1. Connected installation «Crazy hyperculture in the vertigo of the world», Ernesto Neto

Horizontal membranes and structures can be achieved to relax a person in the complex. Figure 2 features a woven installation of Studio 400 [10]. The design is woven of cellophane packs - lightweight that creates a visual weightless effect. At any feeling of the person, which is in the middle of the inner object, the construction of the structure produces a noise, which in its tone creates the effect of relaxation. The uneasiness, poorly drawn back to the membrane, made it important and the change of the vestibular apparatus of the person, which is achieved by nothing. The difference of industrialization is progenized by its human work, sharing a hammock, relaxing people and resting, both from physical and mental work. At the same time, it can be a center for physical activity. Placement facilities allow you to accommodate within your group of people by performing communicative and functional functions.

Fig. 2. Horizontal membranes:

а б

Source: а – «Woven Installation» by Studio 400; б – «Tape Installation» by Numen.

If necessary, it is possible to use a structure such as “Tape Installation” [11] with dense walls that do not bend (Fig. 2.b). The design has tunnel ins and outs. In addition, the architecture of the space is intended for both passive rest and active. There is an opportunity to increase muscle tone by moving between levels of sculpture. The walls of the membrane have smooth and rough areas and the difference in the used textures develops tactile sensations of the person.

Similarly, more than 100 objects were analyzed and the preconditions for the design of a multisensory environment of medical rehabilitation facilities to improve the condition of people with special needs were formed. With the narrow specialization of the complex, the premises can be arranged sequentially and manage the emotional and psychological state of the person with increasing or decreasing intensity of the condition. When designing a multidisciplinary facility, it is advisable to use corridor planning. This will allow people to visit the rooms selectively.

In order to form the necessary human reactions in a multisensory environment of medical rehabilitation institutions, interactivity is appropriate. Due to the conscious influence of the environment and objects on human analyzers, a certain system is created that takes into account the peculiarities of human perception. Interaction with the interactive space influences human development. Social development is achieved through the use of partitions (for the feeling of loneliness), or, conversely, open space. In addition, it is advisable to use plants that interact with which a person feels relaxation and harmony. Also important is the medical precautions for the use of such constructs by people with mental disorders. This is due to groups of stimuli that can alleviate or enhance mental health.

It is proposed to design a complex of premises, the properties of space and objects in which will control the emotional and psychological state of a person. Objects and space in the premises will affect one of the organs of human sensation or have a complex effect. Providing maximum interactivity will enhance the healing effect. As you move around the premises, people will change their emotional and psychological state. The latter may be a room for sensory deprivation.

The project of a multisensory environment of medical rehabilitation institutions can be completed only with the involvement of a psychotherapist, who must formulate a technical task taking into account the characteristics of people with different needs.

References

Ilyin E. P. Psychomotor organization of man: textbook for universities / E. P. Ilyin. - St. Petersburg: Peter, 2003. - 384 p.: Il. - (New century textbook). – 30,96 CONV. pec. L. – ISBN 5-94723-491-2.

Zazykin P. I. "Psychology in advertising" \ Zazykin P. I. — M. : 1993.

Perception of form, color, space, movement and time // - mode access to the journal : https://murzim.ru/nauka/psihologija/vvedenie-v-psihologiju/26596-vospriyatie-formy-cveta-prostranstva-dvizheniya-i-vremeni.html

Psychology of perception in design: image creation and emotional impact of color / I. A. dick, V. V. Kovalev : 218.

Joyce V. V. a Practical guide to the lusher test. / Joyce V. V. // Chisinau: Periodicals, 1990

Waitin Julia – "cheat Sheet for General psychology" // - mode access to the journal: https://www.e-reading.club/chapter.php /97499/37/Voiitina_-_Shpargalka_po_obshcheii_psihologii.html.

Sklyarenko N. In. Interactivity as a principle of organization design systems (on preklad Ob CTV soundno adver / Sklyarenko N. In. // - mode access to the journal: http://www.visnik.org/pdf/v2014-02-08-sklyarenko.pdf.

Knitted maze from Ernesto Neto // - mode access to the journal: http://www.kulturologia.ru/blogs/ 170212/16157/.

Studio 400: installation of the White paper// - access mode to the journal: http://www.designboom.com/art/studio-400-white-book-installation/.

Public art installations from Numen / for use by the project team // - access mode to the journal: http://www.archdaily.com/218341/public-art-installations-from-numen-for-use-design-collective.

Studio 400: white book installation // - mode access to the journal: http://www.designboom.com/art/studio-400-white-book-installation/.

FROM THE CYCLE *INVISIBLE*

2018

UDC: 76:681.3 *Art work*

Marta Dziomdziora

Faculty of Visual Arts, Academy of Art, Szczecin, Poland

The digital graphic printed on the Hahnemuhle paper from the cycle Invisible. Inspired by the nature and landscapes cycle is an attempt of capture moods, places, situations. It is the subjective memories of the journeys and nature, which is main inspiration. The dark means mystery, evening or sunset, time for reflection and changes that are taking place then. The light enclosed in the work emphasizes the transience of the moment, creates a contemplative mood, gives the aura of mystery and uniqueness we experience by interacting with the world around us, opening ourselves to it.

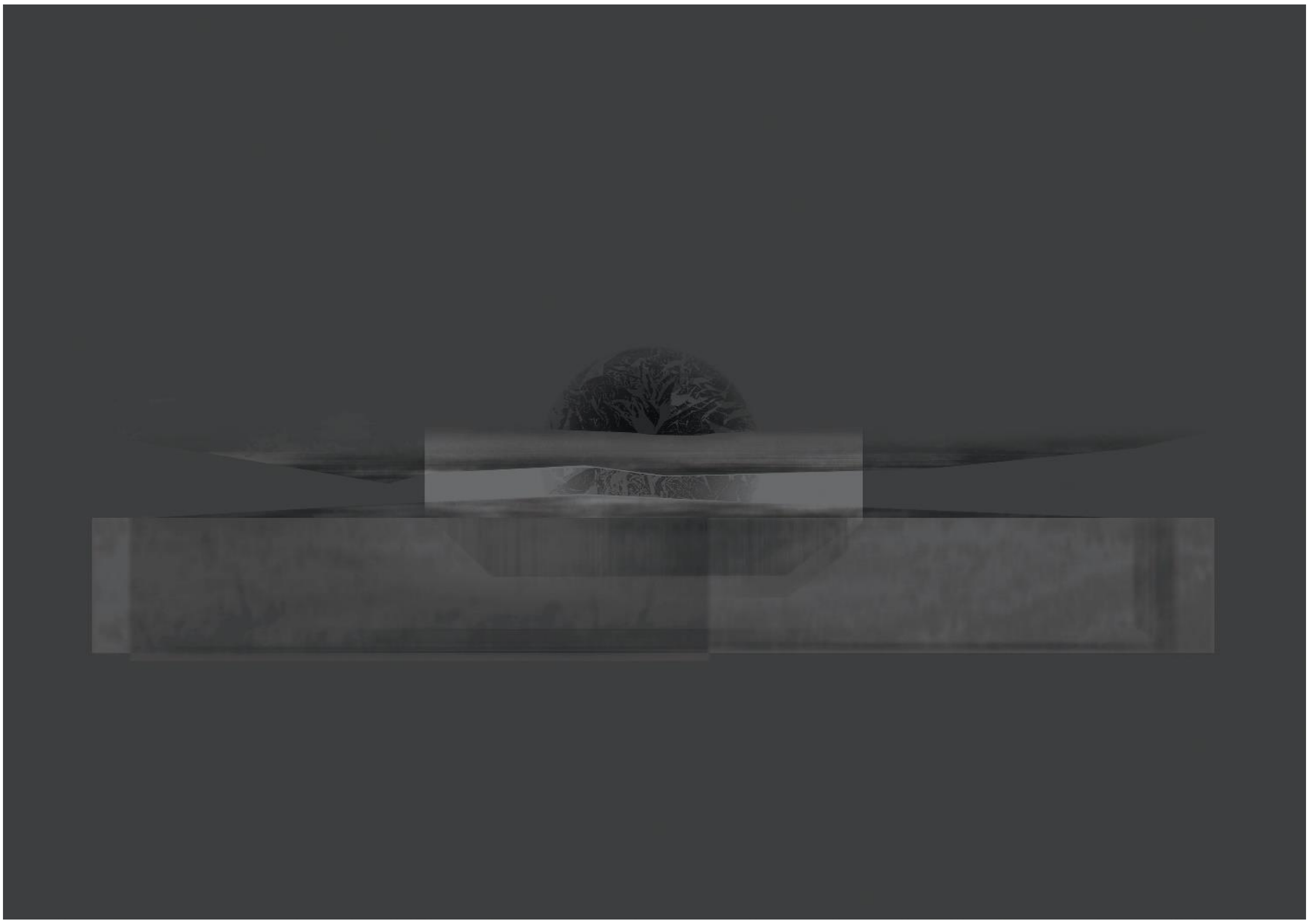

ПЛАСТИКА

2019

UDC: 7.022.82-058 *Уметничко дело*

Тим за Креативно изразување

Здружение на граѓани ХОПС Скопје

Пластика претставува визуелна тридимензионална дискусија создадена од реупотребени пластични предмети кои ги претставуваат предизвиците на денешниот општествен живот. За основен медиум се користи пластична амбалажа која е реупотребена, реобликувана и дополнета со различни реупотребени предмети од опкружувањето, избрани и компонирани од маргинализирани луѓе и индиректно отсликува визија за дијалог помеѓу дискриминираните стигматизирани социјално загрозени единки и групи, наспроти останатите општествени чинители. Тој чин влијае на подигнување на свеста за околината, овозможувајќи учество во креирањето и реализирањето на целите за квалитетно заедничко општествено живеење за сите подеднакво.

Пластика е дел од живата мобилна просторна инсталација **„Реупотреба на умот“,** која како основа е создадена од раце и ум на економски и социјално загрозена група луѓе и зборува за потребата заеднички здружени да вложуваме во обновувањето на општеството. **„Реупотреба на умот“** е инсталација која секогаш кога е во контакт со публика/учесници добива нова димензија повикувајќи ја публиката да даде пластичен изглед и форма на предизвикот со кој се соочува и го мотивира да направи акт на преземање одговорност. Од тука, **Пластика** е полна со надежи и нуди решение преку реупотребата на сите природни и општествени ресурси. Ова дело ја нагласува полезноста од постојаната комуникација во заедничкото живеење и особено ја акцентира комуникацијата со младите кои се непресушен потенцијал за изградба на општество кое нуди еднакви можности за сите.

PLASTIC

Team for creative expression

NVO HOPS Healthy Options Project Solutions Skopje

Plastic is a visual three-dimensional discussion created by reusable plastic items that present the challenges of today's social life. The mainstream media uses plastic packaging that is reused, reshaped and supplemented with various reusable objects from the environment, selected and composed by marginalized people and indirectly reflects a vision of dialogue between discriminated stigmatized socially disadvantaged individuals and groups stakeholders. This act raises awareness of the environment, enabling them to participate in the creation and realization of the goals of quality common social living for all equally. **Plastic** is part of the live mobile spatial installation "Reuse your mind" which is created by the hands and minds of an economically

and socially disadvantaged group of people and speaks of the need to work together to rebuild society. "Reuse your mind" is an installation that whenever it comes in contact with audiences/participants takes on a new dimension by inviting the audience to give it a plastic look and the form of challenge it faces and motivates them to do the act of taking responsibility. Thus, **Plastic** is full of hopes that offer a solution through the reuse of all natural and demanding social resources. This work emphasizes the benefits of constant communication when living together and, especially, emphasizes the communication with young people who are an inexhaustible source of building a society that offers equal opportunities for all.

"INVISIBLE TOUCHES" – SARA

2019

UDC: 7.038:159.937.51-056.26 *Art work*

Hristijan Sanev, M.A.

Faculty of Art and Design, European University Skopje

Re-examining the perception of art and its definition, raises the question what a work of art is and what is the correct way of its perception.

Exciting theoretical thoughts that have been present for decades, lead to the conclusion that the artwork can best be perceived by looking at it from a distance - so the viewer can achieve a kind of visual or emotional connection.

From this idea - contrary to the usual conception of pieces of plastic art and the very approach of it's perception, arises this concept called "Invisible touches".

Minimalistic, contemporary and simple concept based on Braille alphabet has a goal to make visitors who see, as well as those who cannot - to equally participate in observing the art itself.

The large monochromatic table, the use of Braille alphabet as the "Form of Art Expression" and color psychology are the basic characteristics of these art works.

The Braille alphabet appears as a transporter of short emotional messages and becomes the leading visual element of these art works. It also represents a sort of paradox of interpretation itself. "*If you are blind, you cannot see the work on a Braille letter, and if you see it, you cannot read it because you may not even know the Braille letter.*"

This central point is precisely the aim of this concept, and therefore everyone can touch artwork and thereby make their connection, or more precisely their - perception of "seeing and experiencing" the art.

In its own shape, the art works allow a double experience: those who can see them visually and those who can perceive them only through tactile senses - can both receive a message.

Although the idea of this art concept is essentially the integration and articulation of art with various social range of people - it is intriguing that with this kind of approach of observing the art works, visitors violate the rules of the artistic world itself.

"Do not touch the art".

Title of painting: Sara

Technique mixt, dimensions: 50 x 70cm

ТИ НЕ СИ САМ

2019

UDC: 7.038:316.344.7 *Уметничко дело*

Проф. д-р Јана Манева-Чупоска

Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Делото насловено како **„Ти не си сам“** претставува ликовна метафора обраќајќи се кон лицата со посебни потреби кои најчесто се отфрлени, чувствувајќи се сосема осамени во едно општество. Куклата како амбивалентен симбол и именка во женски род ја насочува пораката кон гледачот да создаде простор и сите оние луѓе кои се поразлични и имаат различни лични потреби.

Куклата во својата структурна и лексичка намена претставува:

- Фигура со подвижни делови (раце, нозе, глава)“.
- Фигура (обично женска) на човек што служи како детска играчка.
- Назив за обраќање.
- Млад човек со изразито мил, убав изглед.
- Фигура на човек или само на труп што служи за излагање облека или како кројачки модел.

Делото насловено како **„Ти не си сам“** ги дефокусира овие првични функции на самата детска кукла. Главниот фокус и порака е:

- Куклата е фигура со неподвижни делови (раце, нозе, глава).
- Фигура (женска, машка и детска) на човек што служи како детска играчка.
- Назив за обраќање (не мора да е убава за да не цели кон вештачка перфекција на физичкото).
- Млад човек со НЕизразито мил, НЕубавизглед.

YOU ARE NOT ALONE

Prof. Jana Maneva – Chuposka, PhD

Faculty of Art and Design, European University Skopje

The work of art titled "**You Are Not Alone**" is a fine art metaphor of the people with challenges, often rejected and feeling completely lonely in the society.The doll as an ambivalent symbol and a noun in feminine gender in the Macedonian language directs the message to the observer to create space for all those who are different and have particular personal needs.

The doll in its structural and lexical purpose indicates:

- A figure with movable parts of the body (arms, legs, head);
- A figurine (usually female) of a human serving as a child's toy;

- A reference name;
- A young man with a distinctive gentle and handsome looks;
- A human figure or a figure of a torso used for displaying clothes or as a tailoring mannequin.

The work of art titled "**You Are Not Alone**" defocuses these initial functions of the child's doll itself. The main focus and message is:

- The doll is a figure with stationary parts of the body (arms, legs, head);
- A figure (female, male and child) human serving the purpose of a child's toy;
- A reference name (not necessarily handsome and beautiful in order not to aim at artificial perfection of the physical);
- A young man with a non-distinctive gentle and a non-distinctive handsome looks.

ИНКЛУЗИВНО ОПШТЕСТВО – РЕАЛНОСТ ИЛИ ВИЗИЈА
ОПШТЕСТВО СО МЕМОРИЈА

2019

Акрил на платно, 80x60 см

UDC: 75.038:364.624.4 *Уметничко дело*

Вон. проф. д-р Александра Ристовска

Меѓународен Балкански универзитет

….look at the world from a different perspective, with a different logic and with fresh methods of cognition and verification.

1 Calvino Italo, Six Memos

Општество со меморија има за цел да донесе симболичен предлог во која насока би ја граделе иднината на општеството, без притоа да се изуми и научи одминатото. На почетокот, проектот беше конципиран и структуриран како миметичка визуализација на постојаната повторливост на хаосот во архитектурата, архитектурата гледана од аспект на огледало на општествената состојба, за подоцна да се сведе на еден симбол (градежен кран) што би претставувал драматично преуредување на градот или трансформација на светот. Симболот на градежен кран е алегорија на личното разбирање на градење на здраво општество (**градење на хуманизам, иднина, постојано растење на нашата самостојност и емпатија**..) Симбол кој е обратен од деструктивноста и веројатно нуди надеж која води кон инклузивна реалност во која се вклучени сите важни носители кои го зајакнуваат чувството на сигурност на секоја индивидуа.

INCLUSIVE SOCIETY – REALITY OR VISION
MEMORY SOCIETY

Acrylic on canvas, 80x60 cm

Assoc. Prof. Dr. Aleksandra Ristovska

International Balkan University

….look at the world from a different perspective, with a different logic and with fresh methods of cognition and verification.

1 Calvino Italo, Six Memos

Memory Society aims to give a symbolic opinion of what the future might be, without forgetting and learning from the past. At the beginning, the project was conceptualized and structured as a mimetic visualization of the constant repetitiveness of architecture forms, then, later, was reduced to a single symbol (construction crane) that would represent dramatic rearrangemet of the city or transformation of the world. The symbol of the construction crane is an allegory of personal understanding of the society (**building humanism, future, constant growing of our self, ect.**). A symbol reversed from destructiveness, and which probably offers hope that leads to an inclusive reality that includes all important stakeholders that reinforce each individual's sense of security.

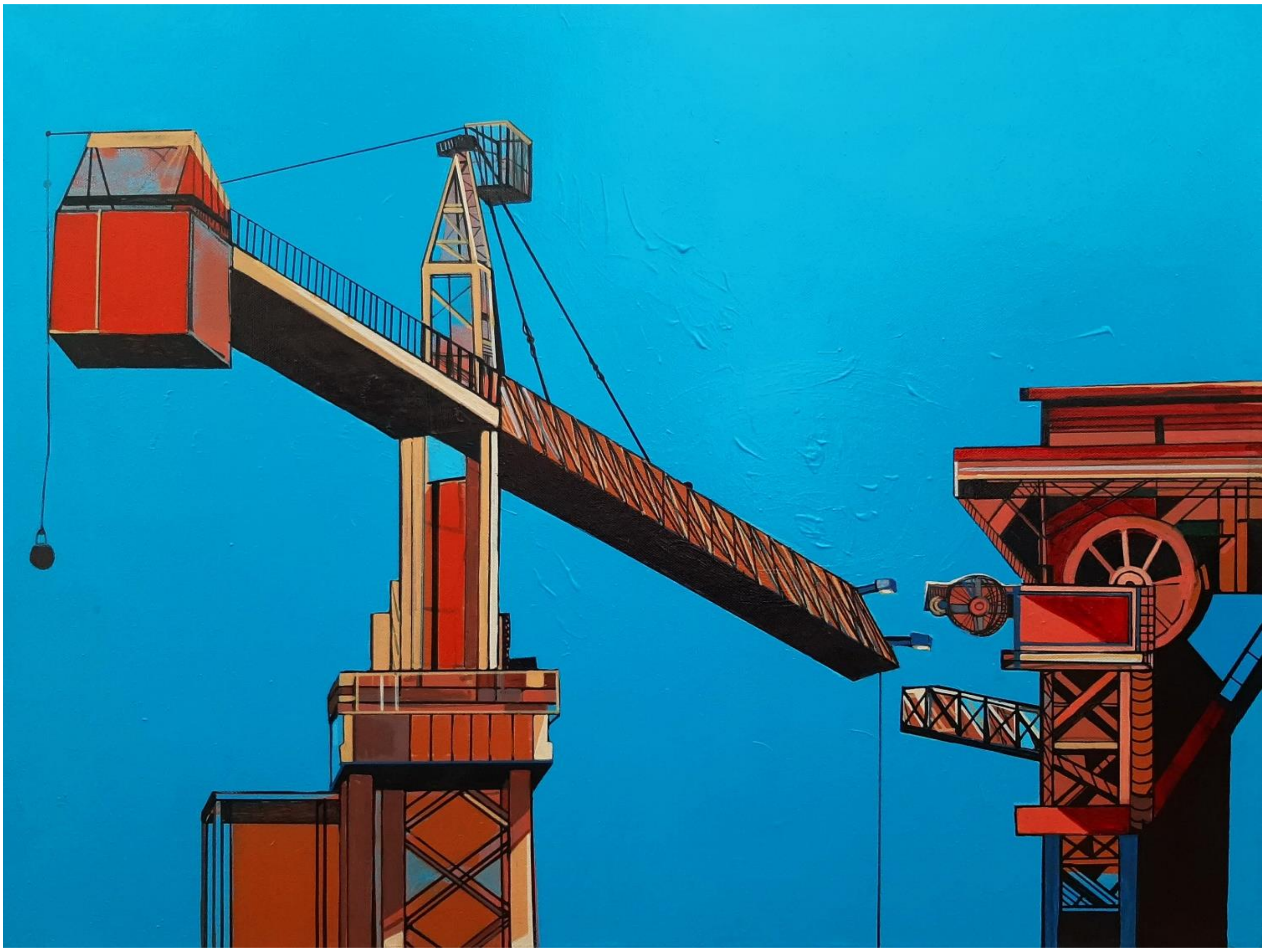

CONTEMPORARY ART IN THE FIGHT FOR HUMAN RIGHTS

2019

UDC: 75.052.3:341.231.14 *Art work*

Nazli Can

International Balkan University – Skopje

The subject of interest in this work is the graffiti art fight for Human Rights, where the law is clear against graffiti on public surfaces, but it must be emphasized that over time, the situation changes through the social dialogue of the authors of the graffiti and the representatives of the state. Graffiti is nowadays most often described as artistic expression (wall painting) or wall inscriptions on facades of buildings and other surfaces made with chalk, charcoal or spray paint, typically for large cities.

The questions surrounding the legality of the graffiti art are being issued many times mostly because there are two opposing sides with different perspectives and points of view. To answer this question we have to propose different aspects and points of the graffiti artists and their cause for acting in this manner.

The authors of the graffiti are mostly young, rebellious, creative and often unknown persons who use their artistic abilities to express their views, personality and skills. The authors generally agree that graffiti is an activity of the urban population, most often they are male, adolescents. They show the seriousness and pedagogy in their works, their drawings are valuable, recognizable and wider audience tries to recognize it and find out about it. Graffiti drawing shave special significance for young people, and they use special names for their works: the simplest is the tag that is a stylized signature, and the most complicated so-called piece, graffiti containing colour transitions, effects, images, etc

„EVERYONE“ ДИЗАЈН НА ЛОГО ЗА ИНКЛУЗИВНО ОПШТЕСТВО

2019

UDC: 76.05-056.262 *Дизајнерско дело*

Проф. д-р Гордана Вренцоска

Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Општество во кое сите луѓе рамноправно бидат вклучени и ќе ги ползуваат придобивките на денешните цивилизациски достигнувања е идејата зад овој концепт за дизајн на лого. Логото е креирано со една линија на исцртување, различните луѓе се поврзани заедно во една целина. Дизајнирајќи сфатив дека логото како визуелна форма само по себе е делумно инклузивно, бидејќи е недостапно за слепите лица, а во овој случај со испишувањето на зборот „everyone” на англиски јазик, може да биде и неразбирливо за одредена група на луѓе. Затоа, целта на овој дизајн, освен што ја испраќа пораката за инклузивност, е да нè натера да ги согледаме несовршеностите на нашиот општествени систем и да размислиме како нашите постапки во секојдневниот живот влијаат на луѓето со различни можности и со потреби поинакви од нашите.

"EVERYONE" LOGO DESIGN FOR INCLUSIVE SOCIETY

Prof. Gordana Vrencoska, PhD

Faculty of Art and Design, European University, Skopje

A society in which all the people will be equally included and will benefit from the achievements of our civilization is the idea behind this logo design concept. The logo is created with one line which connects different people in a unity. While designing it, I have concluded that the logo as a visual form is partially inclusive, since it is not accessible to visually impaired people, and in this case, by inscribing the word "everyone", it could not be comprehensive for some people. Therefore, the goal of this design, apart from sending the message for inclusion, is to make us understand the imperfections of our social system and to think how our everyday actions impact people with possibilities and needs different than ours.

everyone

ВО МОИТЕ ЧЕВЛИ

2018

UDC: 391.3-056.26 *Дизајнерско дело*

Автори на проект: **Маја Ѓуреска, Антонија Гугинска Јорданоска, Росица Колева**

Автор на фотографија: **Елена Бојаџиева**

Република Македонија

Инспирацијата за создавање на овој проект дојде од предизвикот со кој се соочуваат лицата со попреченост во процесот на селекција, купување и користење на облеката. Времето кое им е потребно да се облечат и подготват наутро, помошта која им е неопходна за селекција на облеката или облекување, информациите за одржување на облеката, постојаната потреба за корекција и адаптација на облеката, се само мал дел од предизвиците на лицата со попреченост. Денес повеќе од кога и да е облеката претставува изразно средство преку кое човекот го комуницира својот идентитет и автентичност. Додека едни размислуваат како да го надградат својот имиџ, други се наоѓаат пред предизвикот да ги заврзат врвките на своите чевли.

Проектот Во моите чевли/In my shoes се занимава со истражување на потребите на лица со попречен вид, церебрална парализа и Даунов синдром при селекција и купување на облека. Овој проект е претставен во форма на изложба на фотографии преку кои публиката има можност да се запознае со учесниците. Учесници на овој проект се пет лица со различна попреченост (лица со попречен вид, церебрална парализа и Даунов синдром) кои ги споделија своите лични искуства при избор и купување на облека. Споделените информации им помогнаа на авторите во процесот на реализирање на проектот од аспект на селекција на облека и формирање на индивидуален имиџ за секој од учесниците и создавање запис за реалните проблеми со кои овие лица се соочуваат при купување и користење на облеката.

IN MY SHOES

Project authors: **Maja Gjureska, Antonija Guginska Jordanovska, Rosica Koleva**

Photography: **Elena Bojadzieva**

R. of Macedonia

The idea for this project came from the challenges people with disabilities face when selecting, buying and wearing clothing. These challenges include the time they need to get dressed; the much-needed help to choose and put on their clothes; lack of information on fabric care and maintenence; the constant need for alterations according to individual needs. Today more then ever we use our clothes as a way to communicate our individuality. Still, while some spend a lot of energy on how to improve their styling, others find it challenging to go trough simple daily routines, such as tying their shoelaces.

"In my shoes" offers insight into the challenges of people with visual impairment, cerebral palsy, and Down syndrome wile selecting and buying clothes. This project has five participants with different disabilities (visual

impairment, cerebral palsy, and Down syndrome) who shared their personal experiences in selecting and buying clothes. The information they shared helped us plan the project, choose adequate clothes and develop individual styling for each participant. This gave us first-hand experience of the real challenges people with disabilities face when it comes to buying and wearing clothing.

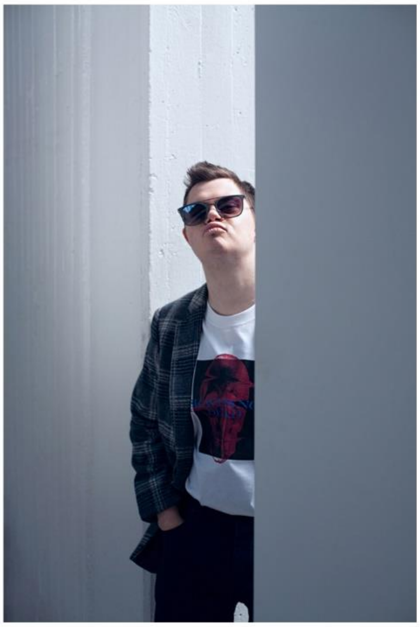

RE=REQUALITY

2019

UDC: 7.038.55:316.662.2 *Дизајнерско дело*

м-р Екатерина Намичева, м-р Александра Јовановска
Скопје

equality
/ɪˈkwɒlɪti,iːˈkwɒlɪti/
Noun
the state of being equal, especially in status, rights, or opportunities.
"an organization aiming to promote racial equality"

Социјалната еднаквост е состојба во која сите луѓе во одредено општество или изолирана група имаат ист статус во одредени погледи, можеби вклучително и граѓански права, слобода на говор, правана сопственост и еднаков пристап до одредени социјални добра и социјални услуги. Сепак, може да вклучува здравствена еднаквост, економска еднаквост и други социјални вредности.
Еднаквоста не е секогаш за третирање на сите исто - еднаквоста е за третирање на луѓето на таков начин што исходот за секоја личност може да биде ист. Ова значи да се воспостават работите за да се поддржат луѓето за да постигнат слични исходи.
Инсталацијата **Re=Requality**е составена од три дизајнерски елементи, постамент во форма на срце, рециклирана и рачно сликана тексас јакна и огледало. Идејата на интерактивната инсталација е секој посетител да ја облече јакната и да застане пред огледалото на кое е поставен математичкиот знак за еднакво во црвена боја како симбол за човековата еднаквост. Идејата е секој посетител да се фотографира во огледалото со јакната и да ја сподели фотографијата на #ReTexMk со цел подигнување на свеста за човекова еднаквост. Избраната унисекс јакна исто така е симбол во инсталацијата за човековата еднаквост.

RE=REQUALITY

Ekaterina Namicheva, MSc & Aleksandra Jovanovska, MA
Skopje

Social equality is a state of affairs in which all people within a specific society or isolated group have the same status in certain respects, possibly including civil rights, freedom of speech, property rights and equal access to certain social goods and social services. However, it may also include health equality, economic equality and other social securities.

Equality is not always about treating everyone the same – it is about treating people in such a way that the outcome for each person can be the same. This means putting things in place to support people to achieve similar outcomes.

The **Re=Requality** installation is made up of three design elements: a heart-shaped pedestal, a recycled and hand-painted denim jacket and a mirror. The idea behind the interactive installation is for every visitor to put on a jacket and stand in front of the mirror with a mathematical sign of equality in red as a symbol of human equality. The idea is for every visitor to take a photo in the mirror of themselves with the jacket and share it on #ReTexMk to raise awareness of human equality. The chosen unisex jacket is also a symbol of human equality in the installation.

„ЈАС СУМ ПОВЕЌЕ ОД МОЈАТА ПОПРЕЧЕНОСТ“
ДИЗАЈН НА КАМПАЊА

2019

UDC: 766-056.26 *Дизајнерско дело*

Мерт Расим

Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Главната цел на кампањата под наслов „Јас сум повеќе од мојата попреченост“ е да ја подигне свеста за правата на лицата со посебни потреби за да им се овозможи нормално функционирање. Сите сме еднакви и сите имаме право на достоинствен живот.

"I AM MORE THAN MY DISABILITY"
CAMPAIGN DESIGN

Mert Rasim

Faculty of Art and Design, European University, Skopje

The main goal of this campaign titled "I Am More Than My Disability" is to raise the awareness of the rights of the persons with disabilities for a normal and functional living. We are all equal and we all enjoy the right for decent life.

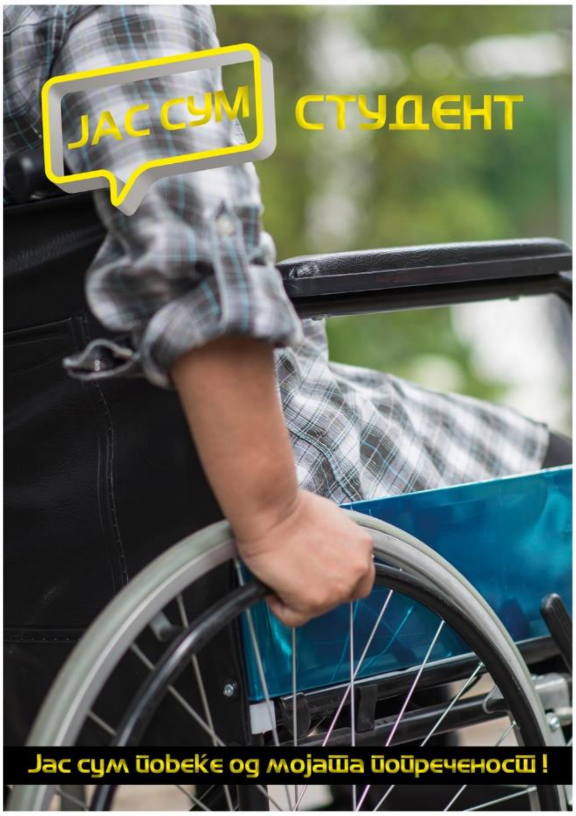
ЈАС СУМ
СТУДЕНТ
Јас сум повеќе од мојата попреченост !

ЈАС СУМ
СТУДЕНТ
Јас сум повеќе од мојата попреченост !

„НИЕ СМЕ ИН“

2019

UDC: 766-056.26 *Дизајнерско дело*

Андреј Стамевски

Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Овој концепт е во 3 бои (црна, бела и жолта) и се фокусира на слоганот и на распоредот на самите зборови. Главниот и ударен слоган гласи:„We are IN”, што во преносна смисла значи ние сме во тренд со нашата инклузивност.

Со оглед на фактот што концептот има и подслогани, структура на плакатот може да биде збунувачка, но со негова подлабока перцепција, полека се осознава неговата суштина и се откриваат повеќе слогани.

"WE ARE IN"

Andrej Stamevski

Faculty of Art and Design, European University Skopje

This concept is in 3 colors (black, white and yellow) and focuses on the slogan and the layout of the words themselves. The main and striking slogan is "We are IN", which, in a portable sense, means we are on-trend with our inclusiveness.

Given the fact that the concept has other slogans, too, the structure of the poster can be confusing, but gaining a deeper perception of it, it is evident that its essence is slowly being recognized and more slogans are revealed.

WEverywhere
AREqual
evisulcINclusive

„ИНКЛУЗИВНА УНИЈА”

2019

UDC: 766-056.26 *Дизајнерско дело*

Андреј Стамевски

Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Концептот „Инклузивна унија“ е изработен во„Bauhaus“ стил, каде што главна инспирација се човековите очи и знакот на бесконечност. Тие се прикажани со суптилен, креативен израз, претставени преку низа елементи, со кои се надополнува нивната уметничка и дизајнерска експликација.

Во овој дизајн, исто така, има слогани кои се важни, но сепак не претставуваат најбитен сегмент во плакатот туку имаат дејство на појаснување на самиот концепт и тема.

„INCLUSIVE UNION“

Andrej Stamevski

Faculty of Art and Design, European University Skopje

The concept of "Inclusive Union" is in the Bauhaus style, where the main inspiration is the human eyes and the infinity sign. They are depicted with subtle, creative expression, presented through a series of elements that complement their artistic and design explication.

This design also has slogans that are important, yet do not represent the most important segment in the poster but have the effect of clarifying the concept and theme itself.

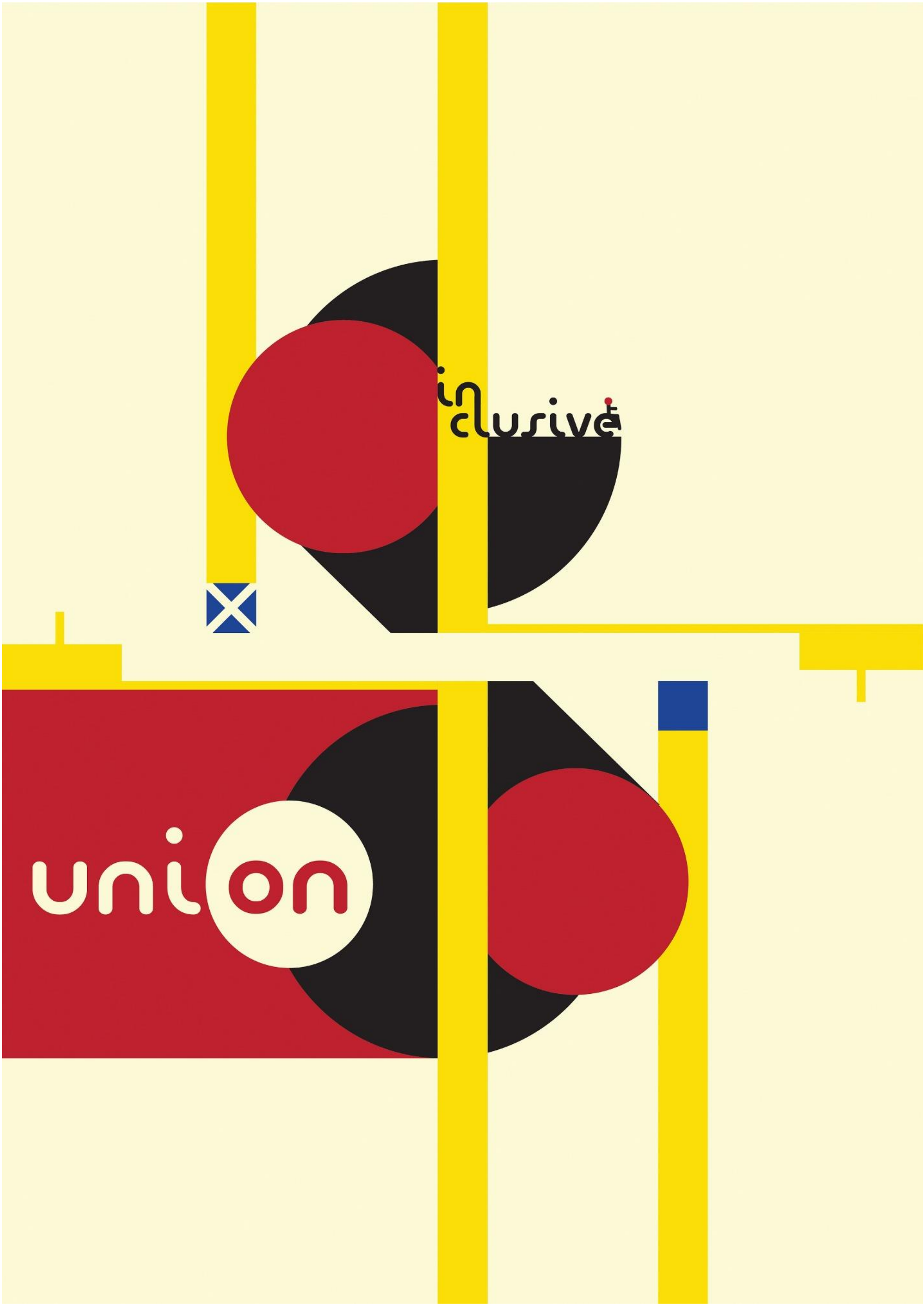
inclusive
union

ДИЗАЈН КОНЦЕПТ ЗА КАМПАЊА
– КАМПАЊА SCALES

2019

UDC: 766:316.35-056.26 *Дизајнерско дело*

Ангела Евремова
Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Социјална инклузија или вклучување е процес за унапредување на условите, врз чија основа индивидуите или општествените групи земаат учество во општеството. Синтагмата „еднакви можности“ означува дека сите луѓе треба да имаат еднакви права на човечки, социјален, економски и културен развој, како и подеднакво право на глас во општествениот и во политичкиот живот. Означува отсуство на пречки за економско, политичко и социјално учество врз основа на полот, расата, сексуалната определба итн. Означува промовирање на начелото за воведување на еднакво учество на сите луѓе во сите области од јавниот и од приватниот сектор, еднаков статус, еднаков третман во остварувањето на сите права и во развојот на нивните индивидуални потенцијали преку кои тие придонесуваат во општествениот развој, како и еднакви придобивки од резултатите произлезени од тој развој.

Инспирација за дизајн решенијата на оваа кампања е симболиката на вагата како објект. Вагата е традиционалниот симбол на правдата, симбол кој претставува рамнотежа, односно баланс. Таа е безвремен симбол, лесно разбирлив и лесен за комуникација. Секое дизајн решение разгледува различна тема, односно различна општествена нееднаквост, но поентата на секое решение е иста – без разлика која е нашата религија, боја на кожа или сексуална определба, ние сме сите исти, сите сме луѓе.

DESIGN CONCEPT FOR A CAMPAIGN
– CAMPAIGN SCALES

Angela Evremova
European University – Skopje, Republic of North Macedonia

Social inclusion is a process of promoting the conditions on which individuals or social groups participate in society. The "equal opportunity" syntagm implies that all people should have equal rights to human, social, economic and cultural development, as well as equal right to vote in social and political life.It means absence of obstacles to economic, political and social participation based on gender, race, sexual orientation, etc. It means promoting the principle of introducing equal participation of all people in all areas of the public and private sectors, equal status and equal treatment in the exercise of all rights and in the development of their individual potentials through which they contribute to social development, as well as equal benefits from the results of that development.

The inspiration for the design solutions of this campaign is the symbolism of the scale as an object. The scale is the traditional symbol of justice, a symbol of balance. It is a timeless symbol, easy to understand and easy to communicate with. Every design solution looks at a different topic, or different social inequality, but the point of each solution is the same – no matter what our religion, skin color or sexual orientation, etc., we're all the same, we're all human.

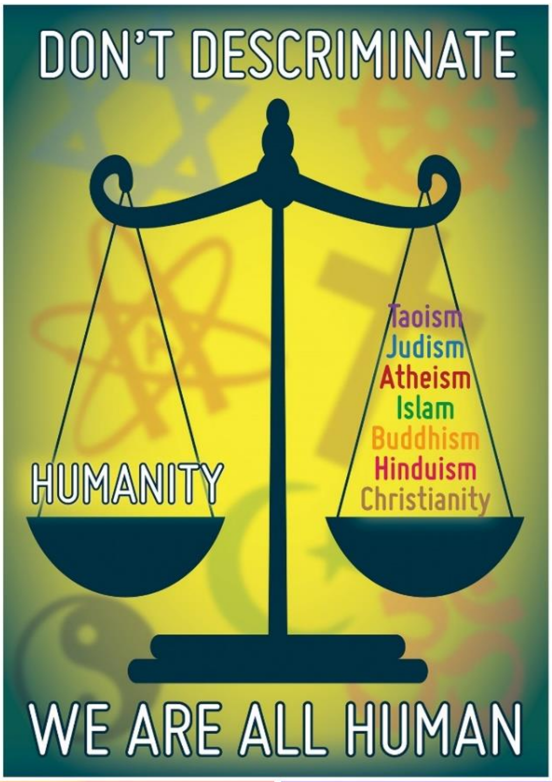

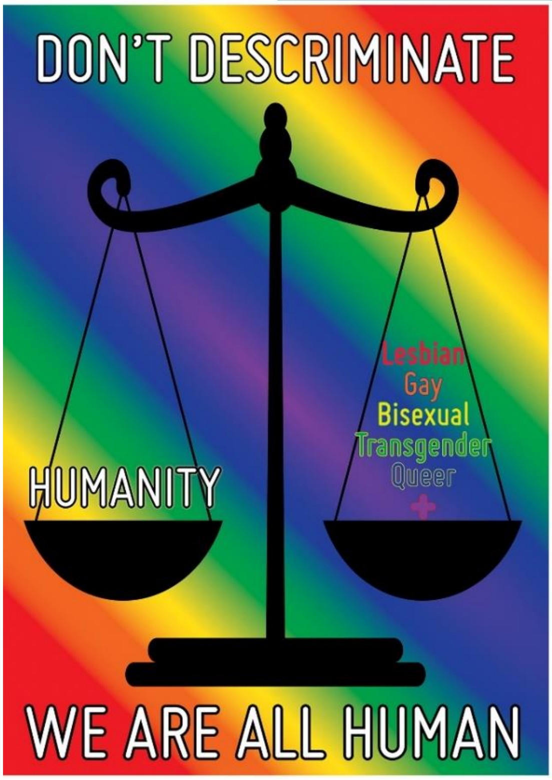

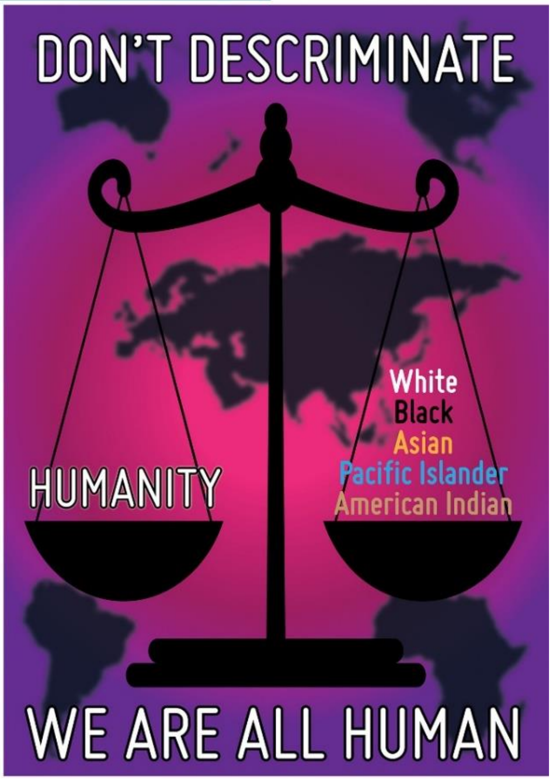

ДИЗАЈН КОНЦЕПТ ЗА КАМПАЊА – КАМПАЊА TERMINATE

2019

UDC: 766:316.354-058.5 *Дизајнерско дело*

Ангела Евремова
Факултет за арт и дизајн, Европски универзитет, Скопје

Социјалната исклученост или маргинализацијата е општествената неповолност и испаѓање на работ на општеството. Отуѓувањето или обесправеноста што резултира од социјална исклученост може да се поврзе со општествената класа, расата, сексуалната припадност, бојата на кожата, верската припадност, етничкото потекло, образовниот статус, животниот стандард итн. Таквите исклучиви форми на дискриминација можат најмногу да се видат кај LGBTQ+ лицата, лицата со попреченост и малцинствата. Секој кој се чини дека отстапува на кој било начин од перципираните норми на населението, на тој начин може да стане предмет на груби или суптилни форми на социјално исклучување.

Дизајн решенијата на оваа кампања се инспирирани од холивудската антологија на филмови „Терминатор“. Стилот на оваа кампања е препознатливиот видиков дисплеј на терминаторот, надополнет со текст за лесна интерпретација на пораката и од личности кои можеби не се запознаени со антологијата. Терминаторот во филмската антологија е машина без емоции, која има задача да ги уништи зададените цели односно таргетите. Дизајн решенијата на оваа кампања покажуваат кои групи на луѓе се целите на дискриминација од општеството и поради кој причини. Секој плакат опфаќа посебна главна тема, односно различен главен проблем, но пропратно вметнати се и останатите проблеми кои ги опфаќа кампањата кои лесно можат да дојдат до израз со малку подлабоко и подетално разгледување на целиот дизајн. Структурата на дизајнот направена е подлабоко да го привлече вниманието, за подобро и попрецизно пренесување на пораката. Формите се ударни, наменети да го задржат вниманието, за јасно да се пренесе наменетата порака на плакатот, а во исто време и на кампањата.

DESIGN CONCEPT FOR A CAMPAIGN – CAMPAIGN TERMINATE

Angela Evremova
European University – Skopje, Republic of North Macedonia

Social exclusion, or marginalization, is a social disadvantage and it is falling to the edge of society. Alienation or disadvantage resulting from social exclusion can be related to social class, race, sexual orientation, skin color, religious affiliation, ethnicity, educational status, standard of living etc. Such exclusive forms of discrimination are most commonly seen among LGBTQ + people, people with disabilities, and minorities.

Anyone who seems to deviate in any way from the perceived norms of the society can, thus, become subject to harsh or subtle forms of social exclusion.
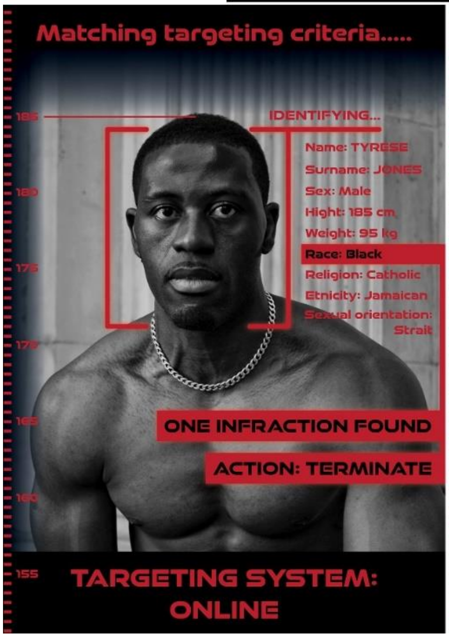
The design solutions for this campaign are inspired by the *Terminator* Hollywood anthology. The style of this campaign is the recognizable head-up display of the Terminator, complemented with text for easy interpretation of the message also by individuals who may not be familiar with the anthology. The Terminator in the films is an emotion-free machine that is tasked with terminating single or multiple targets. The design solutions of this campaign show which groups of people are the targets of discrimination by society and for what reasons. Each poster covers a separate main theme, or a different main problem, but there are also other issues that are covered by the campaign that can be easily brought to light with a little more in-depth and more detailed viewing of the whole design. The structure and the forms of the design have been made to hold the attention of the viewer, for better and more accurate communication of the intended message of the poster and at the same time of the campaign.